

ФІЛОСОФІЯ

Відповіді на екзаменаційні питання

Укладач Постернак Сергій, ІО-24

Надав матеріал Буберенко Володимир, ІО-11

Шукали матеріал студенти групи ІО-11

ФІЛОСОФІЯ

Відповіді на

екзаменаційні питання

Укладач Постернак Сергій, ІО-
24

Надав матеріал Буберенко
Володимир, ІО-11

Шукали матеріал студенти групи
ІО-11

Зміст

1. Витоки філософії.

2. Основні закони діалектики.

3. Філософія Р.Декарта.

4. Філософія - одвічно-діяльна
любов людини до мудрості.
Різноманітність уявлень про
мудрість.

5. Категорії діалектики та їх
пізнавальна роль.

6.Гносеологічні і соціологічні концепції Т.Гоббса.

7.Філософське розуміння суспільства.

8.Основні школи Стародавнього Китаю: загальна характеристика.

9.Сенсуалізм Дж.Локка.

10.Загальна характеристика релігійного світогляду.

11.Історичний розвиток форм

сім'ї.

12.Основні ідеї філософії
Б.Спінози.

13.Філософія як форма
суспільної свідомості, її предмет
і функції.

14.Спосіб матеріального
виробництва, його структура і
сутність.

15.Філософія Г.Лейбніца.

16.Світоглядна функція
філософії. Філософія і світогляд.

17.Суспільна свідомість, її
структура і сутність.

18.Соціальний ідеал філософії
Просвітництва. Філософські
погляди Вольтера і Руссо.

19.Гносеологічна функція
філософії. Філософія і наука.

20.Суспільство як система, що
само розвивається.

21.Французький матеріалізм
XVIII ст. (Ламетрі, Дідро,
Гельвецій, Гольбах)

22.Методологічна функція
філософії. Філософія і
методологія.

23.Проблема сенсу, цінності
людського життя в духовному
досвіді людства.

24.І.Кант – основоположник
класичної німецької філософії.

25.Культурно-виховна функція філософії. Філософія і культура.

26.Ідея цілісної людини як вираження сенсу людського життя.

27.Етична концепція І.Канта.

28.Гуманістична орієнтація філософії.

29.Предмет філософії та його історична зміна.

30.Діалектика та принцип історизму в філософії Г.Гегеля.

31.Основне питання філософії.

32.Давня філософія як зародок і колиска всіх наступних типів філософії.

33.Антропологічний принцип філософії Л.Фейєрбаха.

34.Проблема методу в філософії. Діалектика і метафізика.

35.Єдність і багатоманітність історико-філософського процесу.

36.Філософія марксизму та її основні ідеї.

37.Свідомість як вища форма відображення.

38.Людина – змістовне ядро всіх проблем давньої філософії.

39.Сутність матеріалістичного розуміння історії в

марксистській філософії.

40.Суспільна сутність
свідомості.

41.Загальна характеристика
ортодоксальних шкіл філософії
Стародавньої Індії

42.Ленін і філософія марксизму.

43.Основний зміст пізнавальної
діяльності.

44.Філософські школи

Стародавнього Китаю.

45.Загальна характеристика
сучасної західної філософії.

46.Філософський смисл
проблеми буття.

47.Проблема людини в
філософському вченні Сократа.

48.Позитивізм і його історичні
форми.

49.Практика як спосіб

людського буття в природному і соціальному світі.

50.Філософська думка в Україні: традиції і шляхи розвитку.

51.Філософія життя Ф.Ніцше.

52.Філософське розуміння матерії.

53.Космоцентризм ранньої грецької філософії.

54.Філософія екзистенціалізму.

55.Рух як спосіб існування
об'єктивної та суб'єктивної
реальності.

56.Платон: вчення про ідеї,
етичні і соціологічні погляди.

57.Фрейдизм: свідоме і
несвідоме.

58.Простір і час: філософські та
природничо-наукові концепції.

59.Філософія Аристотеля.

60. Концепція людини в
філософії Е. Фромма.

61. Філософське вчення про
свідомість.

62. Основні проблеми
метафізики Аристотеля.

63. Тема абсурду і бунту в
філософії А. Камю.

64. Рух і розвиток. Прогрес і
регрес.

65.Мудрість як безпосереднє
джерело щастя в тлумаченні
античної філософії.

66.Атеїстичний екзистенціалізм
Ж.П.Сартра.

67.Чуттєве і логічне пізнання, їх
співвідношення.

68.Елліністична філософія:
епікуреїзм, стоїцизм,
скептицизм.

69.Витоки філософської думки в

Україні.

70.Філософське вчення про істину.

71.Сутність і основні риси філософії Середньовіччя.

72.“Практична філософія”
Г.Сковороди.

73.Методи наукового пізнання.

74.Філософія Середньовіччя:
геоцентризм, патристика,

схоластика, номіналізм і
реалізм.

75.Вчення про “Сродну” працю
Г.Сковороди.

76.Історичні форми діалектики.

77.Філософія епохи

Відродження: антропоцентризм,
геліоцентризм, пантеїзм.

78.Проблема людини в
філософських роздумах
Г.Сковороди.

1. Витоки філософії.

Філософія (от греч. Phileo - люблю и Sophia - мудрость) буквально означає «любовь к мудрости». Она зародилась около 2500 лет назад в странах древнего мира (Индия, Китай, Египет). Классическая форма - в др. Греции. Первый человек, называвший себя философом - Пифагор. В качестве особой науки философия выделена Платоном. Данная наука сначала

включала в себя всю совокупность знаний, позже превратилась в систему общих знаний о мире, имея задачу дать ответ на наиболее общие и глубокие вопросы о природе, обществе, человеке.

Для раскрытия специфики философии важно обратиться к истокам философского мышления, а также к мифологическому и религиозному миропониманию

как предпосылке.

Мифология. Первая попытка человека объяснить происхождение и устройство мира, причины стихийных явлений и другое породили мифологию (от греч. Mifos - предание, сказание и logos-слово, понятие, учение). В духовной жизни первобытного общества мифология доминировала, выступала как универсальная форма

общественного сознания.

Мифы разных стран заключают в себе попытки ответа на вопрос о начале, происхождении мира, о возникновении наиболее важных явлений природы, о мировой гармонии, безличной необходимости и др.

С угасанием первобытных форм общественной жизни миф как особая ступень развития общественного сознания изжил себя, сошел с исторической

сцены. Но не прекратился начатый мифологическим сознанием поиск ответов на особого рода вопросы - о происхождении мира, человека, культурных навыков, социального устройства, тайны происхождения и смерти. Их унаследовали от мифа сосуществующие в веках две важнейшие формы мировоззрения - религия и философия.

Религия (от лат. Religio - благочестие, набожность, святыня, предмет культа) - такая форма мировоззрения, в которой освоение мира осуществляется через его удвоение на посюсторонний - «земной», естественный, воспринимаемый органами чувств, и потусторонний - «небесный», сверхчувственный.

Религиозная вера проявляется в поклонении высшим силам:

здесь сплетались начала добра и зла, демонические и божественные стороны религии долгое время развивались параллельно. Отсюда смешанное чувство страха и уважения верующих по отношению к высшим силам.

Вера - способ существования религиозного сознания, особое настроение, переживание.

Философское мировоззрение ориентировано на рациональное

объяснение мира. Общие представления о природе, обществе, человеке становятся предметом реальных наблюдений, обобщения, выводов, доказательства и логического анализа.

Философское мировоззрение унаследовало от мифологии и религии совокупность вопросов о происхождении мира, его строении, месте человека и т. п., но отличается логической

упорядоченной системой знаний, характеризуется стремлением теоретически обосновывать положения и принципы. Бытующие в народе мифы подвергаются пересмотру с позиций разума, им придается новое смысловое, рациональное истолкование.

Таким образом, можно с полной уверенностью сказать, что истоками философии являются мифология и религия.

2.Основні закони діалектики.

Диалектика - учение о наиболее общих законах развития и формах связи в природе и обществе, а также основанный на нём учении метод познания. Основные законы диалектики выражают закономерности развития мира, а также познания. Законы диалектики полагаются всеобщими, то есть их действия проявляются во всех

объектах и процессах. Иначе говоря, диалектика претендует на некую универсальность.

Закон единства и борьбы
противоположностей

Закон единства и борьбы
противоположностей говорит
вот что: каждый объект имеет
противоположные стороны,
свойства, тенденции, они,
взаимно дополняя и взаимно
отрицая друг друга, составляют
противоречие, которое и служит

причиной развития объекта.

Ярким примером того может служить политическая сфера жизни общества, где в качестве противоположностей выступают правящие силы и разнообразная оппозиция. Одной из функций оппозиции является указание на недостатки нынешнего курса. Если бы была гарантия того, что никто не сможет ни критиковать, ни тем более

сместить правящую силу, то у неё было бы меньше стимула стараться вести хоть сколько-нибудь приличную линию.

Закон перехода количества в качество

Предметом закона является переход от незначительных и скрытых, постепенных количественных изменений к изменениям коренным, открытым — качественным, где качественные изменения

наступают не случайно, а закономерно, вследствие накопления незаметных и постепенных количественных изменений, не постепенно, а быстро, внезапно, в виде скачкообразного перехода от одного состояния к другому состоянию, через ломку линейного закона изменения и перехода к нелинейным законам и формам изменения. Закон перехода количественных изменений в новое качество —

момент закона развития меры.

Основа закона — взаимосвязь двух свойств — качества и количества.

Отрицание отрицания

Отрицание отрицания означает, что переход из одного качественного состояния в другое произошел после преодоления первоначального уничтожения старого качества, после переосмысления его и

принятия в какой-то мере того, или чего-нибудь из того, что было накоплено на предшествующей ступени. Т.о., каждый виток процесса развития становится иным по своему содержанию и направлению, развитие продвигается закручиванием.

Пример действия закона отрицания отрицания из математики: возьмём положительное число a ,

подвергнем его отрицанию и получим $-a$ (минус a). Если же мы подвергнем отрицанию это отрицание, помножив $-a$ на $-a$, то получим $+a^2$ (a в квадрате), то есть первоначальную положительную величину, но на более высокой ступени.

3.Філософія

Р.Декарта.

Декарт прославив своє ім'я великою кількістю трактатів з математики та філософії. Основні з них: «Геометрія» (1637), «Міркування про метод...» (1637), «Засади філософії» (1644). Крім того він заклав основи аналітичної геометрії, дав поняття змінної величини і функції, ввів багато алгебраїчних визначень,

висловив закон збереження руху,
дав поняття імпульсу сили.
Автор теорії, яка пояснює
утворення небесних тіл
вихоровим рухом частинок
матерії (вихори Декарта). Ввів
поняття рефлексу (дуга
Декарта).

Теорія пізнання

Декарт був основоположником
раціоналізму, установки, за якою
наші знання складаються в
основному або винятково з

апостеріорного знання, ідей, які у нас уже є. Він поставив розум на перше місце, а роль досвіду звів до простої перевірки умовиводів інтелекту. Декарт вважав, що розум спроможний пізнати світ, проте, потребує правильного застосування, тобто методу[5]. Він поставив собі мету наново обґрунтувати знання з огляду на нові досягнення в природничих науках тієї епохи, які він порівнює із частинами дерева: коріння — метафізика, фізика —

стовбур, механіка, медицина та мораль — різні гілки. Останні з перелічених наук потрібні людині для опанування природи. Декарт сподівався припинити суперечки духовної еліти, якій він ставив у провину війни того часу. Його метод базується на індукції та дедукції:

1. Вважати істиною тільки те, що не викликає жодного сумніву.

2. Розкласти кожен складну

проблему або завдання на простіші.

3. Методично переходити від відомого і дослідженого до невідомого й недослідженого (від простого евідентного знання до складнішого).

4. Не робити жодних пропусків у логічних ланках дослідження.

Декарт бажав дослідити, яким чином можливе точне та надійне пізнання. Існує розрив між

науковими знаннями та тим, що ми бачимо безпосередньо.

Наприклад, Сонце насправді набагато більше від того, що ми спостерігаємо. Можливо, що органи чуття дурять нас, але ми цього не помічаємо. Сумнів у Декарта є методичним підходом — потрібно сумніватися у всьому, що не доведено строго. Декарт особисто не сумнівався в існуванні світу. Він припускав, що «Genius malignus» («злий Бог») може дурити людину у

всьому, окрім того, що вона думає і щодо чого сумнівається.

Шукаючи положення, яке не можна було б поставити під сумнів, Декарту сформулював вислів «*Cogito ergo sum*» — «Думаю, отже, існую». Це єдине, в чому не можна сумніватися. Суб'єкт пізнання, людина, не може поставити під сумнів факту свого мислення. На відміну від Августина, який розвинув схожі думки, Декарт

розвинув на базі цього
положення свою систематику.

Після того, як доказане
існування «я», потрібно
показати його сутність. Для
Декарта дух, душа, розум та
розсудок є однаковими речами
— атрибутами «свідомої істоти»
(лат. «res cogitans»), яка
сумнівається, розуміє,
підтверджує, заперечує, бажає,
фантазує тощо. Декарт першим
запровадив у філософію поняття

свідомості. Вміст свідомості складають думки: ідеї, афекти (вольові акти) та висновки. Тільки ідеї можуть бути правильними або хибними, оскільки тільки у ідей можна знайти відповідність або невідповідність до зовнішніх речей. У подальшій класифікації Декарт розділяє вроджені, запозичені та розвиті самою людиною ідеї. Вроджені ідеї є в будь-який час готовими поняттями. Вони також

визначають результати пізнання.

4.Філософія - одвічно-діяльна любов людини до мудрості. Різноманітність уявлень про мудрість.

Слово "філософія" походить від грецького "філо" — любов і "софія" — мудрість і звичайно трактується як любов до мудрості. У Стародавній Греції

слово "філософія" як любов до мудрості застосовувалося до людей, що відкривають таємниці природи і людського життя, учать діяти і жити в злагоді з природою і вимогами самого життя. Мудрість — це узагальнений людський досвід у його застосуванні до оцінки сьогодення і майбутнього, вчинків і дій. Мудрість — це здатність правильно розуміти співвідношення між думками, словами, справами людини і

тими вимогами, що диктуються
об'єктивними закономірностями
розвитку природи, суспільства,
мислення. Тому мудрість
споріднена з свободою і
розумністю. Мудро вчиняє (і
радить, і учить) той, хто,
спираючись на знання,
узагальнений життєвий досвід,
уміє розумно співвіднести
бажане з належним, суб'єктивні
устремління з об'єктивною
логікою життя. Мудрість
дозволяє уникати грубих

помилки у судженнях і діях.

Недарма в одному з прислів'їв
говориться, що мудрість —
найлегша, найдорогоцінніша і
найпотрібніша ноша в дорозі.

Філософія небезпідставно
ототожнюється зі знанням
першоначал, першопричин
буття. Ці знання, на думку
Арістотеля, слід віднести до
“мудрості”.

Філософія як мудрість, що

спрямована на пізнання
найбільш загального,
“сутнісного і вічного”, дає змогу
розкривати закономірні зв’язки.
Бо що таке закон? Закон – це
відношення між сутностями,
найбільш загальний,
установлений зв’язок між
речами, який повторюється при
відповідних умовах і є
об’єктивним, внутрішнім,
необхідним, загальним і
суттєвим. Оскільки філософія
займається з’ясуванням цього,

остільки вона і має відношення до мудрості. Мудрість, таким чином, є важливою ознакою філософії, котра осмислює дійсність на основі пізнання найбільш загальних зв'язків, причин, тенденцій розвитку та їх практичного (предметного) використання. Не випадково сучасний французький філософ Мішель Гуріна підкреслює, що мудрість – не що інше, як вміння використовувати знання на практиці – “мистецтво жити”.

Таким чином, мудрість, як філософський феномен, - це форма духовно-практичного осмислення дійсності, з'ясування причин, тенденцій розвитку всього сутнісного, передбачування наслідків цього розвитку на основі поєднання інтелекту та практичного досвіду.

Категорії діалектики та їх пізнавальна роль.

Категории диалектики - общие понятия, отражающие наиболее существенные закономерные связи и отношения реальности. Основними категоріями діалектики є: буття, матерія, рух, розвиток, простір, час, суперечність, антагонізм, кількість, якість, міра, стрибок,

заперечення, становлення,
одиничне і загальне, причина і
наслідок, форма і зміст,
необхідність і випадковість,
можливість і дійсність, частина і
ціле, система, структура,
елемент і т.п.

Перейдемо до більш
конкретного розгляду категорій
діалектики. Візьмемо для цього
такі її висхідні категорії, як
одиничне, особливе і загальне.

Вивчення речей, предметів

об'єктивної дійсності переконує нас в тому, що кожна річ, явище, з одного боку, має якісь строго індивідуальні ознаки, завдяки яким ми і розрізняємо ці речі, з іншого — кожне окреме, індивідуальне явище має в собі і деякі загальні ознаки, характерні для багатьох явищ. Ці об'єктивні ознаки речей і явищ відображаються в мисленні з допомогою категорій одиничного і загального.

Одиничне — це окремий предмет, річ, явище, подія, факт, які характеризуються відповідними просторовими і часовими межами, відповідною визначеністю.

Загальне — це об'єктивно існуюча тотожність між предметами, речами, явищами, що властива багатьом предметам, речам і явищам у рамках конкретної якісної визначеності. Одиничне і

загальне є єдністю
протилежностей. Одиничне
існує як таке, окремо. Загальне ж
не існує як таке, окремо. Його не
можна побачити, покуштувати,
торкнутися рукою. Воно існує
через одиничне як його момент.
Ми говоримо: "Іван є людина".
Вже тут є діалектика
одиночного і загального. "Іван"
— одиничне. "Людина" —
загальне. "Іван" має ті риси,
котрі притаманні всім людям.
Отже, він є носієм загального.

Загальне ж не існує поза
одиничним, окремим. Окреме не
існує інакше як у тому зв'язку,
який веде до загального. Будь-
яке окреме є так чи інакше
загальним, бо воно об'єктивно
пов'язане з ним. Всяке загальне є
частинкою, елементом,
стороною окремого, оскільки
воно відображає останнє не
повністю, не цілком, а частково
— в тому, що є тотожним у
предметах. Одиничне, окреме, за
своїм змістом, проявом багатше

від загального, яке є абстрактним. Однак загальне глибше розкриває зміст, сутність речі. Проміжною категорією між одиничним і загальним є поняття "особливе", яке відображає момент суперечливої єдності загального і одиничного. Особливе — це те, що є загальним у відношенні до одиничного і одиничним у відношенні до загального.

Гносеологічні і соціологічні концепції Т.Гоббса.

Томас Гоббс — класичний представник англійської філософії періоду англійської революції, він послідовно розробляє систему раціоналістичної філософії, яка охоплює не тільки вчення про буття, пізнання, а й вчення про суспільство, державу. На

формування поглядів Гоббса значно вплинули Ф. Бекон, а також Г. Галілей, П. Гассенді, Р. Декарт, І. Кеплер.

Вчення про раціональність пізнання

Своє вчення про раціональність пізнання він виклав у праці «Про тіло» (1655), де обґрунтував тезу про чуття як початкову стадію пізнання. Він вбачає мету пізнання в раціональному осягненні сутності, причин

явищ. Визнання раціонального методу він обґрунтовує посиленнями на досягнення механістичного природознавства в Європі. Широко застосовуючи факти з історії нової науки, Гоббс доводить, що тільки опираючись на розум, систематичне мислення, можна досягти істини. Саме Гоббс висуває тезу про надуманість теорії двох істин (віри та розуму) і проголошує існування лише однієї — істини розуму, науки.

Поняття істини він визначає як властивість наших знань бути відповідними властивостям речей. Він стверджує, що істина — це властивість наших суджень і заперечує визначення істини як властивості об'єктів. Тому ні чуття, ні вроджена інтуїція, дані одкровення не можуть бути істинними, якщо вони дані не у формах судження про світ.

Гоббс на відміну від Декарта, який ототожнював матерію з

розповсюдженістю, робить висновок, що розповсюдженість, простір є властивістю матеріальності взагалі, а не тіла зокрема. Такими властивостями, чи акциденціями, є рух, спокій, колір та ряд інших. Доказом факту, що простір є властивістю матерії, а не тіла, він вважає здатність тіла змінювати свою форму. Ця мінливість фіксується стосовно незалежного простору, а відповідно до цього простір не може бути властивістю тіла, це

незалежна від тіла акциденція.

Гоббс створив першу завершену систему механічного матеріалізму, що відповідав характеру та вимогам природознавства того часу. У полеміці з Декартом відкинув існування особливої субстанції, що мислить, доводячи, що річ, яка мислить є чимось матеріальним. Геометрія і механіка для Гоббса — ідеальні зразки наукового мислення

взагалі. Природу Гоббс сприймає як сукупність подовжених тіл, що відрізняються між собою величиною, фігурою, місцезнаходженням та рухом. Рух він розуміє як механічний — як переміщення. Чуттєві якості Горбся розглядає не як властивості самих речей, а як форми їх сприйняття. Гоббс розмежовував протяжність, реально властиву тілам, і простір як образ, створений розумом

(«фантазма»); об'єктивно-реальний рух тіл і час як суб'єктивний образ руху.

Гоббс розрізняв два методи пізнання:

- * «логічну дедукцію раціоналістичної механіки» і
- * індукцію емпіричної «фізики».

Природний стан людей

Відправною позицією міркувань

Гоббса про суспільство та державу є поняття «природний стан людей». Введення цього поняття дало змогу філософії створити першу абстрактно-ідеальну модель суспільства, яку можна було використовувати у вигляді порівняльного еталону для фіксації подібностей та відмінностей між різними станами суспільства, державами тощо. Природний стан людей охарактеризовано у Гоббса як можливість одних людей

перешкоджати у досягненні своїх цілей іншим людям. Саме таке становище осіб, які здатні ставити перед собою цілі та діяти, їх досягаючи, призводить до природної прихованої війни між усіма людьми. Вихід з неї було знайдено в організації суспільства. Однак суспільство може існувати лише на збіганні інтересів людей. А досягти цього можна тільки на шляху домовленості, яка є штучною та формальною. Таким чином,

людям був потрібен механізм забезпечення виконання таких домовленостей. Ним стала суспільна влада, володарі. Влада здатна існувати лише в разі відмови людей від права повного володіння собою. Саме таким чином на місце природних законів через утворення держави вводяться закони штучні, суспільні.

Етика Гоббса

Етика Гоббса походить від

незмінної чуттєвої «природи людини». Основою моральності Гоббс вважав «природний закон» — прагнення до самозбереження та задоволення потреб. Доброчесність зумовлена розумним розумінням того, що сприяє і що заважає досягненню добра. Моральний обов'язок за своїм змістом збігається з громадянським обов'язком, що випливає з суспільного договору.

Погляди на державу

Гоббс вирізняє три типи держави:

* 1) влада — зібрання і кожний громадянин має право голосувати (демократія);

* 2) влада зібрання, але лише деякі мають право голосувати (аристократія);

* 3) верховна влада тільки у одного (монархія).

Вчення Гоббса здійснило великий вплив на подальший розвиток філософської та соціальної думки.

Філософське розуміння суспільства.

Суспільство є надскладною системою, яка формується в міру * розвитку здатності людей відокремлювати себе від природи. Філософія визначає три основні групи факторів, які обумовлюють розвиток людського суспільства: праця (специфічно людська доцільна

діяльність), спілкування (колективний характер діяльності і життя), свідомість (пізнання, інтелект, духовний зміст людської діяльності).

Суспільство (соціум) можна визначити як сукупність всіх форм і способів взаємодії і об'єднання людей. В такому широкому значенні суспільство включає в себе все, що відрізняє цю систему від природно-космічних явищ, дозволяє

розглянути створену людиною реальність як особливу форму руху матерії. Суспільство як система взаємодії людей визначається певними внутрішніми суперечностями — між природою і суспільством, між різними соціальними спільнотами, між суспільством і особистістю. Ці зв'язки стали основою для розробки різноманітних соціологічних концепцій суспільства. Одні з таких теорій нехтують якісною

різницею між суспільством і природою (натуралістичні концепції), інші — абсолютизують її (ідеалістичні вчення).

В розумінні поняття «суспільство» потрібно виділяти два аспекти, два виміри — індивідуальний і соціальний. По-перше, суспільство — це самі люди в їх суспільних відносинах. Всі суспільні явища є врешті-решт результатом дій індивідів,

їхніх цілей, бажань, думок,
вільного вибору. Причому діють
ці індивіди не відокремлено
один від одного, тому
суспільство є не просто
сукупністю індивідів, а
відкритою системою їх
спілкування, взаємозв'язків і
взаємодій. По-друге, суспільство
є такою системою, що здатна до
саморегуляції. Процес
упорядкування та організації
суспільних відносин породжує
відносно самостійні і незалежні

від індивідів форми суспільної інтеграції і регулювання відносин між індивідами, між соціальними спільнотами, між людиною і природою (виникає система норм і правил, прав і обов'язків, заборон і дозволів).

Саме така суперечлива особливість суспільної реальності —бути продуктом взаємодії індивідів, відбитком їх суб'єктивності (цілей, інтересів бажань) і разом з тим

незалежним від них
надіндивідним, об'єктивним
утворенням — обумовлює
специфіку соціальної
закономірності (соціальної
детермінації), що якісно
відрізняється від
закономірностей природи.
Суспільне буття та історія
людства, оточуючий нас
предметний світ складаються з
зусиль конкретних індивідів, є
результатом їх діяльності,
продуктом конкретно-історичної

форми відношення людей до природи. Проте саме цей результат стає об'єктивною умовою людського існування. Незважаючи на те, що люди самі творять свою історію і суспільне життя, форма «включення» їх в суспільно-історичний процес обумовлена не тільки ступенем освоєння ними-культурної спадщини, не тільки їх суб'єктивними прагненнями, свободою вибору, але й об'єктивними умовами

матеріального виробництва,
досягнутим рівнем суспільного
розвитку, В тому числі —рівнем
суспільної свідомості. Отже, те,
що має назву «соціальної
детермінації», є фактом
залежності людей від продуктів
та результатів їх власної
діяльності. Із сукупної
діяльності індивідів
розвиваються нові об'єктивні
історичні обставини, які, в свою
чергу, визначають наступний
розвиток людей. Тим самим, не

існує Закономірних тенденцій історії без діяльності людей. Люди знаходяться в залежності від об'єктивних умов і обставин життя, але разом 'з тим створюють і змінюють ці обставини.

Основні школи Стародавнього Китаю: загальна характеристика.

существовало шесть основных философских школ.[1]:

* даосизм (даоцзя): Вселенная является источником гармонии, поэтому всё в мире, от растения до человека, прекрасно в своём естественном состоянии.

Лучший правитель — который
оставляет людей в покое. Життя
природи і людини
підпорядковане всезагальному
закону „дао”. Згідно з цим
законом будь-яка річ, досягши
певного ступеня розвитку,
перетворюється на свою
протилежність. Даоси вчили
беззастережної
підпорядкованості всієї
життєдіяльності людини закону
„дао”, неможливості діяти
всупереч „дао”. Виходячи з

космоцентричної концепції
взаємозв'язку людини з
природою, китайська філософія
сповідувала захист природи,
висувала принцип невтручання у
її розвиток, наслідування її
законів. Представители этого
периода: Лао-цзы, Ле-
цзы, Чжуан-цзы, Ян Чжу; Вэнь-
цзы, Инь Си. Представители
более позднего даосизма: Гэ Хун,
Ван Сюаньлань, Ли Цюань,
Чжан Бодуань

* конфуцианство (жуцзя):
правитель и его чиновники
должны управлять страной по
принципам справедливости,
честности и любви. Изучались
этические правила, социальные
нормы и регулирование
управления деспотическим
централизованным
государством. Фундаментальным
поняттям вчення Конфуція є
поняття «жень» — гуманність.
«Жень» визначає відносини між
людьми, пропагує любов до

людей, повагу до старших за віком або вищих за соціальним становищем. Особливе місце у вченні Конфуція займає концепція «сяо» — синівської поваги до батьків. З точки зору Конфуція, життя та смерть визначаються долею, а багатство та знатність залежать від неба. «Небо» — це прабатько світу і найвища духовна сила, що визначає суть природи та людини. Представителі: Конфуций, Цзэн-цзы, Цзы Сы,

Ю Жо, Цзы-гао, Мэн-цзы, Сюнь-цзы.

* моизм (моцзя): смысл учения заключался в идеях всеобщей любви (цзянь ай) и преуспеваемости, все должны пещься о взаимной пользе.

Представители: Мо-Цзы, Цинь Хуали, Мэн Шэн, Тянь Сян-цзы, Фу Дунь.

* школа законников («фа-цзя», по-европейски — легизм): занималась проблемами

социальной теории и государственного управления. Представители: Шэнь Бухай, Ли Куй, У Ци, Шан Ян, Хань Фэйцзы; часто также сюда относят Шэнь Дао.

* школа имён (минцзя): несоответствие названий сущности вещей ведёт к хаосу. Представители: Дэн Си, Хуэй Ши, Гунсунь Лун; Мао-гун.

* школа «инь-ян» (инь ян цзя) (натурфилософы).

Представители: Цзы-вэй, Цзоу
Янь, Чжан Цан.

В большинстве школ преобладала практическая философия, связанная с проблемами житейской мудрости, нравственности, управления. Теоретическая база была наиболее развита в даосизме; в остальных же школах мировоззренческие основания были или слабы, или заимствованы из других школ.

Сенсуалізм Дж.Локка.

Був одним з основоположників емпірико-сенсуалістичної теорії пізнання. Локк вважав, що у людини немає вроджених ідей. Він народжується будучи «чистою дошкою» і готовим сприймати навколишній світ за допомогою своїх почуттів через внутрішній досвід — рефлексію. «Дев'ять десятих людей робляться такими, якими вони є, тільки завдяки вихованню».

Найважливіші завдання виховання: вироблення характеру, розвиток волі, моральне дисциплінування. Мета виховання — виховання джентльмена, який вміє вести свої справи виразно й передбачливо, ділової людини, витонченої у спілкуванні. Кінцеву мету виховання Локк представляв у забезпеченні здорового духу в здоровому тілі («ось коротке, але повний опис щасливого стану в цьому світі»).

Розробив систему виховання джентльмена, побудовану на прагматизмі й раціоналізмі. Головна особливість системи утилітаризм — кожен предмет повинен готувати до життя.

Локк також хотів створити для науки спільну платформу, не втручаючись в її окремі галузі. Він визнає частково Декартівський раціоналізм: для нього мислення починається від суб'єкту, проте заперечує те, що реальність

складається із окремих реальностей суб'єктів. Він не вірить у вродженні знання. При цьому виходить із наївних форм таких ідей (не як у Декарта), припускаючи, що вроджені ідеї повинні бути свідомими всім людям в будь-який час. Проте, ані діти, ані неосвічені люди не знають основних філософських понять. Окрім цього, вроджені ідеї роблять розум непотрібним. Наприклад, ідея Бога не є вродженою, оскільки існує

багато народів, де не існує віри в Бога. Він вважає, що людина народжується як «табула rasa» (з лат. чиста дошка). В розумі не знаходиться нічого, що би не було сприйнято органами чуття. Локк є емпіриком. Матеріалом пізнання є прості ідеї, вони всі походять із досвіду. Ідеєю є в найзагальнішому сенсі будь-яка уява, елемент свідомості як понятійно-раціонального як і чуттєвого типу.

* Прості ідеї:

* сенсації (зовнішні): чуттєві враження речових тіл, колір, запах, смак, розмір, рух тощо (вже тут він розрізняє першорядні та другорядні якості; див. нижче).

* рефлексії (внутрішні): власні дії, стан, переживання, наприклад, ідеї з рефлексії бажання, прагнення, уяви, мислення тощо.

* складається з обох однаково: радість, біль, сила, послідовність в часі.

* Складні ідеї: що складають з простих через їх порівняння, поєднання, абстрагування; вони є в першу чергу поняттями / першими якостями (номіналізм), оскільки про реальнусутність речей не можемо нічого сказати.

* Субстанції: речі, які складаються із постійного зв'язку між простими ідеями; не

може знати, чи вони насправді є, проте, вважає, що Бог, янгол є субстанціями.

* Першорядні якості (властивості, які безпосередньо містяться в речах, напр., об'єм, твердість або форма).

* Другорядні якості (властивості, які не містяться у речах, але додаються до ідеї субстанції через наше сприйняття, наприклад, солодкість, теплота).

* Тільки про субстанцію першої якості ми можемо щось сказати об'єктивно, оскільки можна виміряти кількісно, а не якісно.

* Співвідношення (різних ідей одна до одної; ідентичність та не-ідентичність, час та простір); при цьому, каузальність стає суб'єктивною.

* моді (ідеї, які не відображають реальність, а є розумовими конструкціями, напр., держава, трикутник тощо); поняття моралі

зараховує сюди — для розвитку потрібний розум.

Основною властивістю розуму він вважає можливість перевіряти ідеї на якість. Проте, на відміну від Канта, для Л. не існує ідей апріорі, а тільки можливість сприйняття, опрацьовування в образи складніших ідей та понять. Для Л. реально існують тільки прості ідеї, а складні — ні. Окрім цього, існує реальна субстанція,

про яку ми нічого не можемо сказати. Таким чином він вказує на межі пізнання. Пізнання для Локка є сприйняття відповідності або невідповідності ідей. Абстракція у Л. — це відкидання певних властивостей у певних речей для кращої класифікації.

Він розрізняє три елементи пізнання (впевненість в знанні найвища в першому, найнижча — в останньому):

* інтуїтивне: Людина впізнає у порівнянні відповідність або протилежність ідей. Інтуїтивна правда виникає тоді, коли ідеї не піддаються подальшому аналізу, коло вони є очевидними;

* демонстративне: в рамках аргументації кожен крок повинен підтверджується інтуїтивним пізнанням (пор. у Декарта);

* сенситивне: можна спостерігати тільки зовнішні

тілесні речі, оскільки у нас відсутні адекватні ідеї.

Оскільки наші знання обмежені, Бог наділив нас можливістю провидіння. Те, що Бог нам відкрив, є безумовною правдою. Між знаннями та вірою, розумом та провидінням не може існувати протилежностей. Що є божественним провидінням — це повинен бачити розум.

Загальна характеристика релігійного світогляду.

Це більш зріла форма світогляду, ніж міфологія. У ній буття осягається не міфічними, а іншими способами. Вирізнимо такі: а) у релігійній свідомості вже чітко розділяються суб'єкт і об'єкт, а отже, долається характерна для міфу

неподільність людини і природи; б) світ роздвоюється на духовний та тілесний, земний і небесний, природний і надприродний, до того ж земний починає розглядатися як наслідок надприродного.

Міфологічні ж персонажі живуть у феноменальному світі (на горі Олімп, на горі Меру тощо); в) у релігії надприродний світ недоступний органам чуття, а тому - в об'єкти цього світу треба вірити. Віра і виступає

головним засобом осягнення буття; г) особливістю релігійного світогляду є також його практичність, оскільки віра без справ мертва. А у зв'язку з цим віра в Бога та надприродний світ взагалі викликає своєрідний ентузіазм, тобто життєву енергію, яка надає розумінню цього світу життєвого характеру; д) якщо для міфу головним є обґрунтування зв'язку індивіда з родом, то для релігії головним є досягнення єдності людини з

Богом як втіленням святості та абсолютною цінністю.

Релігія - явище багатопланове і багатозначне. Сьогодні, незважаючи на наукові досягнення, які, здавалося б, заперечують її світоглядні положення, релігія продовжує бути великою соціально організованою й організуючою силою у світі. Це значною мірою пов'язано з тим, що вона по-своєму відображає великий

життєвий досвід людства,
зберігає систему емоційно-
образних уявлень і переживань,
цінностей, норм життя,
моральних ідеалів, які так
потрібні сучасному людству. За
допомогою обрядовості релігія
культивує людські почуття
любові, добра, терпимості,
співчуття, милосердя, обов'язку,
справедливості. Але в
релігійному світогляді можуть
відображатися і протилежні
настрої, ідеї: фанатизм, вороже

ставлення до людей іншої віри
тощо.

Історичний розвиток форм сім'ї.

Один із найважливіших напрямків сучасної демографічної політики — планування сім'ї.

Пошуки оптимальних засобів вирішення цієї проблеми ведуться ще з часів Платона. Але і сьогодні вона належним чином не вирішена бодай теоретично.

Насамперед, з'ясуємо, що таке сім'я. Сім я — це форма

спілкування, писав Арістотель у своїй праці "Політика". Є досить багато й інших визначень. Але необхідно звернути увагу передусім на те, що її виникнення і розвиток зумовлені особливостями природи людини. Арістотель писав, що необхідність спонукає з'єднуватись попарно тих, хто не може існувати один без одного, — жінку і чоловіка з метою продовження потомства, і це з'єднання зумовлюється не

свідомим рішенням, а залежить від природного прагнення, притаманного й іншим живим істотам і рослинам, залишити після себе іншу подібну собі істоту.

Сім'я — це одна з найважливіших форм організації життя людей, яка має фундаментальне значення як для індивіда, особистості, так і для суспільства. Сім'я — це така спільність людей, яка спирається на шлюбний союз, на

родинні зв'язки, на різноманітні відносини між чоловіком і дружиною, батьками і дітьми, між самими дітьми, між іншими членами сім'ї, які живуть разом і спільно ведуть господарство. Широко відоме визначення Ф.Енгельсом сім'ї як економічної клітини чи осередку суспільства. Спільність господарства, економічна об'єднаність, справді, є важливою складовою сім'ї. Але економічні інтереси і відносини

не вичерпують усього багатства сімейних зв'язків і, наважимося стверджувати, в сучасних умовах у розвинутих країнах, коли чоловік і жінка досягають високого рівня економічної незалежності, економічні зв'язки перестають бути провідною стороною життя сім'ї, інакше не було б так багато розлучень. Добре відомі випадки, коли до шлюбу вступають люди, здатні самотійно забезпечити економічну сторону свого життя.

Не тільки економічні зв'язки об'єднують людей у сім'ю, принаймні, не в першу чергу вони.

Життя сім'ї — це дуже складні і різноманітні процеси або сторони життя людини: біологічні, економічні, моральні, правові, психологічні, естетичні, релігійні тощо. На цій підставі сім'я здатна виконувати такі свої функції.

1. Сім'я дає змогу створити найоптимальніші умови для

відтворення людини:
народження дитини, догляду за
нею, виховання, навчання. Сім'я
здійснює своєрідне
накопичення, перерозподіл і
передачу наступним поколінням
досвіду, знань, навичок
найнеобхідніших форм трудової
діяльності і взаємодії із
навколишнім середовищем,
спілкування і співпраці з іншими
людьми. Це найдосконаліша
форма ведення власного
господарства, побуту,

відпочинку (з досить чітким розподілом функцій, прав і обов'язків). Сильні і здорові члени сім'ї працюють, малих і немічних доглядають, допомагають їм, підтримують їх матеріально і духовно.

2. Сім'я дає змогу задовольнити значну частину фізичних і духовних потреб людини. Це найбільш надійний духовний притулок особи. Англійці кажуть: "Мій дім — моя фортеця". Сім'я, дім — це те

місце, те коло особистісно
значимих людей, де кожного з
нас чекають, люблять, готові
зрозуміти і допомогти, де є
однодумці, друзі, де панують
взаємоповага, взаємна моральна
і правова відповідальність. Це
певна сукупність людей, які
живуть одне для одного, які
віддають своє життя одне
одному і життя яких не просто
спільне, а значною мірою єдине.
Чоловік і дружина живуть одним
життям. Діти — це істотна

частина життя матері і батька. Життя матері і батька — це істотна частка життя дітей. Причому і матеріального, і економічного, і духовного.

3. Сім'я — це не тільки досконала форма організації спільного життя людей, це також один із найвагоміших вимірів життя особи, у якому вона реалізує дуже важливі особистісні якості. Так, особистість може реалізувати свої потенції і задатки в сфері

матеріального виробництва, в науці, мистецтві, підприємливості тощо. Але бути добрим чоловіком чи жінкою, дбайливим батьком чи мамою, дідом чи бабусею, бути хорошим сином, онуком, братом тощо — це теж особистісні якості і важливі складові життя людини. І людина, природно, прагне до цього. Нормальна людина не може жити, не усвідомлюючи себе у таких якостях. А тому сім'я — це не тільки суспільна, а

й особистісна цінність. Без сім'ї, сімейного, родинного життя особа не може повною мірою реалізувати свою природу, особистісні якості і не може бути повною мірою щасливою.

Сім'я — історична форма організації життя людей. Її форми і функції змінюються із розвитком виробництва, техніки, технології, суспільних відносин, культури в цілому. Сімейні відносини — це складова суспільних відносин, і розвиток

сім'ї — одна із найважливіших складових розвитку суспільства, його культури. Щодо історичних етапів розвитку сім'ї, є, принаймні, дві найбільш загальні точки зору. Більшість фахівців вважають, що на ранніх етапах розвитку суспільства в умовах первіснообщинного ладу серед людей мали місце неупорядковані статеві стосунки. На зміну їм прийшов груповий шлюб, де однією сім'єю жили група чоловіків і

група жінок. Пізніше сформувався парний шлюб і, відповідно, виникла парна сім'я.

Тут важливо зазначити, що дослідження історичних форм розвитку сім'ї — це дуже складне питання. Якихось безпосередніх даних про форми сім'ї у прадавні часи немає. Сучасні концепції — лише здогади, спроби реконструювати первіснообщинне суспільство на підставі досліджень форм

організації життя племен, що перебувають на рівні розвитку родового суспільства. Певна частина науковців вважають, що вже з самого початку існування виду *Homo sapiens* сім'я була парною.

Рід спочатку вівся по материнській лінії, а пізніше, з розвитком знарядь праці, технології, виробництва, з розподілом праці між чоловіками і жінками, виникненням приватної

власності, появою такої функції сім'ї, як накопичення певних благ, багатства і передача його спадкоємцям, виникає рід по батьківській лінії.

Як відомо, тривалий час взаємовідносини у суспільстві між членами різних спільнот людей визначались їхнім майновим статусом, володінням власністю. У зв'язку з цим і характер внутрісімейних зв'язків значною мірою визначався наявністю приватної власності,

матеріальною вигодою. Звідси шлюби "за розрахунками", "любов" за гроші тощо. Із розвитком суспільства, зростанням економічної незалежності чоловіків і жінок такі кон'юнктурні внутрісімейні стосунки поступаються місцем істинно людським, заснованим на коханні, повазі і високих духовних цінностях. Це дає змогу стверджувати, що сім'я прогресує як в економічному, так і в моральному та правовому

аспектах. Сім'я все більше перетворюється в інститут гармонійного поєднання чоловіка, жінки і їхніх дітей.

Правда, вона ще не позбавлена багатьох колишніх вад, з'являються й нові. Урбанізація, міграційні процеси, можливість швидкого переміщення як у межах країни, так і за її кордонами, майже повна анонімність особистісного життя людини у місті, радикальні і практично постійні

зміни у виробництві внаслідок
НТП, вплив масової культури,
агресивної реклами,
послаблення дії на життя
людини релігійних норм,
кризові ситуації у розвитку
суспільства, висока
напруженість особистісного
життя — все це не сприяє
зміцненню сім'ї. Багато молодих
і не тільки молодих людей не
витримують таких навантажень.
Це призводить до різноманітних
зривів, розладу сімейного життя,

зрад, розлучень. Але все сказане не заперечує абсолютної цінності сім'ї, відсутності її альтернатив, та її постійного сходження на більш високий рівень розвитку.

Історичні типи відтворення населення, Закон Мальтуса

Розрізняють три основні історичні типи відтворення населення.

Архаїчний. Притаманний родовому суспільству. Вважається, що кількість

народжуваних дітей тут не
регулювалась, формувалась
стихійно.

2. Традиційний.

Притаманний
докапіталістичним, аграрним
суспільствам, а також тим, які
перебували на ранніх стадіях
розвитку капіталізму. Кількість
народжуваних дітей
регулювалася нормами традицій.
Кожне нове покоління у
сімейному житті дотримувалось
традицій батьків і дідів.

3. Сучасний, або раціональний, тип відтворення населення. Складався і домінує в економічно розвинутих країнах. Кількість народжених дітей у сім'ї визначається свідомим і вільним вибором батьків, раціональною нормою.

Звичайно, у сучасному суспільстві можна знайти не тільки раціональний, а й традиційний, і навіть архаїчний типи відтворення населення. Формування домінуючого типу

відтворення населення — процес незавершений. Він триває і сьогодні. Стан справ залежить від типу культури, освіти, умов життя конкретних потенційних батьків.

Кожному етапові розвитку суспільства відповідають свої показники не тільки народжуваності, а й тривалості життя людини, зміни кількості населення на земній кулі та його розселення. З часом тривалість життя людини зростає. Так, у

родовому суспільстві, як відзначають дослідники, тривалість життя була дуже низькою — близько 32 років. Юнак рідко досягав зрілого віку за життя обох його батьків. У сучасних економічно розвинутих країнах тривалість життя людини в середньому становить близько 70-72 років.

Темпи зростання населення у родовому суспільстві — зовсім незначні. У рабовласницькому — дещо вищі. У феодальному —

ще вищі. У капіталістичному суспільстві зростання населення стає надзвичайно інтенсивним, в окремих регіонах спостерігається перенаселення (Китай, Індія, країни середньоазіатського регіону).

Основні ідеї філософії Б.Спінози.

Одним з найяскравіших представників філософії XVII ст. є нідерландський філософ Бенедикт (Барух) Спіноза. Народився Бенедикт Спіноза в Амстердамі в сім'ї купця, який належав до єврейської общини. У середині XVII ст. Нідерланди (Голландія), як і Англія, — передова капіталістична країна Європи. Ще в середині XVI ст.

тут сталася буржуазна революція, що завершилась встановленням першої в Європі буржуазної республіки. У XVI ст. тут йде бурхливий розвиток техніки, науки (математики, астрономії, фізики, механіки), культури. Деякі нідерландські університети стають осередками передових наукових та філософських ідей.

Усі політичні, соціальні, економічні та духовні процеси

знайшли відображення і в творчості Бенедикта Спінози. Слідом за Френсісом Беконом та Рене Декартом основною метою філософії вважав завоювання влади над зовнішньою природою та удосконалення природи людини. Філософську концепцію прагнув будувати на ґрунті безумовних, достовірних вихідних істин. Зразок достовірності та логічної обґрунтованості вбачав у геометрії. Тому головну працю

«Етика» виклав так званим геометричним методом (спочатку висловлюється визначення, потім формулюються аксіоми, на основі яких доводяться теореми). Бенедикт Спіноза, як і Рене Декарт, — один з представників раціоналізму, але прагнув подолати дуалістичне картезіанське вчення про субстанцію. Тут Бенедикт Спіноза продовжував традиції пантеїзму Джордано Бруно та,

спираючись на механіко-математичну методологію, вбачав завдання у створенні цілісної картини природи. Природу Бенедикт Спіноза розумів як єдину, вічну, безмежну субстанцію, що не потребує для свого існування будь-якого іншого початку, отже, як причину самої себе. Визначаючи реальність безлічі різноманітних окремих речей, філософ розумів їх як сукупність модусів — поодиноких проявів

єдиної субстанції. Якісна характеристика субстанції розкривається Бенедиктом Спінозою у понятті атрибуту — невід'ємної властивості субстанції. Кількість атрибутів у принципі незчисленна, але кінцевому людському розуму властиві лише два з них — протяжність та мислення (у Рене Декарта це атрибути двох різних субстанцій). Тобто позиція Бенедикта Спінози — матеріалістичний монізм.

Вчення Бенедикта Спінози про природу хоча й стало основним змістом його системи, але самим розглядалося лише як відправний пункт вчення про етику. У моральному вченні на передній край висувалася проблема свободи, на людину поширювались закони механістичного визначення, заперечувалась свобода й доводилась необхідність усіх без винятку дій людини.

Позитивним у вченні про свободу є встановлення діалектичного зв'язку між свободою та необхідністю, але обмежується свобода лише пізнанням необхідності, оскільки розумілась як виразне та чітке уявлення про те, що необхідне. У такому розумінні, з позиції Бенедикта Спінози, найбільш вільним є усунений від життя та практики мудрець, основний зміст життя якого є «інтелектуальна любов до Бога»

чи пристрасть до пізнання природи. Таке розуміння свободи абстрактне, антиісторичне, відірване від різноманіття суспільного та особистого життя. Серед проблем філософії, що розроблялись, значне місце займають проблеми релігії. І хоча закладено основи наукової критики Біблії, релігійних забобонів та марновірства, навряд чи можна вважати Бенедикта Спінозу атеїстом,

швидше — антиклерикалом. У XVII ст. атеїзм ототожнювався з аморалізмом, тому Бенедикт Спіноза не визнавав своє вчення ні атеїстичним, ні антирелігійним, критикував усі офіційні релігії й водночас закликав до справжньої релігії, яка б означала найбільшу моральність та ґрунтувалась би на максимально достовірному знанні.

Філософія як форма суспільної свідомості, її предмет і функції.

У суспільстві мають місце багатоманітні відносини: матеріальні (економічні), політичні, правові, моральні, культурні тощо. Але не всі вони рівнозначні. Матеріальні (економічні) відносини складають основу життя людини і суспільства. Вони є визначальними, однак, щоб зрозуміти складні

взаємовідносини людини і суспільства, людини з людиною цього ще не достатньо. Бо люди у своїй діяльності керуються не лише матеріальними (економічними) інтересами, але і духовними. Вони мають відповідні політичні, правові, філософські, моральні, естетичні і т.п. ідеї та погляди. Останні виділяються, стають загальними для певних соціальних груп і носять суспільний характер. Вони складають суспільну

свідомість.

Суспільна свідомість – це сукупність ідей, теорій, концепцій, поглядів людей, котрі відображають їх суспільне існування або буття. Оскільки суспільне буття людини є складним і багатоманітним, остільки такою є і суспільна свідомість. Викристалізованими формами суспільної свідомості є політична, правова, філософська, моральна,

релігійна і т.п. Всі ці форми представляють собою відображення різних сторін життєдіяльності людини і суспільства.

З теоретико-пізнавальної точки зору філософія, як різновид суспільної свідомості, є формою відображення дійсності у свідомості людини. Це відображення є складним, теоретичним. Скажімо, людина відображає світ, вона бачить,

насамперед, те, що очевидне, що дається у її відчуттях. Це відображення дійсності на рівні “світовідчуття”, “світосприйняття”. Для філософії як форми суспільної свідомості специфічним, притаманним їй, є “світорозуміння”, “світоз’ясування”. Останнє здійснюється людиною лише в процесі її теоретичного мислення, шляхом абстрагування, проникнення у

найбільш суттєве, загальне. Такий спосіб осягнення дійсності дає можливість з'ясувати те, що не сприймається на рівні відчуттів. Об'єктивні закони розвитку природи чи суспільства не можна, наприклад, сприйняти з допомогою зору, дотику чи смаку. Вони сприймаються лише на рівні мислення.

Мислення — це процес відображення світу в поняттях,

судженнях, умовиводах шляхом узагальнення — виділення найбільш загальних, суттєвих ознак, зв'язків, властивостей, відношень речей, що мають місце в об'єктивній дійсності. Філософія, як форма суспільної свідомості, ґрунтується саме на такому узагальнюючому відображенні дійсності і це є досить важливим для розуміння її специфіки, відмінності від інших наук. Філософія, за висловом Гегеля “є сучасна

епоха, котра осягнута в мисленні”. Бо епоху, її сутність, тенденції розвитку можна осягнути не в процесі “світовідчуття”, а в результаті “світорозуміння” – теоретичного мислення. Це – єдиний спосіб охопити в цілому таке складне явище, як епоха[13, с.23-25].

Оскільки філософія покликана перш за все надати людині найперші орієнтири для її життєвого самовизначення, то

структура філософського знання визначається виділенням тих сфер реальності, спираючись на які людина (і філософія) може такого роду орієнтири виділити, позначити та дослідити. Відповідно до цих сфер формуються і основні філософські дисципліни або основні розділи філософії.

На основі осмислення природи, світу виникають та формуються онтологія, натурфілософія,

космологія (або космогонія).

Онтологія є філософською наукою про буття, перш за все, буття як таке, а не ліпне про окремі види чи прояви буття. Тут найпершими постають питання про те, чому взагалі можливе існування, у який спосіб можна розуміти буття, як людина пов'язана із буттям. Натурфілософія, або філософія природи ("натура" - з лат. природа), постає різновидом

онтології, оскільки зосереджує увагу перевалено на тому, що таке природне буття та природа в цілому, як вибудовується ієрархія проявів природи, існують чи не існують якісь всезагальні закономірності та якості природи. Проте мимоволі вона торкається і питань людського буття, і буття суспільства, оскільки останні перебувають у органічних зв'язках із природою та поза останньою просто неможливі.

Космологія може існувати як різновид астрономії, а може поставати і як філософські міркування про сутність та природу космосу; коли ж наголос тут падає на виникнення, походження (чи породження) космосу, то тоді ми маємо справу із космогонією[8, с. 47-48].

На основі вивчення та осмислення суспільства та суспільної історії виникають

соціологія, соціальна філософія, філософія історії, культурологія, етнофілософія (або філософія етносу).

Соціологія як окремий напрямок дослідження суспільства і людини виникла у ХІХ сіп., хоча намагання осмислити закономірності їх розвитку присутні у філософії з давніх часів. В своєму реальному розвитку соціологія більше тяжіла до того, щоб бути наукою

про факти соціального життя,
тому вона перетворилася на
емпіричну соціологію та
соціологію окремих сторін
суспільства, наприклад
соціологія сім'ї. Філософські ж
осмислення природи
суспільного життя, зв'язків
суспільства та природи,
суспільства та людської
індивідуальності поступово
набули визначення як соціальна
філософія, хоча і до сьогодні
вони можуть називатися просто

соціологією.

Філософія історії також ставить граничні питання на адресу історії людства: чому людство перебуває в стані історичного процесування, куди прямує історія, хто є її суб'єктом чи існують закони людської історії?

Культурологія виходить із тези про те, що специфічних якостей та ознак як людині, так і суспільному життю надає культуротворення, тому

вивчення культури постає
відмичкою до їх розуміння.

Етнософія — це новий напрям
сучасної філософії, покликаний
окреслити значення та роль
етносів в історії людства та
виявити історичний сенс того,
що історія розвивається саме у
варіанті етнічної
багатоманітності; тупі також
стоїть завдання окреслення того,
яку свою вихідну
екзистенціальну якість

привносити кожний етнос у історію людства в цілому.

Філософське осмислення людини приводить до формування таких філософських дисциплін, як філософська антропологія (на відміну від просто антропології - науки, що відокремилась від археології і що спрямована на вивчення особливостей будови та проявів людини як реального, матеріального об'єкта), інколи -

антропософія; в наш час до дисциплін цього напрямку інколи зараховують структурну антропологію та соціобіологію.

Філософська антропологія ставить собі завданням вивчати людину у всіх її можливих виявленнях та характеристиках. Тут, зокрема, ставиться питання про визначення сутності людини та про відмінність останньої від природи людини, про її спосіб буття та ін. Антропософія

претендує на те, щоб не просто вивчати людину, а щоб збагнути сенс її появи у світі, її всекосмічну функцію та причини саме таких її виявлень. На думку антропософіє, лише таке осмислення людини відкриє нам шлях до розуміння і всього іншого в світі.

Структурна антропологія вважає, що існує певний, цілком конкретний та сталий набір інтелектуальних та реальних

можливостей людини, який слід виокремити із історії, культури, способів людського життя; означений набір відкриває можливості для виправданого та надійного вивчення і розуміння людини. Соціобіологія, яку сьогодні інколи додають до дисциплін антропологічного напрямку, - наука про те, як міняється людина під впливом соціальних факторів та на протязі історії. Цю науку далеко не всі згодні визнавати як

філософську, проте заперечувати факт впливу соціальних факторів на людину, на її вихідні властивості було б не виправданим, а тому й не можна сьогодні не враховувати міркувань та результатів досліджень соціобіології у філософському вивченні людини [6, с. 36-37].

Нарешті, на основі вивчення та осмислення свідомості, духовного життя людини

виникає цілий комплекс філософських наук, що вивчає духовні явища та процеси. Комплекс цих дисциплін є найбільшим у порівнянні із попередніми філософськими дисциплінами і це зумовлено тим, що філософія постає самоусвідомленою, рефлексивною думкою, думкою, що сама утримує себе у стані актуальної дії та у стані безперервної тривалості; сюди входять логіка, гносеологія (чи

епістемологія), етика, естетика, філософія релігії, філософія права, історія філософії.

Логіка - одна із давніших філософських дисциплін - досліджує форми, закони та норми правильного мислення; вона посідає одне із провідних місць у філософії, адже припущення логічних помилок може зруйнувати усі доведення та аргументації певної філософської концепції.

Гносеологія - це, у дослівному перекладі, теорія пізнання; вона вивчає питання про природу, чинники та результати людської пізнавальної діяльності, умови продукування та ознаки достовірних знань, про умови та можливості їх практичного використання. Сьогодні ширше використовується термін "епістемологія" (теорія знання); у більшості країн так називають вчення про наукове пізнання, проте цей термін може

позначати і певний історичний
рівень усвідомлення природи
п і з н а н н я . **Етика** також:
належить до найдавніших
філософських дисциплін: це є
вчення про норми та засади
людських взаємин. **Естетика**
досліджує природу людського
захоплення красою дійсності,
шукає корені та причини
людського потягу до
прекрасного, гармонії,
співмірності форм
сущого. **Філософія** релігії, як

свідчить назва, опікується питаннями природи та сутності релігії, досліджує причини історичного походження релігії, її конфесійного багатоманіття та ін. **Філософія права** намагається з'ясувати корені правових норм, людську потребу у правотворенні. **Історія філософії** збирає історичні досягнення філософії, вписуючи їх у сьогодення. До цього комплекту філософських дисциплін інколи додають також "**ноологію**" як

вчення про природу та сутність людської розумності; коротко кажучи, ноологія постає філософським вченням про свідомість.

Філософія як сфера духовної культури виконує певні функції

З огляду на окреслений вище поліфонічний характер філософського знання у філософії за весь час її історії було вироблено багато різноманітних теорій, вчень,

концепцій, поглядів. Тому в історії філософії існує велика кількість різних філософських позицій майже щодо кожного її суттєвого питання. Всі ці позиції поступово будуть окреслюватись в подальших темах посібника, але зараз варто відзначити ті найперші з них, які впливають із наведеної структури філософського знання. Так, якщо у філософії робиться наголос на вирішальні ролі онтології для всіх філософських вирішень, то

така позиція визначається як онтологізм. Якщо вирішального значення надають проблемам пізнання, то це буде характеризувати позицію гносеологізму. При наполяганні на тому, що всі теми філософських міркувань мають своїм джерелом людину, окреслюється позиція, що називається антропологізм (її різновид - персоналізм). Ті філософські теорії, в яких доводиться провідна роль

суспільства та суспільного життя
щодо всіх виявлень людини,
прийнято характеризувати як
соціологізм. Відповідно, у
філософії виникають та
окреслюються позиції
культурологізму, логіцизму,
етизму, естетизму та інші.

Спосіб матеріального виробництва, його структура і сутність.

Виробництво - це категорія, що характеризує сутність соціального, оскільки саме виробництво є діяльним родовим життям людини, тим способом, яким вона утверджує себе як родова істота. Історія розвитку суспільства - це передусім історія розвитку виробничого суспільного життя

як особливого соціального виду життєдіяльності.

Виробництво - це діяльність сукупна, суспільна, це єдність пізнавальної та практичної діяльності. Ці характеристики виробництва передбачають їх розгляд як єдності матеріальних і духовних знарядь виробничої діяльності, матеріального і духовного способів освоєння природного та соціального. Єдність матеріальної та духовної

сторони суспільного виробництва характеризує сутність суспільного способу життєдіяльності протягом всієї історії людства.

Однак реалізується ця єдність у специфічних історичних формах структурування суспільного виробництва. Потреби викликають до життя виробництво. Воно виникає і розвивається як процес, спрямований на задоволення

матеріальних потреб людини.
Потреба примушує людину
визначити мету майбутніх дій.
Кожна задоволена потреба
породжує виникнення іншої. Це
веде до удосконалення людиною
знарядь праці.

Наслідком зміни знарядь праці є
зміна форм зв'язку між людьми в
процесі виробництва, сутність їх
взаємодії з природою.

Визначення матеріального
виробництва як одної реальної

основи історії дає змогу глибше усвідомити дію об'єктивних суспільних законів. Матеріальне виробництво не існує поза суспільством. Матеріальне виробництво виникає і формується в процесі суспільного життя.

Зміна засобів праці веде до зміни способів виробництва матеріальних благ. Кожний новий спосіб виробництва є якісно новим етапом, новим

ступенем у розвитку суспільства. Виробляючи умови, в яких людина проживає, вона тим самим виробляє саму себе. Зі зміною способу виробництва змінюється весь уклад життя суспільства - виникають нові організації, установи, змінюються погляди людей, їхня психологія. Будь-які зміни, що відбуваються в способі виробництва, структурі соціальної системи, викликають якісні перетворення в усіх її

сферах.

Значення матеріального виробництва не обмежується тим, що воно -необхідна умова існування суспільства і людини.

Матеріальне виробництво - це визначаюча реальність, яку кожне покоління застає як дещо, що склалося, відносно стійке. Люди не можуть її конструювати. Вони повинні узгоджувати свої дії з цією суспільною реальністю, та як

вони узгоджують їх з реальністю природною. Тому якщо якісь заклики не погодженні з процесом матеріального виробництва, то вони або передчасні, або нездійсненні.

Аналіз матеріального виробництва дозволив пояснити системність, цілісність суспільства.

В матеріалістичному розуміння історії нерозривно пов'язані ідея детермінованості людини

об'єктивними умовами буття і визнання свободи, активності, творчості. Кожна людина - продукт обставин, що склалися, але і людина може змінювати обставини.

Виробництво з точки зору марксистської теорії можна розглядати і в більш широкому змісті слова як життєдіяльність суспільства, як суспільне виробництво, в якому матеріальне відіграє головну,

визначальну роль.

Поняття “суспільне виробництво”, якому К. Маркс надав велике значення, фіксує той факт, що люди виробляють не тільки речі, матеріальні блага і цінності. Беручи участь в суспільному виробництві, вони виробляють і відтворюють свою соціальність: суспільні відносини, групи і інститути, а в кінцевому випадку суспільство і самих себе, свою власну

суспільну сутність.

Матеріальне розуміння історії виводить, нас таким чином, на людину -головну дійову особу, яка втілює в собі загадку, мету і зміст історичного процесу. Але шлях до вирішення загадки лежить через дослідження об'єктивних законів суспільства, в якому індивіди, виробляючи необхідні для життя матеріальні блага, створюють одночасно і себе, і суспільство.

Матеріальне виробництво є основою суспільного розвитку. Це - своєрідна передумова історії. Коли людство хоч би на годину зупинило процес матеріального виробництва, то воно б спотворило історію розвитку цивілізації.

Матеріальне виробництво - передусім це діяльність, спрямована на освоєння навколишнього природного середовища. Провідну роль в

системі матеріального
виробництва відігравали:

аграрне виробництво;

промислове виробництво;

інформаційне виробництво.

Саме на третьому етапі розвитку
виробництва відбулася зміна
пріоритетів:

виробництво ідей, знань,
інформації, тобто духовне

виробництво виходить на перший план.

Спосіб виробництва матеріальних благ - це історично визначений спосіб здобування матеріальних благ для життєдіяльності людей, поєднання продуктивних сил і виробничих відносин, робочої сили і засобів виробництва, людей і природи у процесі виробництва, спосіб взаємодії самих людей в цьому процесі.

Спосіб виробництва має суспільний характер.

Вирізняють спосіб виробництва матеріальних благ і технологічний спосіб виробництва. Технологія - це система прийомів і засобів виготовлення продукту незалежно від соціальних умов, в яких воно здійснюється. Для технології питання: кому належать засоби виробництва, предмети праці та її результати,

як розподіляється виготовлена продукція, які умови праці та відпочинку людей - не є суттєвими, в той же час для способу виробництва вони є основними.

Головні процеси способу виробництва такі:

безпосереднє виробництво;

розподіл;

обмін;

споживання.

Кожна з цих частин відіграє певну роль у системі виробництва. Якщо є якісь вирішення у хоча б одній ланці способу виробництва, це веде до спотворення способу життя людей у суспільстві.

Марксистичні перебільшували роль виробництва, деякі західні вчені - роль споживання. В результаті вийшли два спотворені способи життя. Співвідношення різних

елементів виробництва має бути оптимальним.

Спосіб виробництва матеріальних благ має два боки: відношення людини до природи (продуктивні сили) і відношення людини до людини (виробничі відносини).

Філософія Г.Лейбніца.

Немецький учений-математик, філософ-раціоналіст Готфрід Лейбніц (1646-1716) відповідав, що свідомість швидше схоже на шматок мармуру і прожилками обмежує можливості того, що можна изв'язати з цього шматка. З цієї точки зору, вроджені ідеї — природні нахилності розуму, не вимагаючи обґрунтування істин, ґрунтуються на цих

наклонностях. В конечном счете все наши идеи врожденные, в этом Лейбниц согласен с Платоном, но само познание оказывается процессом прояснения врожденных идей.

Спор об универсальном характере человеческого знания, связанный с концепцией врожденных идей, продолжился и дальше в истории философии. В этом смысле кантовские

категории, основополагающие для современных когнитивистских теорий, оказываются врожденными идеями в том понимании, которое предложил Лейбниц. Существующие интерпретации кан-товского априоризма часто сопоставляют его с учением о врожденных идеях: категории являются, согласно Канту, чистыми понятиями рассудка и определяют собственно опыт. Хотя Кант считал сам вопрос о

происхождении идей
некорректным по отношению к
научной философии и отвергал
учение о врожденности идей. К
защитникам теории врожденных
идей относится, например,
современный лингвист,
философ-аналитик Хомский,
предполагающий существование
универсальной врожденной
грамматики, которая позволяет
отличить грамматические
формы от неграмматических
форм языка.

В более широком смысле речь идет о трансформации проблемы врожденных идей в дискуссию о врожденных и приобретенных формах знания. Таким образом, врожденность идей в некоторых концепциях объяснялась тем, что определенные идеи, например, математические, логические, этические не имеют отношения к чувственному миру. В настоящее время проблема

врожденных идей
рассматривается скорее как
проблема в рамках соотношения
биологического и социального в
природе человека, как
концепция генетически
закодированной информации.

Лейбниц решает проблему
неоднородности восприятия
вещей на основе развития
картезианской идеи субстанции.
Субстанция, чтобы ее мыслить

как некий универсальный
объясняющий принцип, должна
пониматься как множественная:
мир — это огромное количество
постоянно меняющих свое
состояние монад. Монада (с
греческого — «единица») —
простая, неделимая,
непротяженная,
самодостаточная сущность. Они
«не имеют окон», т. е. не
взаимодействуют с внешним
миром. Они сотворены Богом,
при этом Бог — сам монада. С

целым рядом оговорок Лейбниц различает монады по тому, насколько они обладают самосознанием и насколько они творчески активны.

Божественная монада сочетает в себе абсолютное самосознание и абсолютные креативные способности — что доказывает самый оптимистичный вывод из учения о монадах — вывод о том, что сотворенный мир — лучший из всех возможных миров.

Один из основных аргументов Лейбница в пользу монадологии — принцип предустановленной гармонии (от латинского *prae* — до и *stabilis* — установленное, устойчивое). Он объясняет согласованность замкнутых в самих себе и невосприимчивых к побуждениям извне монад между собой. Лейбниц считает, что в момент творения Бог установил, что хотя ни одна

монада причинно не взаимодействует ни с какой другой монадой, но каждая предполагает, что имеет впечатление о том, что они взаимодействуют и что представляют собой материальные объекты, которые воспринимаются. Т. е. отношения между монадами — это такие отношения, которые не предполагают причинно-следственной связи, но находятся в независимом

гармоничном изменении.

В качестве примера Лейбниц приводит одинаково отрегулированные часы. Он объясняет согласованность между душой и телом примером синхронного движения двух маятников часов различной конструкции, которые встречаются в момент, когда часы показывают одинаковое время. Добиться синхронности

можно, с его точки зрения, тремя способами: 1) согласовать движение маятников таким образом, чтобы они непременно качались синхронно; 2) поручить какому-нибудь человеку регулировать их движения, делая их синхронными; 3) построить новые часы, настолько добротные и точные, чтобы они могли идти строго параллельно благодаря своей конструкции. Без сомнения, последний способ — наилучший. По аналогии

можно представить как
возможно обеспечить
согласованность между душой и
телом: 1) путем влияния одного
из них на другое (этот способ
соответствует общему мнению
школ, но представляется
необъяснимым); 2) посредством
помощи Бога, если Он
позаботится, в соответствии с
положениями окказионализма,
регулировать их движения,
подгоняя одно к другому;
состояние одного из них дало бы

случай Богу вызвать у второго соответствующее впечатление — это было бы непрекращающееся чудо, несовместимое с Божественной мудростью и порядком вещей; 3) посредством точного саморегулирования каждой из двух сущностей, чтобы они могли действовать согласованно в силу собственной природы. Также как и в примере с часами последний способ представляется наиболее совершенным и более всего

достойным Бога. Его Лейбниц называет «системой предустановленной гармонии».

Этот закон часто интерпретируется как модификация принципа «все во всем», развитие идеи согласованности частей, образующих единое целое: «Таким образом достигается максимальное разнообразие, в то же время идущее об руку с

максимально возможным порядком». В «Теодицее» Лейбниц пытается оправдать возникновение зла в этом «лучшем из миров»: он различает зло метафизическое как несовершенство тварного мира, физическое, которое всегда относительно, и моральное, допущенное Богом как следствие человеческой свободы.

Но с точки зрения специфики теории познания Лейбница, в которой он рассматривал познание в целом как прояснение уже имеющихся в разуме, но смутных, неотчетливых достоверных знаний, здесь принцип предустановленной гармонии относится к самим ощущениям монад: считается, что Лейбниц предложил таким образом один из вариантов феноменализма. Каждая монада имеет ощущение,

которое мы предполагали бы, если бы они взаимодействовали, или же они были бы протяженными материальными объектами, которые могут быть восприняты. Поэтому Лейбниц не отрицает роли чувственного опытного познания, однако отказывает ему в необходимости и достоверности: Лейбниц наряду с «истинами разума» говорит и об «истинах факта», основанных на таком «эмпирическом» познании. Но

«истины факта», по мнению Лейбница, носят вероятностный, а не достоверный характер. Для их подтверждения необходим закон достаточного основания, т. е. оправдание опытом. Но последним достаточным основанием с необходимостью является Бог. «Истины Разума» носят вечный характер и достаточно логически доказать их непротиворечивость. Таким образом, именно логика оказывается ключом к

достоверному знанию, а правила
формализации — способом его
истолкования

функція філософії. Філософія і світогляд.

Світогляд - це система уявлень людини про світ, місце людини у світі, відношення людини до світу та до самої себе. Світогляд містить знання, переконання, цінності, ідеали, організовані у єдину систему, у центрі якої завжди перебувають уявлення людини про себе.

Філософія є теоретичною формою ставлення людини до

світу. Порівняно з наукою її особливість полягає в тому, що вона дає змогу об'єктивно, в теоретичній формі осмислити світ як світ людини, розглянути місце і становище людини у світі, її смисложиттєві проблеми. Філософський світогляд дає змогу виробити таке бачення світу, яке водночас є і суб'єктивним і теоретичним, а отже, і досягти людині гармонії з собою, зі своїм баченням світу й самим світом. 3

цим пов'язані такі особливості філософії, як і те, що вона, будучи за формою діяльності наукою, не є наукою за своїми функціями та значенням для людини. У філософії, на відміну від інших наук, не існує єдиних, загальновизнаних теорій.

Образно кажучи, філософій є стільки, скільки філософів, проте існує єдиний теоретичний апарат, уявлення про предмет, завдання, функції, які постійно перебувають у процесі

становлення й осмислення.

Філософія виникла водночас із релігією. Носієм філософського світогляду також є особа.

Принципова відмінність філософського світогляду від попередніх типів полягає в тому, що він заснований на розумі, тоді як релігія — на вірі, міфологія — на страхі. По-друге, релігія та міфологія оперують чуттєвими обаразами, філософія — абстрактними

поняттями. І нарешті, філософія цілком позбавлена функції та засобів соціального контролю. Міфологію та релігію індивід приймає в готовому вигляді, часто несвідомо і примусово, особиста творчість при цьому відсутня. Філософія ж є справою особи, вона ґрунтується на засадах свободи.

Отже, становлення й розвиток поняття «філософія» здійснювалося впродовж

тривалого історичного часу,
коли виникали й вирішувались
усе нові й нові проблеми
пізнання довколишнього світу,
формувалися ті чи ті картини
світу. Філософські знання, ідеї,
учення зрештою сформували
узагальнену систему знань про
світ, метою якої стало пояснення
законів і принципів
навколишнього світу та
практичне їх використання

Суспільна свідомість, її структура і сутність

Суспільна свідомість - це не
емпірично ісоняття нуюче
самостійне духовне утворення, а
філософська категорія, що
позначає фундаментальну
особливість соціальних суб'єктів
відображати соціальну та
природну дійсність при
визначальному впливі
суспільного буття, а суспільне
буття — це реальний процес

життя людей. Суспільна
свідомість та суспільне буття -
найбільш загальні категорії, які
використовують для виявлення
того, що є переважно
визначальним, а що таким, яке
визначається в суспільному
житті, за цими межами їх
протиставлення не має змісту.
Ідеальні, духовні компоненти
невідривно вплетеш, пронизують
суспільне життя. Суспільна
свідомість - частка суспільного
буття, а само буття є суспільним,

оскільки в ньому функціонує суспільна свідомість. Суспільна свідомість - не пуста абстракція. Суспільна свідомість - сукупність ідеальних образів - понять, ідей, поглядів, уявлень, почуття, переживань, настроїв, що виникають у процесі відображення соціальним суб'єктом довколишнього світу, зокрема і самої суспільної свідомості. Суспільна свідомість не зводиться до простої суми свідомостей індивідуальних, а

включає тільки суспільно значущі, типові, усталені духовні утворення. Суб'єктом суспільної свідомості виступають суспільство, соціальна спільність (соціальна група, клас, нація) чи окрема людина, але не як індивідуальність, а як представник певної соціальної спільності.

Суспільне буття врешті-решт визначає суспільну свідомість. Які б критичні зауваження не

висловлювались з суспільної свідомості, не можна заперечувати, що суспільна свідомість - частка тієї реальності, яку вона відображує і вже цим обумовлена нею. Крім того, джерелом походження ідей, поглядів, емоцій, настроїв виступає суспільна практика. Погляди, теорії, ідеї, що заперечуються практикою, витискуються із сфери суспільної свідомості. Рівень розвитку практики визначає і

глибину проникнення у
дійсність. Людина, коли
залучається до суспільного
буття, засвоює певні розумові
форми, поняття, систему знань,
певний спосіб та засіб мислення
і відчущавання. Але суспільна
свідомість має і певну
самостійність стосовно до
суспільного буття, суспільна
свідомість може випереджувати
чи відставати від буття в процесі
власного розвитку. Це
відбувається тому, що суспільній

свідомості властива
безперервність та спадкоємність
у розвитку. Через традиції,
звичаї, звички, настрої,
суспільну думку, через науку та
ідеологію суспільна евідо-мість
здійснює зворотний вплив на
суспільне буття, спрямовує його
по одному з можливих шляхів
розвитку, прискорює чи гальмує
його. Роль суспільної свідомості
особливо зростає в епохи
переломні, перехідні, коли у
межах суспільного буття тільки

починають формуватися дальші тенденції розвитку.

Суспільна свідомість має складну, розгалужену структуру. Поділяються її багатогранні рівні, форми. По-перше, з точки зору носія, суб'єкта поділяють індивідуальне, групове (класове, національне та ін.), суспільне, загальнолюдське. По-друге, з точки зору конкретно-історичного підходу - міфологічна, релігійна,

філософська; за епохами - антична, середньовічна тощо. По-третє, виходячи з різних форм діяльності, у процесі яких виробляється, чи сфер діяльності, у межах яких складається - екологічна, економічна, правова, політична, моральна, естетична, релігійна, філософська, наукова. По-четверте, за рівнем та глибиною проникнення у дійсність - буденна . та теоретична. Буденна свідомість має форми:

емпіричну свідомість
(складається у процесі пізнання)
і суспільну психологію
(формується у ході оціночного
відображення дійсності).

Теоретична свідомість має
відповідно форми: наука та
суспільна ідеологія. Суспільна
психологія також має складну
структуру - психічний склад, до
якого належить соціальний
характер, соціальні звички.
Звичаї та психічні стани:
соціальні настрої, відчуття,

розумонастрої. Усі форми та види суспільної свідомості мають величезне значення у духовному та суспільному житті.

Інша доля в ідеології. Якщо ще в недавньому минулому її роль гіпертрофувалась, то в сучасних умовах явно недооцінюється. Ідеологія — це система поглядів, ідей, теорій, принципів, що відображають суспільне буття крізь призму інтересів, ідеалів, мети соціальних груп, класів,

нації, суспільства. Безумовно згубне для духовного життя людини та суспільства устремління підмінити ідеологією усі інші форми суспільної свідомості або безумовно підкорити їх їй. Але не менш згубно устремління взагалі відмовитись від ідеології в суспільному житті. Ідеологія слугує своєрідним механізмом приведення ідей в дію, активізації людей. Відмова від такого механізму перешкоджає

нормальному суспільному розвитку, консолідації зусиль людей. Недостатньо виробити ефективну програму виходу суспільства з кризи, потрібно, щоб відбивала реальні інтереси соціальних суб'єктів, оволоділа розумом людей.

Соціальний ідеал філософії
Просвітництва. Філософські
погляди Вольтера і Руссо.

Просвітництво постало як
ідейний рух XVIII ст., що охопив
передові країни Західної Європи
— Францію, Англію, Німеччину
і поширився на інші європейські
країни, у тому числі Польщу,
Україну та Росію. Його основу
становила віра в розум як
джерело знання і як засаду
побудови щасливого життя

(окремої людини та суспільства), віра в науку, в соціальний прогрес, критика релігії та марновірства, віротерпимість аж до атеїзму, визнання природних прав людини.

Під впливом просвітництва розпочались реформи в деяких країнах східної Європи, які сприяли створенню і розбудові громадянського суспільства.

Французьке просвітництво

порушує проблему
вдосконалення суспільства
шляхом реформ. Велике
значення мали твори
Монтеск'є, зокрема його
“Перські листи” та “Дух
законів”, де методом
порівняльного аналізу описує
типи державного устрою.
Загалом Монтеск'є висував ідею
величезного географічного
фактору (територія, клімат,
родючість земі) в розвитку
суспільства. Але він не

заперечував ролі способу життя,
способу виробництва.
Проголосив ідею загального
миру.

Вольтер в своїх творах “Кандід”,
”Філософський словник” та ін.
висував ідеї, спрямовані проти
феодалізму та кріпацтва, він
боровся проти церкви, релігійної
нетерпимості, фанатизму,
деспотії. Вольтер вважав
неминучим поділ людей на
багатих і бідних. Певний час

мислитель визнавав за можливе поліпшити життя людей за рахунок так званого “освіченого монарха”, тобто вченого, розумного царя чи імператора, але на схилі свого життя схилився до того, що найкращим державним устроєм є республіка. Він залишився переконаним в неминучості суспільного прогресу.

Ж-Ж.Руссо написав праці “Про суспільний договір”, ”Еміль, або

про виховання” та інші, де торкається питань розвитку цивілізації, держави, моралі. У вихованні Руссо спирався на чуття людини, звертався до її щирого серця. В цьому він вбачав можливість збереження і розвитку справді людських відносин у суспільстві. Він рішуче виступає проти соціальної нерівності, вимагає свободи і забезпечення повноти юридичних прав.

Гносеологічна функція
філософії. Філософія і наука.

Відносини між філософією і
наукою складні і суперечливі.
Для з'ясування їх глибини і
своєрідності можна
користуватися виразами від і до
або ще ні і вже ні. Інакше
кажучи, відділити їх так
складно, як визначити межі, в
рамках яких філософія - уже не
релігія, але ще не наука.
Філософія прокладає шлях від

релігії до науки, несучи образ і подібність того й іншого.

Філософія, як наука, щось вивчає, будучи спорідненою з релігією - вчить. Філософія має дескриптивний (описовий, пояснювальний) характер і нормативний (розпорядчий).

Вислови: від і до, ще ні і вже ні мають два розуміння: логічний та історичний. Використовують їх у логічному розумінні, коли говорять, що людина вже не звір, але ще й не ангел. У

просторовому розумінні вислови
вживаються як характеристики
перехідних станів: юнак уже не
підліток, але ще й не муж
(чоловік зрілого віку). Обидва
розуміння застосовуються
філософією. Перехід від релігії
до філософії і від філософії до
науки, якщо мати на увазі
логічний аспект, є
трансформацією
основоположного початку,
джерела, а саме: здійснюється
рух від віри до розуму (знання),

від життя емоційно насиченого,
до життя, що ґрунтується на
розрахунку, критиці, аналізі.
Філософія, залишаючись ще на
ґрунті неясних сподівань,
інтуїтивних прозрінь і
відкриттів, набуває вже логічної
суворості, доказовості і
можливості публічного
(об'єктивного) розгляду.

В історичному аспекті релігія
передуює філософії, а філософія
передуює науці. Та було б

спрощеним логічне та історичне
слідкування розглядати як заміну
і витіснення. Філософія своїм
виникненням не замінює релігію,
а наука не витісняє філософію.
Розвиток іде через збагачення
культури. І все-таки в житті
європейської цивілізації легко
виявляються історичні
пріоритети, тобто домінування
того чи іншого елементу. На це
вперше звертає увагу
французький філософ Анрі Клод
Сен-Сімон. Слідом за ним

співвітчизник Огюст Конт
сформулював спостереження:
закон трьох стадій
інтелектуальної еволюції
людства. На першій, теологічній,
стадії все пояснюється
міфологічними і релігійними
уявленнями. На другій,
метафізичній, або філософській,
стадії надприродні сили
заміняються природними.
Природа береться сама по собі.
У поясненні формуються
категорії, сутність, причина та

ін. Нарешті, на третій, позитивній, або науковій, стадії знову відбувається заміна засобів пояснення. Пояснення стають конкретними і ясними. Виникає, формується поняття факт і як зв'язок факті» - закон. Огюст Конт вважав, що в третю стадію європейська інтелектуальна історія вступила в ХІХ ст. Почався тріумфальний хід науки, що поступово витісняє релігію і філософію. У сучасних умовах закон трьох стадій Огюста Конта

є лише історичний інтерес.
Цікаве спостереження покладене
в основу наряду позитивізм. З
точки зору позитивістів,
називати напрям філософським
некоректно, тому що суть у
запереченні будь-якої
пізнавальної цінності філософії.
Підстава заперечення -
невизначеність філософії, до її
недоліків належить відсутність
чіткості і обмеженості у
постановці проблем,
розпливчастість аргументації,

зловживання багатосмисловими
і туманними виразами.
Філософія проголошена
зведенням метафізичних
спекуляцій, логічних
суперечностей і лінгвістичних
конструкцій, що взагалі не
мають змісту. Необхідно
очистити мову і мислення.
Інтелектуальна санітарія
зводилася до переведення
дійсних проблем, інтуїтивно
нащупаних філософією, у чіткі
аргументовані наукові

формулювання.

Багатообіцяна програма захопила немало відомих учених - математиків, логіків, фізиків, біологів. Проте, як будь-яке спрощення і спрямовуючий рух життя, позитивізм теж приречений. У 60-ті роки ХХ ст. позитивізм повністю себе вичерпав, став швидко втрачати значення. Але все, що з'являється в історії і якийсь час живе, залишає вклад і є повчальним.

Кожному, хто серйозно збирається філософствувати, корисно зрозуміти, що мова - інструмент, виготовлений для спілкування, і людина має навчитися оволодівати мовою, спілкуватися, працювати. Причому мова - інструмент, засіб спілкування, може виявитися неадекватним новій ситуації — матеріалу або проблемі, що раніше не виникала. Отже, проблема розуміння потребує

удосконалення мови -
інструмента, засобу спілкування.
Адже мова - це, насамперед, і
засіб комунікації.

Невизначеність мови повинна
бути достатньою, щоб надати
філософу творчу свободу, але не
такою, щоб полонити мовними
конструкціями, тобто
мислителем у собі.

Діалектичний метод у філософії,
на противагу метафізиці визнає
універсальний зв'язок усіх явищ

природного, соціального і духовного вимірів дійсності та розвиток її. Докладніше проблему методу в філософії ми розглянемо нижче. У розумінні специфіки філософського осмислення дійсності суттєвими є питання про співвідношення матерії та свідомості, природи та духу. Це питання Енгельс назвав "основним питанням філософії". Визнання первинності матерії і вторинності свідомості — це

визнання того, що основою світу є об'єктивна реальність, що саме її розвиток — умова виникнення і розвитку свідомості. У межах цілісної структури філософії основні функції філософії взаємопов'язані і взаємно детермінують одна одну.

Розглянемо спочатку взаємний зв'язок світоглядної і онтологічної функцій філософії. Онтологія (від гр. *опіов* — суще) — вчення про Буття, його сутність, форми,

фундаментальні принципи та категорії. Термін онтологія введений в 1613 р. Гоклініусом. Але ще в античній філософії були розроблені різні варіанти онтології. Характер світорозуміння, зокрема розуміння природи і сутності людини, визначається різноманітними життєвими позиціями, установками, спрямованістю життєдіяльності людини. Це може бути фаталістична установка:

природа цілком і однозначно визначає і сутність, і вчинки людини, людина приречена бути маріонеткою природних сил. Це може бути волюнтаристична установка: людина може бути вільною щодо природи, діяти за "законом" сваволі (своєї волі). Це може бути й установка Ф.Бекона: природу можна підкорити на основі і відповідно до пізнаних її законів. Проте безоглядна віра в самодостатність наукових знань

таїть значну загрозу безпеці людства. За приклад може слугувати Чорнобильська катастрофа. Одна з причин (теоретичних) технологічних катастроф полягає в тому, що природничі і технічні науки в ХХ ст. перебувають під гіпнозом позитивістського кредо: наука сама собі філософія і жодної "метафізики" не потребує. Таким терміном, здебільшого на Заході, позначають теоретичну філософію як самостійну,

раціональну галузь знання і вид світогляду.

Філософія, звичайно, — не конкретна наука, не сума наукових знань. Але наука, поряд із повсякденним знанням, художнім, народним і професійним мистецтвом, усіма видами правового, політичного, морального й іншого досвіду та знань — це джерело усієї філософської проблематики. У науки з філософією спільним є

також те, що вони обидві
ґрунтуються на теоретичному
способі аргументації, мистецтві
логічного оперування
поняттями. У наш час зв'язок
світоглядного і онтологічного
вимірів філософії знаходить своє
втілення в широкому
використанні філософських
принципів та ідей у розробці як
конкретно-наукових (фізичної,
хімічної, біологічної тощо), так і
загальнонаукової картин
світу. Суттєвою функцією

філософії є пізнавальна. Теорія пізнання, гносеологія — розділ філософії, в якому досліджуються проблеми джерела, форм, можливостей, вірогідності та істинності пізнання. Праксеологічна функція філософії. Праксеологічний вимір філософського знання пов'язаний з аналізом і узагальненням своєрідності взаємовідносин людей і природи, окремих людей і

суспільства в цілому, практики наукових спостережень, експериментів. Крім того, є великий прошарок практики окремих людей і людства в сферах діяльності, які виходять за межі раціонального. В тих сферах, де не тільки відносно незначну питому вагу мають раціональні і наукові способи постановки і вирішення питань, панують спалахи емоцій, прояви незламної волі (не тільки як у Прометея, а і як у Сізіфа), де з

глибин підсвідомості виникають казкові, дивовижні музичні (як у М.Паганіні), поетичні (як у Т.Шевченка), драматичні (як у У.Шекспіра) образи. Практика значною мірою нераціональних форм осягнення світу в мистецтві, в моралі, в релігії і т.д. стала основою виділення в філософському знанні таких розділів, як естетика, етика, філософія, релігія. Своєрідне місце посідає в діяльності людей конкретно-історичне життя

людства в таких його спільнотах, як раса, плем'я, народ, етнос, нація. Осмислення цієї сфери в проблематиці філософії як теоретичного світогляду спричинила виникнення такої галузі філософських знань, як філософія історії. А практика політичного і нормативно-правового життя привела до виникнення філософії політики і філософії права. Осмислення ж досві-ДУ розвитку філософії привело до виникнення історії

філософії. Складається, здавалося б, парадоксальна ситуація. З одного боку, філософія є теоретична, раціональна форма світогляду. А з іншого — далеко не всі сфери практичної життєдіяльності людей, які узагальнює філософія, належать до теоретичної або раціональної сфери. Але парадоксу тут немає. Оскільки Буття взагалі і Буття людей "різнобарвні", "мозаїчні", то теоретичність філософії

полягає не в тому, щоб як у тиглі
"переплавити" в одну сіру
теоретикоподібну масу якісне
багатство світу, а в тому, щоб
засобами раціонального
дискурсу відтворити як єдність,
спільні риси, зв'язок
різноманітних форм світу, так і
неповторну "тональність
звучання" кожної струни
(об'єкта, події, процесу)
Всесвіту. Фактично протягом
усієї історії філософії ідеал
Піфагора — виразити Всесвіт як

"гармонію сфер" — не покидав найбільш далекоглядних філософів. Це стосується і Платона, і Арістотеля, і Лейбніца, і Канта, і Гегеля. Суттєвою функцією філософського знання є методологічна. Для розуміння цієї функції необхідно чітко уявити як спільні риси, так і відмінності таких понять, як метод та методологія. Метод (від гр. *methodos* — шлях дослідження, пізнання) —

спосіб організації практичного і теоретичного освоєння дійсності, який обумовлено закономірностями відповідного об'єкта, сукупність правил, прийомів пізнання і перетворення дійсності.

Методологія (від гр. *methodos* — шлях дослідження, пізнання та гр. *logos* — вчення, тобто вчення про метод. Становлення методології як зрілого і всебічного вчення про принципи, методи і прийоми

пізнання відбулось у філософії
Нового часу в XVII—XVIII ст. в
зв'язку з бурхливим розвитком
науки. Відтоді розробка наукової
методології стає центром
теоретичної думки. Ф.Бекон
обґрунтовує метод індукції,
Р.Декарт, Б.Спіноза та
Г.В.Лейбніц — метод дедукції.
При цьому слід мати на увазі, що
сучасна класифікація методів
пізнання враховує як
своєрідність, так і зв'язок
методів різних конкретних наук,

емпіричного і теоретичного пізнання, загальнофілософських методів. У загальному випадку методологічна функція філософії полягає не лише в тому, що саме філософія на найвищому рівні досліджує методи наукового (раціонального) пізнання, визначає теоретичні основи і межі працездатності тих чи інших методів. Філософське знання методологічне за своєю природою. Ті чи інші

філософські концепції з самого початку задають вихідні принципи розуміння світу або в цілому, або його окремих явищ. Наприклад, матеріалістичні філософські концепції з самого початку спираються на визнання первинності природи і вторинності духу, свідомості. Філософські вчення, що визнають пізнаванність світу, обумовлюють одні принципи і методи його пізнання, агностичні вчення — інші.

Визнання наявності розвитку у
бвіті зумовлює необхідність
діалектики як методу пізнання і
т. ін.І, нарешті, ще однією з
функцій філософії є аксіологічна
функція. Аксіологія — вчення
про цінності, філософська теорія
загальнозначущих принципів,
які визначають вибір людьми
напрямку їхньої діяльності,
характер їхніх вчинків. Цінності
як філософська категорія
відображають певні сторони
явищ дійсності, пов'язані з

соціальною і культурною діяльністю людини і суспільства. Оцінка одного й того ж явища, наприклад руйнування будинку, житла чи то внаслідок землетрусу, чи то під час війни, може збігатися, а може відрізнятися у людей. Але оцінка буде або позитивна, або негативна. В яких би категоріях ця оцінка не проводилася, — "істина і похибка", "добро і зло", "краса і огидність" тощо — завжди її основою є суб'єктивні

цінності. Сукупність ціннісних орієнтацій людини — своєрідний маяк свідомості, котрий в разі прийняття загальнолюдських цінностей освітлює шлях до гуманістичних ідеалів, які виробило і вистраждало людство в процесі минулих і сучасних цивілізацій та культур.

Суспільство як система, що саморозвивається.

У сучасній літературі існують кілька визначень суспільства.

Спільним для них є те, що вони з різних боків намагаються окреслити ту цілісність, яка найкраще виявляється через такі ознаки.

По-перше, суспільство – це люди.

По-друге, суспільство – це різні люди.

По-третє, суспільство – це явище

самодостатності людини.

По-четверте, суспільство – це спільність людей.

І, по-п'яте, суспільство – це відносини між людьми.

Вважаючи, що наведені ознаки найбільш повно (у вимірі сьогодення) відображають сутність і зміст суспільства, можна зробити висновок у вигляді такого визначення. Суспільство – це природно соціальна самодостатня спільність людей.

Розглядаючи суспільство як самоорганізовану систему, що саморозвивається, слід підкреслити, що цей саморозвиток характеризується якісними змінами і певною спрямованістю. Залежно від спрямування якісних змін суспільного розвитку той характеризується як прогресивний чи регресивний. Суспільний прогрес — це такий поступальний розвиток суспільства, що сприяє

збільшенню міри свободи
людини, розширенню
можливостей для вільного
розвитку її індивідуальності,
утвердженню у взаєминах між
людьми і соціальними групами
гуманізму, соціальної
справедливості, злагоди і
демократи.

Суспільство є надскладною
системою, яка формується в міру
розвитку здатності людей
відокремлювати себе від
природи. Філософія визначає

три основні групи факторів, які обумовлюють розвиток людського суспільства:

- праця (специфічно людська доцільна діяльність);
- спілкування (колективний характер діяльності і життя);
- свідомість (пізнання, інтелект, духовний зміст людської діяльності).

Французький матеріалізм XVIII ст (Ламетрі, Дідро, Гельвецій, Гольбах)

У другій половині XVIII століття просвітницький рух набув широкого демократичний розмаху. Стали говорити про появу у Франції цілої «партії філософів» — передових мислителів, вчених і письменників, які згуртувалися навколо видання «Енциклопедії», головним редактором та організатором

якої був Дені Дідро.
«Енциклопедія» — перший твір,
що систематизував наукове
знання того часу, не лише доступ
до знань, це структуроване й
упорядковане знання. У виданні
брали участь французькі
мислителі просвітники
Д'Аламбер, Монтеск'є,
Вольтер, Руссо та ін.
Енциклопедисти прагнули
створити коло освічених людей,
які мали б між собою розвивати
нові форми суспільного життя.

Провідна роль у цій «партії філософів», поряд з Дідро, належала Гельвецію, Гольбаху, а також Ламетрі. Вони створили досить розвинену форму матеріалізму, що зробила вплив на наступні покоління філософів і філософські школи.

Традиційно виділяють дві форми французького матеріалізму: ранню деїстичну (Вольтер, Монтеск'є, Кондільяк, Руссо, Кондорсе) атеїстичну (Мельє, Ламетрі,

Дідро, Гельвецій, Гольбах)[3].
На думку Ламетрі людина — це настільки складна машина, що неможливо скласти щодо неї чітке уявлення. Тільки шляхом дослідження, тобто намагаючись знайти душу в органах тіла, можливо досягти максимального ступеня вірогідності.
Різні стани душі завжди відповідають аналогічним станам тіла. Наша енергія, почуття та розум — такі ж складні частини, як і деталі

механізму.

Ламетрі вибудував логічний ланцюжок: люди мають почуття та інстинкти для розвитку розуму — розум накопичує знання — завдяки знанням мозок наповнюється уявленнями, для сприйняття яких природа надала всі умови. У всьому живому світі головує лише природній закон. Якби не існувало релігійного фанатизму, не було б війн, а природа повернула собі свої права й

чистоту. Уся природа, згідно з поглядами Дідро, перебуває у постійному русі та еволюціонуванні. Усе, що існує, колись виникло і зникне, перетворюючись на щось інше. Різноманітність існуючих матеріальних форм є головною причиною процесуальності світу. Розглядаючи конкретний процес зміни форм існування, ми можемо постійно фіксувати усе нові та нові форми, фрагменти зміни конкретної

форми, але ніколи не зможемо побачити нескінченної множини форм реальності, які існують під час зміни одного предмета на якийсь інший. Не маючи можливості виявити безмежну множину форм реальності, люди користуються поняттям «матерія», яке засвідчує нам, що існує реальність, навіть якщо вона не відома конкретними виявленнями. Дідро вважає, що розмаїття форм матерії створюється зіткненням та

об'єднанням різноякісних елементів.

Дідро відстоює вчення про єдність матерії та свідомості, висловлює думку, що у потенційному вигляді відчуття є всеуніверсальною властивістю матерії. Розглядаючи виникнення свідомості, розуму як історичних явищ, Дідро створює першу еволюціоністичну концепцію становлення біологічних видів. Однак він розглядав еволюцію

лише у вигляді накопичення властивостей, ознак, які сумарно дають феномен нового біологічного виду. Свою гносеологічну концепцію Дідро будує, керуючись принципами сенсуалізму (насамперед — локківського). Він виділяє три види пізнання: спостереження, обмірковування, досвід. Спостереження збирає факти, обмірковування — комбінує їх, досвід — перевіряє результати цих комбінацій. Не поділяючи

думку про те, що ми можемо звести мислення людини до відчуттів, Дідро розробляє концепцію психічної діяльності, згідно з якою судження, почуття не зводяться до елементарних чуттів, а останні—це їх умова, а не сутність, умова виникнення психіки, а не сама психіка. Разом з Гельвецієм і Гольбахом Дідро обґрунтовує вчення про вирішальну роль середовища для формування особистості. Він вважає, що свідоме перетворення

навколишнього середовища є головною умовою поліпшення людини, суспільства. Тому свідомість законодавців Дідро оцінював як вирішальний чинник суспільного прогресу. Спираючись на теорію «суспільної угоди», він активно доводить право народу фізичною силою змінювати систему державного устрою суспільства. Широкого визнання набула естетична концепція Дідро. Розкриваючи зміст поняття

«прекрасне», він робить висновок, що уявлення про прекрасне можна визнати відображенням реальних відношень зовнішнього світу. Визнаючи мистецтво «наслідуванням природі», включаючи до поняття «природи» і суспільне буття, Дідро стверджує, що у природі немає нічого зайвого, всі особливості будови людського тіла, матеріальних предметів спричинені природними

законами, які адекватно
фіксуються лише митцями.
Послідовна критика
класицизмууможливила Дідро
виробити принципи реалізму,
які найяскравіше виявили себе у
концепції театрального
мистецтва. На противагу
теоретикам класицизму, які
розглядали театральну дію лише
як комічну або трагічну, Дідро
вводить теорію «серйозного
жанру», яка проголошує
можливість театрального

зображення буденного життя простих людей, а не царів чи героїв, які завжди здаються нам або комічними, або трагічними. Зображення в театрі буденного життя, згідно з теорією Дідро, потребує показу у театральній драмі чи комедії зіткнення не характерів, а суспільних відносин, людей, які виконують певні суспільні функції. Гельвецій був переконаний, що світ матеріальний, безмежний в часі і просторі, що матерія

знаходиться в постійному русі,
що мислення і відчуття є
властивостями матерії, її
найскладнішими утвореннями.
Виступав проти агностицизму та
ідеї божественного походження
світу. Суть цього протистояння
визначали три взаємопов'язані
напрями філософських роздумів
Гельвеція:
— по-перше, заперечення
положення про безсмертя душі й
обґрунтування висновку про
залежність психічного життя

людини від її природної організації;
— по-друге, утвердження чуттєвого пізнання як основи й вихідної підвалини будь-якого пізнання взагалі. («Все, що недоступне чуттям, — стверджує філософ, — недосяжне і для розуму»);
— по-третє, обґрунтування ідеї залежності людини від умов соціального середовища, вирішальної ролі середовища у розвитку психічних, моральних

і інших характеристик людини. Філософ твердив, що суспільне середовище, у свою чергу, створюється існуючим законодавством. «Закони роблять все», — заявляє він. А законодавство визначається пануючими в суспільстві ідеями. Гельвецій поділяє ідеї на корисні, шкідливі і байдужі. Люди діють згідно з корисними, вигідними їм ідеями. Сокровенна причина суспільного розвитку, вважав

філософ, укорінена в інтересі та себелюбстві. Звідси він робить висновок, що створення справедливого суспільного устрою можливе лише за умови вірно зрозумілого себелюбства, поєднання індивідуального інтересу з суспільним.

Капіталістичне суспільство, що утверджується, створює умови для такого поєднання: відносини між «робітником» і «роботодавцем» Гельвецій трактував як цілком моральні, як

відносини «взаємних послуг»,
«взаємного користування» праці
і капіталу. На цій основі філософ
створює теорію корисності,
спрямовану, з одного боку, на
розвінчування релігійних та
етичних ідей, що виправдовували
феодальні відносини, з другого
— на обґрунтування відносин,
що склались в процесі
первинного накопичення
капіталу.

Принцип майнової рівності він
вважав не лише нездійсненним,

але й шкідливим, загрозливим як для суспільства, так і для людини. Люди можуть бути рівними в своїх інтелектуальних і моральних здібностях. Саме тому, вони мають бути рівними перед законом і не більше. У всіх же інших вимірах Гельвецій обстоював індивідуалізм і розумне прагнення людини до щастя, яке може бути досягнене в суспільстві, очолюваному «освіченим монархом».

Філософські погляди Гельвеція

розгортались в загальному
річищі ідей Просвітництва.
Природу він розумів як
сукупність матеріальних тіл, що
створюються шляхом
об'єднання-роз'єднання атомів;
природі притаманні просторово-
часові характеристики, а також
рух і причинність. Духовний світ
людини, за Гельвецієм,
підпорядкований законові
інтересу. Люди за своєю
природою — егоїсти. Але в їх
особистих інтересах —

рахуватися з суспільними інтересами, дотримуватись принципу розумного егоїзму, діяти в інтересах держави, народу. Люди не народжуються ні злими, ні добрими. Такими їх роблять соціальне середовище і виховання. На жаль, міркував філософ, релігійне виховання суперечить природі людини, а тому й спотворює її. Гельвецій розвінчував святість служителів культу, показував їх безпринципність, моральну

розбещеність.

Моральні недоліки мають своєю причиною порочне законодавство. Кінцевим висновком такого пояснення людського суспільства було положення: «думки правлять світом». Вимога змінити середовище означала лише вимогу замінити феодальні порядки буржуазними. Ідеалом Гельвеція був благоденствуючий буржуа з його принципом особистої користі; цей буржуа не

від того, щоб сприяти суспільному благу, але не на шкоду собі, своїм особистим інтересам. Гельвецій обстоював принцип приватної власності, він був лише проти занадто різкої майнової нерівності. Гельвецій намагався створити «науку про моральність». На його думку, з двох почуттів любові до задоволення і відрази до страждання, виникає третє почуття любові до себе. Саме любов до себе він вважав

первинним імпульсом всіх дій людини. Любов до себе породжує у свою чергу пристрасті, прагнення до щастя та інтереси. Був прихильником вчення про вирішальну роль середовища у формуванні особистості, вважав пристрасті людини головною рушійною силою суспільного розвитку. Гельвецій розробив вельми динамічну філософську картину світу: природа, частиною якої є людина, існує вічно і має

підставу в собі самій; в ній все знаходиться в русі і розвитку; все народжується, росте і гине; все переходить з одного стану в інший. Ніщо в часі і просторі не передує матерії. Гельвецій обґрунтовував єдність матерії і руху, матерії і свідомості. Разом з тим, на відміну від Дідро, вважав, що матерія лише на певному етапі свого розвитку і організації знаходить здатність відчуття. Гельвецій відкидав не тільки теїзм, але і

деїзмвольтерівського толку. У
класичній традиції
Просвітництва коріння ідеї
надприродного і релігії
Гельвецій шукав у темряві й
невігластві людей, в почутті
страху смерті, в організованому
обмані одних людей іншими.
Питання про пізнаванність світу
він вирішував з позицій
матеріалістичного сенсуалізму,
будучи противником
агностицизму. Принцип
матеріалістичного сенсуалізму

Гельвецій використовував у поясненні суспільства і людини. Людина, за Гельвеція, - природна істота, наділена почуттями, свідомістю, пристрастями, і є основою суспільства. З чуттєвої природи людини філософ виводив рушійне початок суспільного життя - принцип егоїзму, себелюбства. Ідея Гельвеція про те, що в діяльності людей, спрямованої на самозбереження і придбання життєвих благ, слід

шукати ключ до пояснення соціальних процесів, була теоретично перспективною для свого часу. Гельвецій стверджував рівність природних розумових здібностей людей всіх рас і національностей. Причину нерівності умів бачив в різному вихованні і різних умовах життя. Майбутнє суспільство Гельвецій представляв вільним від станового поділу і станової нерівності. Був відкритим противником феодальних устоїв.

Діяльність Гельвеція зіграла значну роль в духовній підготовці Великої французької революції 18 століття. У сфері політики та економіки Гельвецій виступав за повну ліквідацію феодальних відносин і феодальної власності. Був прихильником освіченого абсолютизму, оскільки вважав республіканську форму правління непридатною для великих держав. Критика Гельвецієм політичного устрою і

законодавства феодального суспільства мала прогресивний для того часу характер.

Головний твір Гельвеція — «Пророзум» (1758) — належить до числа блискучих, талановитих творів філософської і атеїстичної думки XVIII ст. Це був, за словами Дідро, «здоровенний удар дрюком по пересудах усіх родів». Як вже зазначалось, реакція засудила книгу на спалення за порушення «основ християнської віри».

Поль Анрі - французький філософ німецького походження, письменник, просвітитель, енциклопедист, іноземний поважний член Петербурзької Академії Наук. Автор книги «Система природи» — найбільш систематично виклав принципи матеріалізму XVIII ст. Повністю відходячи від теологічних концепцій буття, він використовує принцип «редукції» — усі явища розглядає як виявлення

природних сил. Природа, за Гольбахом, є сукупністю різних видів матерії. Виступаючи проти картезіанства, яке вводило рух у матерію за допомогою поняття«Бог», він висуває тезу, що рух і є існуванням матерії. На відміну від схожого погляду Спінози, Гольбах доводив, що рух не може бути«модусом» матерії, а навпаки, саме рух, взаємодія є джерелом усіх властивостей, враховуючи і ті, які Декарт і Спіноза вважали

первинними (просторовість, вага).

Обґрунтовуючи ідею універсальності руху, Гольбах часто посилається на Толанда. Він вирізняє два головні різновиди руху. З одного боку, рух, який переміщує тіла у просторі (механічний рух), і з другого — внутрішній рух, який називають енергією, що має своїм джерелом взаємодію не даних чуттям частинок (молекул), з яких складаються

тіла. З поняттям
«універсальності руху» пов'язане
вчення Гольбаха про
абсолютний детермінізм.
Критикуючи Юма, Гольбах
доводить, що необхідними
можуть бути лише причини та
наслідки, а не віра в їх
існування. Поняття
«необхідність» ми створюємо як
узагальнення причин та
наслідків, які дають нам
можливість розглядати будь-
який процес, будь-які зміни, які

ми відчуваємо. Virізнєння окремих явищ є закономірним, як і рух, що виникає, підкоряється константним законам. Саме як дію різних законів ми відчуваємо різні явища. Протікання руху, змін у одних і тих самих основах буття зумовлює існування універсальних законів природи, які виявляють себе нам через відхилення, спричинені конкретною необхідністю. Тому для Гольбаха не існує

випадковості як властивості природи: випадковість — це прояв нашого незнання.

Світ у цілому Гольбах розглядає як систему причин та наслідків, у якій те, що в одному вилажу є причиною, у іншому — є наслідком. Саме через цю систему причин і наслідків слід розглядати людину. Кожна людина як певний механізм може бути розглянена у вигляді системи із внутрішніми процесами, на яку діють

зовнішні механічні та енергетичні сили. Людина, суспільство утворюють свої енергетичні сили, які діють на космос і можуть вносити зміни у всесвіти взагалі, а не тільки у своєму бутті. Тому для Гольбаха дуже важливо знайти такий спосіб існування людини, суспільства, який узгоджується зі світом у цілому.

. Методологічна функція філософії полягає у визначенні способів досягнення будь-якої мети, наприклад ефективного конструювання наукового пізнання, естетичної творчості, соціальної практики. Відповідно до специфіки філософії мова йде про такі методи, принципи дії, які мають фундаментальним, а не вузьколокальних значенням. Одним з таких методів є історичний метод: чим би ви не займалися, є резон враховувати

історію цікавлять вас проблем. У філософії багато що робиться в плані прояснення змісту основних принципів науки, мистецтва, практики.

Термін метод (від грецького *metodos*) у широкому розумінні - шлях до чогось, тобто спосіб соціальної діяльності. Поняття методологія у філософії має два значення: перше - система способів, заходів і операцій, що застосовують у науці та інших сферах діяльності; друге - вчення

про систему, теорія методу.
Методологія -метанаукове
дослідження, спрямоване не на
об'єкт, а на знання про об'єкт,
тобто на методи і засоби, за
допомогою яких здобуте.
Основне призначення
методології - здійснювати
критичні функції у ставленні до
науки. Така традиція закладена
німецьким філософом Ім-
мануїлом Кантом. На думку
Іммануїла Канта, перед
методологією стоїть завдання не

просто описувати пізнавальний процес, а визначати можливості здобуття нового знання.

Іммануїл Кант сформулював питання, що мають методологічне значення і в сучасних умовах «як можливе теоретичне природознавство?»; «як можливе загальне і необхідне знання?»; «які умови реалізації спадкоємності у пізнанні?». Така суть методологічного підходу до пізнання. Методологія тому не

може бути дескриптивною (описувальною) або нормативною (пропонованою), її завдання полягає в тому, щоб з позицій минулого досвіду наукового знання, його історії аналізувати сучасний стан наукового пізнання, і на цій підставі прогнозувати дальший розвиток, усвідомлюючи, що будь-яке таке прогнозування має суголосно ймовірний і евристичний характер.

У сучасній філософії проблеми

методу і методології
обговорюються у філософії
науки, системному підході,
синергетиці, феноменології,
структуралізмі та ін. Питання
соціальної методології
досліджуються також у
герменевтиці (Ганс Гадамер,
Генріх Ріккерт та ін.). Сучасна
методологія уникає крайніх
оцінок методологічних програм
або абсолютизації будь-якої з
них, що мало місце у минулому.
Багатьма дослідниками

обґрунтовується методологічний
плюралізм (тобто різні
методологічні підходи). В
сучасній науці склалася
багаторівнева концепція
методологічної теорії, що
включає діалектику (від
грецького веду розмову,
сперечаюсь) - вчення про
загальні закони розвитку
природи, суспільства і пізнання,
метафізику (те, що йде після
фізики); на відміну від старої
метафізики, нова визнає

загальний зв'язок явищ і
займається пошуками
оптимальних засобів тлумачення
розвитку. В арсеналі сучасної
методології також є принцип
соціальної обумовленості
пізнання, соціокультурний
детермінізм, тобто наука
розглядається як підсистема
культури, ураховуються
суб'єктивні параметри
пізнавального процесу,
редукціонізм (відсовування
назад), еволюціонізм,

синергетика та ін. Провідні ідеї синергетики: системність, цілісність світу і наукового знання про світ, спільність закономірностей розвитку матеріальної і духовної організації, нелінійність (багатоваріантність і необоротність), глибинні взаємозв'язки хаосу і порядку, новий образ світу, безперервно виникаючого та ін.

У науці ХХ ст. широке розповсюдження одержали

загальнонауко-ві методи:
системний (досліджує об'єкти як системи); структурно-функціональний (пізнає об'єкти структурно як роздроблені цілісні, де елементи структури заповнюють певні функції; кібернетичний, імовірний, моделювання та ін.). У науці є приватнонаукові методи, що розробляються у галузях знання і представляють систему способів, принципів пізнання, процедур, заходів, за допомогою яких

осягається істина: методи хімії, фізики, біології, гуманітарних наук та ін. Розрізняють також методи міжгалузевого дослідження, які становлять ряд синергетичних, інтегративних способів і виникли в результаті сполучення елементів рівнів методології (біохімічні, фізикохімічні та ін.). У науковому дослідженні використовують такі загальнологічні методи і заходи наукового мислення, як аналіз і

сИНТЕЗ.

. Сeнс життя, сeнс буття — філософська та духовна проблема, що має відношення до визначення мети існування, призначення людства, людини як біологічного виду, одне з основних світоглядних понять, що має величезне значення для духовно-морального становлення особистості.

Питання про сeнс життя також може розумітися як суб'єктивна оцінка прожитого життя та відповідності досягнутих

результатів початковим намірам, як розуміння людиною змісту та спрямованості свого життя, свого місця у світі, як проблема впливу людини на навколишню дійсність та постановки людиною цілей, що виходять за рамки його життя. У цьому випадку мається на увазі необхідність знайти відповідь на питання:

«У чому полягають життєві цінності?»,

«Що є метою життя?» (Або

найбільш спільною метою життя людини як такої, людини взагалі),

«Навіщо (Для чого) мені жити?».

Питання про сенс життя - одна з традиційних проблем філософії, теології та художньої літератури, де вона розглядається переважно з точки зору визначення того, у чому полягає найгідніший людини сенс життя.

Уявлення про сенс життя складаються в процесі діяльності людей і залежать від

їх соціального становища, змісту розв'язуваних проблем, способу життя, світорозуміння, конкретної історичної ситуації. У сприятливих умовах людина може бачити сенс свого життя в досягненні щастя і благополуччя; у ворожому середовищі існування, життя може втратити для неї свою цінність і сенс. Питання про сенс життя люди ставили і ставлять досі, висуваючи конкуруючі між собою гіпотези, філософські,

теологічні тарелігійні
пояснення. Отримані відповіді
на ці питання формували науку.
У даний момент наука в змозі
відповісти з певною часткою
достовірності на конкретні
запитання на кшталт «Як
саме...?», «За яких умов...?»,
«Що буде, якщо...?». Ненауково
поставлені запитання, типу «У
чому (що є) мета (сенси) життя?»,
«Навіщо мені жити?»
залишаються в рамках тільки
філософії і теології. Біологічні

основи виникнення подібних питань досліджуються в психології. (Див. також Суїцид). Окремо можна помітити, що в рамках психології запитання «Яка мета життя людини взагалі?» може бути вивчене (і вивчається), оскільки психологія оперує поняттями «мета», «людина» і «життя».

Поняття сенсу життя існує у будь-якій розвиненій світоглядній системі, виправдовуючи і витлумачуючи

властиві цій системі моральні
норми та цінності,
демонструючи цілі, що
виправдовують передбачувану
ними діяльність.

Соціальний стан індивідів, груп,
класів, їх потреби та інтереси,
прагнення і очікування,
принципи і норми поведінки
визначають зміст масових
уявлень про сенс життя, які при
кожному суспільному ладі
мають специфічний характер,
хоча і виявляють відомі моменти

повторюваності.

Піддаючи теоретичному аналізу масової свідомості уявлення про сенс життя, багато філософів виходили з визнання якоїсь незмінною «людської природи», конструюючи на цій основі якийсь ідеал людини, в досягненні якого і вбачався сенс життя, основне призначення людської діяльності.

Великі філософи - такі, як Сократ, Платон, Декарт, Спіноза, Діоген та багато інших

- мали чіткі уявлення про те, яке життя «найкраще» (а, отже, й найбільш осмислене) і, як правило, асоціювали сенс життя з поняттям блага.

І.Кант — засновник німецької класичної філософії.

1. І.Кант (1724-1804 рр.) — родоначальник класичної німецької філософії, творець першої системи класичного німецького ідеалізму. Кант поєднував філософію з дослідженнями у галузі природничих наук.

«Зоряне небо наді мною і моральний закон в мені» — цими словами І.Кант виражає два основні напрямки і два

основні джерела своєї філософії. Він прагнув дати філософське обґрунтування, з одного боку, законів природного процесу, а з іншого — людської гідності та соціальної рівності. У процесі розв'язання цих питань він піддав критиці стару метафізичну філософію. Творчість Канте можна умовно поділити на два періоди:

- 1) докритичний (до 60-х рр. XVIII ст.), коли І. Кант виступає як стихійний матеріаліст, який

обґрунтовує ідею саморозвитку природи. Питання про можливість людського пізнання Кант вирішує оптимістично.

2) критичний (з 70-х рр. XVIII ст.), коли Кант займається «критикою розуму» — змінюються його погляди на можливість людського пізнання. В цей час він будує свою систему агностицизму. Крім гносеологічної проблематики розглядає проблеми релігії, етики, естетики. Свою

«критичну філософію» І.Кант виклав у трактатах:

«Критика чистого розуму» (вчення про пізнання), «Критика практичного розуму» (розкрито етичні погляди філософа), «Критика можливості судження» (вчення про доцільність у природі, основи кантівської естетики).

Кант ділить філософію на теоретичну і практичну. Він вважав, що вирішенню таких проблем філософії, як проблеми

буття, моралі і релігії повинно передувати дослідження можливостей людського пізнання. Предметом теоретичної філософії є дослідження пізнавальної діяльності і законів людського розуму і його меж.

Кант розумів, що прямолінійно відповісти на питання, зв'язані з проблемою пізнання світу, надзвичайно складно. Високо оцінюючи науку і силу філософського розуму, він все ж

прийшов до висновку про існування межі пізнання. Крім того. Кант мав на увазі і принципову обмеженість суто наукового освоєння світу, про що дуже часто говорять сьогодні.

Теоретична філософія, відповідаючи на питання: «що я можу знати?», ділить світ на дві частини:

а) «світ явищ», або чуттєвий світ, де панують закони причинності і необхідності;

б) «світ сутностей», або «світ

речей в собі», світ свободи. Ми пізнаємо світ не таким, яким він є насправді, а таким, яким він перед нами являється. Нашому пізнанню доступні тільки феномени (тобто прояви сутності), а сама сутність — непізнавана («річ в собі»). Кант заперечував безмежні можливості людського розуму. Там, в «світі речей в собі», знаходяться Бог, Душа, Воля. Ї тому людина не в змозі розкрити всі таємниці людського буття —

довести існування Бога,
безсмертя душі та інше. Їй це
недоступно. Людський розум
може пізнати тільки «світ
явищ», а «світ речей в собі»,
тобто світ сутностей, закритий
для людського розуму.

Кант вважає, що наукове
пізнання є нескінченим
процесом, абсолютного знання
ні про що не може бути. Наші
знання накопичуються^ але
сутність речей залишається
недосяжним горизонтом. Тому

Кант виступає агностиком
(від грец. а-заперечення,
B1105'1^ — знання; недоступне
пізнанню), оскільки заперечує
пізнаваність сутності. Насправді,
пізнаючи явище, ми пізнаємо в
деякій мірі і сутність речей.
Практична філософія, вважає
Кант, вивчає суспільство,
проблеми людської свободи і
відповідає на питання: що я
повинен зробити? на що я можу
надіятись? хто така людина? Він
розглядає людину як істоту, що

існує як у «світі явищ» (тобто проявляється як емпірична, природна істота), яка підкоряється законом природи, так і в світі «речей в собі», де людина повинна підкорятись категоричному імперативу — моральному закону, обов'язку, совісті.

Покора перед обов'язком і повага до закону возвеличує людину над собою як частиною почуттєвого світу та перетворює її у вільну від природи та умов

часу особу, яка є метою сама по собі.

Уся моральна теорія І. Канта ґрунтується на возвеличенні свободи людини. І. Кант шукає та вбачає свободу людини в її волі. Таким чином, найвищою цінністю Кант проголошує людину, людське щастя і разом з тим гідність, високий моральний обов'язок. Вічні надії на щастя філософ ставить в тісний зв'язок з моральним правом на це, з тим, наскільки людина зросла

себе гідною щастя, заслужила
його своєю поведінкою.

Однією з функцій філософії є культурно-виховна функція. Знання філософії, в тому числі вимог до пізнання, сприяє формуванню в людини важливих якостей культурної особистості: орієнтації на істину, правду, доброту. Філософія здатна захистити людину від поверхневих і вузьких рамок буденного типу мислення; вона динамізує теоретичні і емпіричні поняття приватних наук з метою максимально

адекватного відображення
суперечливою, що змінюється
суті явищ.

Одним з показників високої
культури мислення є здатність
суб'єкта не обходити пізнавальні
суперечності, тим більше не
пасувати перед ними, а прагнути
їх вирішити, подолати,
актуалізуючи наявну
частнонаучну інформацію,
філософські категорії і
проявляючи при цьому
самостійність, нестандартність

підходу. Діалектично розвинене мислення, не допускаючи формальнологічних протиріч, завжди прагне до вирішення реальних протиріч об'єкта і на такому шляху виявляє свій творчий, антидогматическій характер.

Формування філософського мислення є одночасно формування таких цінних якостей культурної особистості, як самокритичність, критичність, сумнів. Вироблення

сумніву не є, однак, розвиток скепсису (і в даному сенсі - скептицизму). Сумнів є одним з активних засобів наукового пошуку.

Сумнів, критичність і самокритичність не є антиподом віри або твердості переконань у правильності чиеїсь (або своєї) позиції. Навпаки. Філософія дає міцне загально і гносеологічне, підстава для послідовного саморозвитку сумніви в наукову впевненість, для гармонійного

поєднання його з вірою у
подолання помилок, помилок, в
одержання більш повних,
глибоких, об'єктивних істин.
Філософія дає людям спільну
мову, виробляє у них єдині,
загальнозначущі уявлення про
головні цінності життя. Вона
виступає одним з важливих
факторів, що сприяють
усуненню «бар'єрів
комунікації», породжуваних
вузькістю спеціалізації.
Отже, філософія вчить в духовно

- діяльнісний спосіб пізнавати світ у всій його багатогранності та цілісності, а також співвідношення людини і світу. Порівнявши такий висновок з одним із визначень культури, з філософської точки зору, а саме: "...культура є особливий, діяльнісний спосіб освоєння людиною світу, включаючи як зовнішній світ, природу і суспільство, так і внутрішній світ самої людини у значенні формування і розвитку її." - не

можливо не помітити тісний зв'язок між поняттями філософії і культури.

Складне й унікальне явище культури зосередило на собі увагу бага-тьох вчених.

Вітчизняна і європейська наука досягла значних успіхів у вивченні історії й теорії культури конкретних епох, регіонів, специфіки її структурних елементів, методології дослідження культури як соціальної пам'яті людства. Та,

на жаль, немає концептуальної єдності в підходах до цілісного процесу розвитку людства . Тому у сучасних культурологічних дослідженнях простежується тенденція органічного поєднання вивчення певних історичних процесів із з'ясуванням і виявленням загальних процесів руху культури, маючи на меті створити її як складну, динамічну систему, з властивою їй діалектикою прогресу і

регресу. Важливо не тільки з'ясувати що собою являє культура, а й яке значення вона має для людства, яким чином людина повинна організувати свою соціокультурну життєдіяльність, щоб створити світ Гармонії і Краси.

Цілісність людини та її життя можна розглядати як індивідуальний синтез решти цінностей, які функціонують у цьому суспільстві і тому є сукупністю елементів особистісної системи ціннісних орієнтацій. Історично уявлення про цінність життя знаходило вираз насамперед у тих чи інших релігійних, а пізніше і в філософських концепціях життя, в яких відображались (інколи спотворено) окремі етапи

історичного розвитку людини та її уявлень про саму себе. Вони обумовлювались об'єктивними законами соціально-економічного розвитку культури кожного конкретного суспільства (народу, нації). Для будь-якого індивіда сенс іншої людини та її власного життя - взаємозалежні феномени, тісно пов'язані між собою.

Ціннісне значення людини полягає в тому, що їй належить особливе місце у світі. Це

підкреслював у свій час
Протагор своїм афоризмом
«Людина — міра всіх речей».
Без прямого посилання на
давньогрецького мудреця В. І.
Вернадський стверджував:
«Мисляча людина є міра всьому
».

Людина — це особлива,
абсолютна цінність. З її
інтересами як родової та
соціальної істоти
співвідносяться решта цінностей
- матеріальні та духовні. Всі

вони так чи інакше пов'язуються з цінністю людини, виявляючи різні відношення до неї або, як говорив Кант, до людства в собі та в іншій людині. Абсолютною цінністю людина є з самого початку, але лише в потенції. Історичний прогрес у цьому відношенні стверджує її абсолютною цінністю, але вже реально.

Питання про сенс життя слід ставити в контексті конкретного «Люди здебільшого є

господарями своєї долі; в тому, що ми раби, винні не зірки, а ми самі».

В. Шекспір

сенсу життя даної особистості в даний момент. У протилежному разі воно звучатиме аналогічно питанню, заданому чемпіонові світу з шахів: «Скажіть, гросмейстере, який хід найкращий?» Кожна ситуація несе в собі свій сенс, різний для різних людей, але для кожної людини він є єдиним і єдино

істинним. Не тільки від особистості до особистості, але й від ситуації до ситуації сенс життя змінюється. Сенс є для кожного індивіда, і для кожного існує свій сенс. Кожна людська особистість - унікальність, кожна життєва ситуація виникає лише раз.

Але немає такої ситуації, в якій життю не надається можливість знайти сенс, і немає такої людини, для якої не знаходилося б у кожному мить якої-небудь

справи. Як відзначав А.

Ейнштейн, той, хто відчуває своє життя позбавленим сенсу, не тільки нещасливий, але й навряд чи життєздатний.

Знаходження сенсу - це покликання. Не людина ставить питання про сенс свого життя, а життя ставить це питання перед нею, і людина повинна щодня і щогодини відповідати на нього не словами, а діями. Сенс не є суб'єктивним, людина не винаходить його, а знаходить у

світі, в об'єктивній дійсності, і саме тому він виступає для даного індивіда як імператив, який вимагає своєї реалізації. Сенса неможливо дати, його слід знайти самому.

Що робить життя людини осмисленим? Можна виділити найбільш загальні напрями людської діяльності. По-перше, це те, що ми привносимо в життя (стосовно нашої творчої діяльності); по-друге, це те, що ми беремо від світу (щодо

переживання цінностей); по-
третє, це позиція, яку ми
займаємо по відношенню до
долі, яку неспроможні змінити.
Відповідно виділяються три
групи цінностей: цінності
творчості, цінності переживання
та цінності відношення.
Пріоритет належить цінностям
творчості.
Щоразу життя надає можливість
реалізувати цінності тієї чи
іншої групи. В окремі моменти
життя закликає нас збагатити

власними діями цей світ, в
інший час ми збагачуємо
переживаннями самих себе. У
своїй основі людське існування
завжди має сенс до кінця, до
останньої хвилини. Але знайти
сенс - це ще половина справи;
необхідно його реалізувати.
Реалізація сенсу є для людини
імперативною необхідністю у
зв'язку з обмеженістю,
скінченністю, незворотністю
буття у світі, неможливістю
відкласти що-небудь на потім,

неповторністю можливостей у кожній конкретній ситуації. Неминучість смерті не позбавляє життя сенсу. Навпаки! Перед лицем абсолютного та неминучого кінця як межі наших можливостей ми зобов'язані максимально використати відведений нам час життя. Ми повинні не пропускати жодної з можливостей, сума яких у результаті робить наше життя справді наповненим сенсом

На питання, як людині

зрозуміти, якою саме вона повинна бути, Й. В. Гете відповів: «Як нам пізнати себе? Роздумуючи — ні, ніколи, тільки діючи. Намагайтеся виконувати свій обов'язок, і незабаром ви дізнаєтесь, ким ви є. А що ж тоді є вашим обов'язком? Вимоги кожного дня». Отже, кожна людина повинна мати свою мету в житті, якої вона спроможна досягти. «Якщо в людині є основа для життя, вона витримає майже всі його умови», - говорив

Ф. Ніцше. Чим більше людина бачить життя як виконання поставлених перед нею завдань, тим більш наповненим сенсом воно є для неї.

Бути людиною означає бути свідомим і відповідальним. Відчуття відповідальності за здійснення унікального сенсу життя забезпечується совістю. Те, що вона підказує, щоразу стає відповіддю. Людина повинна бажати кращого, добра, інакше всі її зусилля буде

зведено до нуля. Але ніколи, до останньої миті вона так і не знає, чи вдалося здійснити сенс життя. Тому слід задовольнятися поступовим процесом наближення до мети, який ніколи не передбачає її повного досягнення.

Життя має сенс, якщо є прагненням до найвищого та абсолютного добра і водночас ствердженням і збагаченням самої людини, і в той же час те абсолютне добро є добром і для

всіх. М. Монтень писав: «Життя саме по собі ні добро, ні зло, воно містить і добро і зло, з огляду на те, у що ми самі перетворюємо його». Відповісти на складне питання про сенс життя найбільшою мірою допоможе філософія.

Ознайомлення з її духовним змістом спрямує пошук у потрібному напрямку, сформує на основі одержаного інтелектуального багатства позицію, завдяки якій людина

стає ОСОБИСТІСТЮ.

Найбільшої уваги Кант приділив питанню моральності і її етичній концепції. Послідовно розвинена в цілій лаві спеціальних праць, вона була найбільш розробленою, систематичною і завершеною. Кант поставив цілий ряд критичних проблем, пов'язаних з визначенням поняття моральності. Одна з заслуг Канта полягає в тому, що він відділив питання про існування Бога, душі, свободи – питання

теоретичної свідомості – від питання практичної свідомості. Аналіз моральної філософії Кант здійснює для розв'язання суперечності між "світом природи" і "світом свободи". Філософія природи досліджує об'єктивні закони, "згідно з якими усе відбувається". Тут панує принцип необхідності. Однак на підставі пізнання законів природи не можна пояснити наявні у свідомості людини ідеї єдності світу, вічності душі та

існування Бога. На думку Канта, подолати суперечність між необхідністю і свободою може моральна філософія, що визначає закони, "за якими усе має відбуватися".

Він виділяє два рівні моральної філософії: емпіричну, і "чисту", тобто оперту на апріорні принципи. Якщо спиратися на емпіричну філософію, то ніколи не можна віднайти всезагальних законів. Тому моральна філософія цілком ґрунтується на

своїй "чистій частині", тобто на апріорних принципах. Вони збуджують здатність судження для того, щоб розпізнати їх та допомогти волі надати їм практичного застосування. Як наголошує Кант, "метафізика моральності має досліджувати ідею і принципи певної можливої чистої волі".

“Серед наших понять... Поняття моральності найважливіше”

Істинне призначення розуму не утому, щоб породити волю як засіб для якоїсь мети, а в добрій волі самій собою. Відповідно, цінність учинку не у тій цілі, заради якої він здійснюється, а у "принципі воління" безвідносно до об'єктів бажання. Свобода бачиться саме як здійснення морально цінного, згідно з принципом чистої волі, а не з якихось корисливих міркувань. До останніх належать, наприклад, схильність, симпатія

тощо. Кант застерігає: "Вчинок з почуття обов'язку має цілком усунути вплив схильності і разом з нею будь-який предмет волі".

Діалектика свободи і необхідності вибудовується у такий спосіб: обов'язок із необхідністю вимагає вчинку з поваги до закону; свобода — суб'єктивний принцип воління.

Свобода є реальною за умови, що у діяльності проявляє себе всезагальне — моральний закон.

Словом, суб'єктивний принцип

воління у формі чистої поваги до практичного закону — це максима; об'єктивний принцип відношення — це закон.

Моральні імперативи (безумовне правило) мають силу для волі кожної розумної істоти. Вони мають або гіпотетичний характер (містять приписи умінь), або категоричний (містять моральні закони).

Порівнюючи способи дії волі, Кант протиставляє в її спонуках чуттєве і раціональне і визнає

перевагу останнього. Підставою для цього є послідовність, із якою може діяти воля. Якщо воля домінує всупереч особистісним почуттям, це означає, що моральна вимога стала максимою поведінки. Якщо ж домінує об'єкт впливу, — це довільний вибір, у якому відсутня істина. В етиці Канта не протиставляється чистий і практичний розум. Філософ розводить поняття для того, щоб

виявити специфіку кожного у становленні об'єктивних моральних законів і діяльність особистості на підставі цих законів. Тому він висуває поняття "чистий практичний розум". Воно відображає єдність всезагального у моралі (апріорні моральні закони) та індивідуально неповторного (моральні максими). Проблема визначається так: чи може чистий розум містити в собі практичну основу, щоб

спонукати волю для розумного (у формах людяності явленого) самоздійснення людини. Інакше кажучи, Кант шукає всезагальні підстави свободної моральної діяльності: з потреби суб'єкта почуватися свобідною особистістю і бути такою за об'єктивними наслідками діяльності. Він розкриває усі можливі спонуки до практичного самоздійснення і показує, що вони підпорядковують волю своїм

потребам. Тобто, людина, що діє згідно з "матеріальними практичними правилами", визначає спрямування волі на "нижчі здібності бажання".

Говорячи про можливість розуму бути "законодавчим розумом", Кант називає умовою для цього можливість розуму визначати волю самим собою (а не схильностями). За такої умови він є виявом "істинної вищої здібності бажання". Воля є свобідною у найсуворішому,

тобто трансцендентальному
сми́слі за умови, що її основою
служить "всезагальна
законодавча форма". Згідно з
Кантом, основний закон чистого
практичного розуму вимагає:
"Поступай так, чтобы максима
твоей воли могла стать основой
общественного
законодательства" - т.е. чтобы
каждый твой поступок был
примером для всех".
Розум, що визначає собою волю,
або "чистий розум", сам собою є

практичний розум. Саме він дає людям всезагальний закон, який є моральним законом.

Всезагальність моральних законів виявляє себе у тому, що кожен суб'єкт здобуває поняття щодо закономірності своїх вчинків. Інша справа, що кожен змушений вдаватися до імперативів. Така воля стосовно закону є залежною. Залежність виступає при цьому у формі зобов'язаності, що і спонукає до вчинку. "Чистий

моральний закон" Кант називає "священним" на тій підставі і за тієї умови, що наслідком його є суб'єктивний вибір (максима), яка відповідає всезагальному моральному закону.

У здатності розумно вибирати моральне добро і діяти за вибором людина утверджує свою людську гідність. Наріжною є думка філософа, що людина існує як ціль сама собою, а не як засіб.

"Что же такое человек?

- Существо познающее

- Существо моральное"

У зв'язку з поняттям

всезагального морального закону

розглядається поняття "щастя". В

етиці Канта вимога бути

щасливим набуває сенсу

морального обов'язку: "людина

має бути щасливою, оскільки

повинна бути нею". Щастя ж

означає діяльність і задоволення

не за ознакою схильності, а з почуття обов'язку. СENS щастя бачиться покладенням не в емпіричному, а в умоосязжному світі. Конкретизуючи думку, філософ пише, що в практичних засновках можна мислити, принаймні як дещо можливе, "природний і необхідний зв'язок між свідомістю моральності і очікуванням сумірного з нею щастя". Але за умови, що щастя є наслідком моральності. Принципи пошуку щастя не

можуть породити моральність.
Моральність — самоцінна.
Виходячи з цього, Кант дає таке
визначення щастя: "Щастя — це
такий стан розумної істоти у
світі, коли все у її існуванні
відбувається згідно з її волею і
бажанням...". Щоб подібний
стан був можливий, необхідна
відповідність між щастям і
моральністю. Наявність
апріорних моральних законів
доводить, на Думку Канта,
існування якоїсь "вищої

причини", що визначає відповідність волі розумних істот із моральним законом. Саме Тому "винагорода" за моральність — у відчутті вічності, тобто у відчутті причетності до чогось, що вище одиничного (емпіричного і випадкового) буття. Наявність морального закону, згідно з яким людина діє, визначаючи його як закон для себе, з блага почуватися людиною, зумовлює, за Кантом, існування Бога та

безсмертя душі. У "Заключенні" до "Критики практичного розуму" звучить відома думка Канта щодо місця людини у Всесвіті: "Дві речі сповнюють душу завжди новим і все сильнішим здивуванням і благоговінням, чим частіше і триваліше ми розмірковуємо про них, — це зоряне небо наді мною і моральний закон у мені". Аскетизм етики Канта великою мірою виростав на ґрунті християнського образу світу та

місця людини у ньому. Філософ дав теоретичне обґрунтування цінності доброчинності всупереч суб'єктивності людських почуттів. Разом з тим, у його етиці людина поставлена вище за Бога, оскільки допущення його існування виводиться з наявності у людини апріорних моральних законів.

Філософське пізнання має
принципово гуманістичну
спрямованість, тобто головним,
предметом філософських
міркувань є людина та її
існування у світі.

Людина є складним і цілісним
утворенням, котре належить
певним чином і до природи, і до
суспільства, і до культурно-
історичного та духовного світу.
Але поза межами конкретних
наук залишаються світоглядні,
суто філософські проблеми про

природу (сутність) людини, про її походження, про сенс життя, долю та призначення, про можливості та межі її свободи і творчості. Коло цих питань і складає проблему людини в філософії.

Кожна філософська концепція додавала нові риси, нові грані в пізнанні людини. Стародавня індійська, китайська й грецька філософія розглядала людину як частину космосу, як «малий світ», мікрокосм, що є

відображенням і символом
макрокосму-Всесвіту.
Європейська середньовічна
філософія, спираючись на
християнську традицію,
висувала на передній план
релігійне-моральні проблеми
людського існування, розробляла
ідею суперечності людської
природи, яка поєднує в собі
земне, гріховне начало і
божественну сутність. Саме тут
вперше з'являються ідеї
унікальності, неповторності і

самоцінності людини як
духовної істоти.

Епоха Відродження залишила
нам зразок обожнення самої
людини, сповнену пафосу ідею
про самодостатність і автономію
особистості, віру в її безмежні
творчі можливості.

Класична філософська традиція
починаючи з кінця XVI і до
кінця XIX століття вважала
істинно людським в людині те,
що робить її представником
всього людства, тому

зосереджувала увагу на її. всезагальній природі, соціальній сутності, універсальності тощо. Так, новоєвропейська філософія XVII століття особливе значення приділяє розуму як специфічній особливості людини. Для німецької класичної філософії визначальним є уявлення про людину як про суб'єкт духовної діяльності, що створює світ культури і є носієм загального ідеального начала — духу, розуму. На відміну від

ідеалістичних уявлень німецької класики, Л.Фейєрбах, а потім і засновники марксизму повертають людині її цілісність — розглядають її не лише як духовну, але й чуттєво-тілесну істоту. Вихідним пунктом марксистського розуміння людини є трактування її як похідної від суспільства, як продукту та суб'єкту суспільно-практичної діяльності. Сутністю людини Маркс вважав саме сукупність всіх суспільних

відносин.

З кінця XIX — початку XX століття в філософії здійснюється своєрідний антропологічний поворот — проблема людини стає чи не основною для більшості філософських вчень. Сучасна епоха стала епохою глобальних соціальних, політичних, культурних, екологічних змін, здійснюється уніфікація і стандартизація особистості з боку суспільства та його масової

культури. Філософія ХХ століття стурбована втратою людською особистістю справжньої свободи і індивідуальної автономії. Тому сучасна філософія на місце людини як представника людства ставить індивіда, який в своїй неповторності і унікальності не піддається загальним визначенням. Замість проблеми про загальні визначення (сутність людини) постає проблема безпосереднього існування

людської особистості.

Виникають багатоваріантні ірраціоналістичні концепції (С.Керкегор, А.Шопенгауер, Ф.Ніцше, А.Бергсон, З.Фрейд), які домінуючими рисами людини проголошують позарозумові властивості (почуття, волю, підсвідоме, інтуїцію тощо). Виникає антропологічна філософська школа (М.Шелер, А.Гелен, Х.Плеснер), яка ставить за мету поєднати конкретно-наукові

досягнення з цілісним
філософським осягненням
людського життя. Цю традицію
продовжують такі напрямки, як
прагматизм, глибина психологія,
структуралізм. У філософії
екзистенціалізму і персоналізму
проблема особистості стає
центральною проблемою,
проголошується неповторність
духовного самовизначення
(«екзистенції») людини. Пошуки
сучасної філософії, як і
відродження гуманістичної

проблематики, обумовлені
гострим інтересом до долі
людини в сучасному світі, до
проблеми виживання
особистості в сучасному
суспільстві.

Зміст предмета філософії формувався історично залежно від рівня розвитку культури. На ранніх етапах існування філософії вона містила всю сукупність знань про природу, космос і людину. Не випадково філософи Античності були вченими-універсалами, вченими енциклопедистами. Першу спробу виокремити філософію в особливу галузь теоретичного знання зробив давньогрецький філософ Аристотель (384-322 рр.

до н. е.). Філософія, на його думку, це знання, позбавлене чуттєвої конкретності, знання "про причини і начало", "про сутність", "про суттєве як такс взагалі". Радикальні зміни у визначенні предмета філософії почалися наприкінці XVI - на початку XVII ст., коли виникає експериментальне природознавство і починається процес відмежовування від філософії конкретних наук-спочатку механіки земних та

небесних тіл, астрономії та математики, потім фізики, хімії, біології тощо. У цих умовах філософія опинилася у становищі шекспірівського короля Ліра, який на старості літ роздав дочкам своє царство, а вони вигнали його на вулицю, мов жебрака. Але розмежування між філософією та спеціальними науками сприяло формуванню специфічного предмета філософії. Цю специфіку можна з'ясувати через

порівняння з предметами конкретних наук. Вони подібні і водночас різні. Виокремимо ряд аргументів.

1. Філософія, так само як і наука, є знанням загального; і філософія, і наука відображають світ у поняттях і категоріях. Інші науки, постаючи обмеженими своїми предметами, узагальнюють лише в їх межах. Для філософії ж характерна наявність категорій, що мають дуже широкий рівень

узагальнення, таких як "закон", "буття", "дух", "свідомість", "причинність" тощо.

2. Наукове знання г точним, однозначним і тому загальноприйнятим для всіх людей, а філософське-поліфонічним, плюралістичним. Це означає, що на ті самі питання в різних філософських школах лаються неоднакові відповіді, які, що досить суттєво, мають рівноцінне значення. Інакше кажучи, у філософії не

існує однозначних і загальноприйнятих положень.

3. Зближає науку з філософією і та обставина, що філософія, як і наука, прагне логічно обґрунтувати свої положення, довести їх, висловити в теоретичній формі. Але наукове знання об'єктивне, нейтральне щодо людських цілей і цінностей. Фізичні і хімічні формули не підлягають моральній оцінці. Філософський погляд на світ завжди

суб'єктивний, "небезсторонній": істини філософії відбиваються крізь призму життєвих інтересів і цілей людей. Інакше кажучи, філософське мислення пов'язане з цілеспрямуванням і формуванням цінностей, наукове ж - реалізує вже поставлене завдання, мсту або систему цінностей. Наука відповідає на питання "чому?", а філософія - на питання "для чого, з якою метою?".

4. Специфічною формою знання

є закони науки як відображення об'єктивних зв'язків, відношень, що мають усталений характер за певних обставин. Знання законів хімії, фізики, біології дає можливість людині ефективно будувати свою практичну діяльність і навіть передбачити її наслідки. На відміну від науки, особливо природознавства, філософія не має емпіричних законів. Не має філософія і методів пізнання на зразок експериментальних чи

математичних.

5. Якщо наука є формою пізнання об'єктивних, незалежних від діяльності людини, інваріантних до неї структур матеріального світу, тобто спрямована на пізнання зовнішнього стосовно людини світу, то філософія стає формою рефлексії людини, тобто спрямована на вивчення внутрішнього досвіду розвитку її духовності. Рефлексія - специфічне явище у сфері

духовного опанування людиною світу, яке не збігається з пізнанням. Предмет рефлексії-відношення внутрішнього світу до зовнішнього. Філософія, таким чином, є систематизованою, раціональною рефлексією людини щодо відображення загальних підвалин людської діяльності. Філософія є вченням, яке узагальнює досвід розвитку людської духовності. Філософія є особливим виміром людської

духовності, якому невластиве оперування законами. Адже немає "законів" діяльності совісті людини, оволодіння людиною світовою культурою та мистецтвом.

До Гегеля логіка, як правило, розглядалась як наука про суб'єктивні форми мислення. Гегель не заперечує існування такої форми дисципліни, її корисності для пізнання, називає її наукою про елементарні форми і закони правильного мислення — формальна логіка. Гегель намагається подолати суб'єктивістське тлумачення логічних форм і дати їх об'єктивне тлумачення як форм живого, реального змісту, форм

розвитку всього конкретного
змісту світу і його пізнання.
Тому він ставить перед логічною
наукою універсальне завдання
досліджувати всі загальні
закономірності розвитку
пізнання, мислення як
першооснови усього, що існує.
Гегель поділяє свою логіку на
об'єктивну, в яку включає вчення
про буття і сутність, та на
суб'єктивну логіку — вчення про
поняття (зовні схожу на
традиційну формальну логіку,

хоч цей поділ і носить умовний характер). Вся логіка, за його думкою, має об'єктивне значення, збігається з наукою про речі, що осягаються в думках.

Наука про буття, за Гегелем, розглядає реальність, яка дана людині в її чуттєвому сприйнятті. Синтез чуттєвого сприйняття відбувається у діяннях, які перетворюють фрагменти уявлень про буття в єдину цілісну дію щодо внесення

змін у дійсність.

Наука про сутність доводить, що діяння можуть будуватися не тільки під час використання даних органів чуття. Свідомі зміни буття можуть здійснюватись у результаті використання понять про чуттєво не дане — сутність. Кожний предмет складається із двох головних властивостей: бути внутрішньо диференційованим, складовим з різних частин, властивостей і

бути цілим, єдиним,
неподільним під час взаємодії з
іншим предметом. Усвідомлення
факту, що предмети внутрішньо
диференційовані, а разом з цим
— єдині, дає змогу
використовувати їх, враховуючи
чуттєво не дані властивості для
чуттєво даних змін і, навпаки,
істина полягає у тому, щоб
розуміти предмет як ціле.
Вчення Гегеля про поняття
поглиблювало арістотелівську
теорію про форму, яка формує

інші форми. Усе, що існує,
перебуває у процесі формування
того, що ще не існує. Разом з
цим те, що не існує, перебуває у
формі поняття в тому, що існує,
в зародковому стані. Тому
володіння поняттям
уможливлює розглядати існуюче
як вже неіснуюче, недійсне,
вмираюче буття. Дійсне буття,
те, яке пробиває собі дорогу в
існуючому (яке визначає суть
того, що є, через те, що буде)
межує із випадковістю, тими

умовами, обставинами, які ніколи не відтворяться, зникнуть як риштування після побудови храму.

Дійсне буття завжди є інтегруючий результат розмаїття минулого, тому поняття про нього дається у формі конкретної ідеї майбутнього. Гегель розвиває діалектичну думку про те, що будь-яке начало є нерозвинений результат, а результат є розвиненим началом. Мислення починається з

відчуття, походить з емпірії, але це тільки вихідний рівень мислення, початковий етап власної діяльності. Думки, поняття, категорії, що досліджуються Гегелем, утворюють щаблі мислення, що само себе визначає.

Наявні загальні поняття перебувають у безперервному русі, у переходах від одних до інших аж до протиставлення самих собі. У протиставленнях понять відкривається

властивість мислення здійснювати переходи від одного до іншого. Розвиток понять відбувається шляхом переходу від одnobічностей, абстракцій, бідних змістовно, до понять, багатих різноплановим змістом. Гегель розглядає загальні поняття, історично сформовані у процесі пізнавального розвитку, такі, як буття, ніщо, становлення, якість, кількість, межа, сутність, тотожність, відмінність, протилежність,

суперечність, необхідність, випадковість, можливість і дійсність тощо. Гегелю вдалося довести, що усі загальні поняття взаємопов'язані між собою, що вони фіксують різні ступені поглиблення людиною розуміння сутності усього існуючого.

Логіка Гегеля є системою, логічна конструкція і зміст її розвиваються шляхом руху від абстрактного (буття) до конкретного (ідея). Цей метод

руху логічної науки уявляється Гегелем рухом самої об'єктивності.

Гегелівська ідея розвиває сама себе за правилами діалектичної тріади: теза — антитеза — синтез. Кожна логічна категорія, як і кожний розділ всього курсу логіки, як і кожна частина філософської системи, в цілому розвиваються тріадичним порядком: буття — сутність — поняття, чутливість — розсудок — розум, одиничне-особливе-

всезагальне... Тріадичність
самодіяльності поняття — це
принцип гегелівської філософії,
впливає з його діалектичного
методу. Діалектичний синтез
протилежностей здійснюється
або підкоренням протилежних
сторін, категорій третьою,
вищою (причина — дія —
взаємодія), або встановленням
субординації
(співпорядкування).

Гегель відрізняв два підрівні
діалектичної логіки: розсудкову

діалектику, яка здатна звести разом і протиставити протилежні начала, але не може їх синтезувати, показати їх взаємопереходи, та розумну діалектику, що вміє це зробити. Розвиток останньої є найбільшим історичним досягненням Гегеля.

Узагальненим виразом розумної діалектики стали три основні закони: переходу кількісних змін в якісні, єдності і боротьби протилежностей, заперечення

заперечення

Основне питання філософії — термін марксизму; питання про первинність ідеї або матерії. Ставлячи це питання, діалектичний матеріалізм вирішує його однозначно на користь первинності матерії. Відповідно, марксизм поділяє всю попередню філософську думку на дві основні течії: матеріалізм та ідеалізм. У стародавні часи розглядали і зворотну сторону основного питання філософії: «Чи можна

пізнати світ?» Відповідно, хто ствердно відповідав на цей запит — називались гностиками, хто спростовував можливість пізнання існуючого — називались агностиками.

[ред.] Сутність

На відміну від філософського знання, наукове спрямоване на відповідь. У науці питання розглядається як засіб і втрачає актуальність, коли знаходить відповідь.

Основне питання філософії має

різне вирішення:
матеріалістичне, ідеалістичне,
моністичне, дуалістичне,
плюралістичне. Потрібно
зазначити, що в рамках
основного питання філософії по-
різному вирішується і питання,
що саме розуміти під
матеріалістичним, а що під
ідеалістичним. Саме цим
пояснюється те, що існують різні
форми матеріалізму (наприклад,
вulgарний, споглядальний,
метафізичний тощо) та ідеалізму

(об'єктивний, суб'єктивний). По-різному філософи відповідають і на питання про можливість пізнання світу. Послідовний матеріалізм доводить, що світ в принципі можна пізнати. Найвищим критерієм і гарантом цього є практика. Об'єктивні ідеалісти зосереджують увагу на пізнанні людської свідомості через пізнання відчуттів, понять тощо. Течія, представники якої в принципі заперечують

можливість пізнання сутності речей і закономірностей розвитку дійсності, дістала назву агностицизму.

Основне питання філософії дає можливість правильно орієнтуватись в історико-філософському процесі, визначати сутність будь-якої філософської системи. Основне питання філософії підкреслює, що всі явища світу умовно поділяються на дві основні сфери — матеріальну і духовну.

Вони утворюють єдність —
дихотомію, якою
характеризується все, що існує у
світі. Ці сфери нерозривні, але,
кожна має свою специфіку і
займає своє місце, відіграє свою
роль. Матеріальній сфері
належить вирішальна роль лише
в кінцевому розумінні,
вгносеологічному плані.
Значення основного питання
філософії і в тому, що,
поширюючи його на розуміння
суспільного життя, воно дає

основу для матеріалістичного розуміння історії.

Якщо матеріалізм та ідеалізм виражають два протилежні підходи до розуміння природи світу і людської сутності, то не менш важливим питанням філософського світогляду є питання про те, в якому стані знаходиться світ, чи розвивається він і людська сутність, чи вони незмінні. Це питання про рух і розвиток. В залежності від вирішення цього

питання теж виникають дві
протилежні концепції —
діалектика як вчення про
розвиток, і метафізика, яка
заперечує або спотворює
розвиток. Був час, коли деякі
філософи (наприклад, Парменід)
вважали буттяабсолютно
нерухомим. Проте пізніше, з
розвитком науки і практики,
коли рух і розвиток стало
неможливо заперечувати,
поширення набули метафізичні
підходи, які спрощено,

однобічно їх тлумачили. Тому звичайно говорять про дві концепції розвитку — діалектичну та метафізичну. Поділ філософських систем в залежності від вирішення питання про розвиток не збігається з поділом на матеріалізм і ідеалізм. Відомо, що серед матеріалістів було багато метафізиків (Людвіг Андреас Фейєрбах та інші), а серед ідеалістів — діалектиків (зокрема Гегель). Однак ці

питання тісно пов'язані, можна навіть у повному розумінні сказати, що питання про розвиток, рух органічно входить до основного питання філософії. Коли поставлене питання про пізнання світу, його сутність, то при цьому не менш важливим є питання про вибір правильного методу пізнання як способу вивчення, явищ світу, як набір засобів, прийомів, що роблять пізнання успішним. Кожна наука має свої методи. Філософія

озброює всі науки знанням
найзагальнішого методу
пізнання: метафізичного та
діалектичного. Вище було
визначено про діалектику як
теорію розвитку, а тут йдеться
про діалектику як про метод
пізнання. Протиріччя тут немає.
Теорія стає методом тоді, коли
вона спрямовується на
пояснення практики, на здобуття
нового знання, необхідного для
теоретичного освоєння світу.

Середина I тис. до н.е. – та межа в історії розвитку людства, на якій у трьох осередках людської цивілізації – в Китаї, Індії та Греції – практично одночасно виникає філософія. Народження її було довгим процесом переходу від міфологічного світосприйняття до світогляду, який спирався на знання.

Які ж причини сприяли вибуху інтелектуальних знань саме в I тис. до н.е.? Насамперед треба

розглядати передумови економічного, соціального, політичного і духовного плану. Стрибок у розвитку виробничих сил внаслідок переходу від бронзи до заліза, виникнення товарно-грошових відносин, послаблення родоплемінних структур, виникнення перших держав, зріст наукових знань — це лише деякі фактори, які сприяли народженню філософії. Хоча давньосхідна та антична філософія формувалися майже

одночасно, між ними є значні відмінності. Чим же вони визначаються?

Філософія є складовою культури, світоглядом певного народу. Вона несе на собі карб культури даного народу, властивого йому способу сприйняття світу. Цим зумовлена відмінність однієї національної філософії, наприклад німецької, від іншої – французької. Однак, якщо європейська філософська думка

в своїй основі все ж таки єдина (побудована на спільному корені – давньогрецькій філософії), то відмінність між європейською філософією та індійською й китайською суттєва. Деякі філософи європейської традиції стверджують, що всерйоз вести мову про китайську чи індійську філософію взагалі не можна. Вони не замислюються, що з позиції східної традиції так можна висловитись і про західну.

Основними відмінностями між європейською філософією та східною філософією є наступні. Перша відмінність полягає у нечіткому розмежуванні між міфологією та філософією, релігією та філософією на Сході. Індійська філософія тривалий час перебувала в лоні міфології, пізніше тісно перепліталася з релігійними течіями. Зокрема, важко сказати, наприклад, чим є буддизм – філософією чи релігією. Даосизм і

конфуціанство в Китаї,
виникнувши як філософські
системи, трансформувалися в
релігійні течії. У Європі ж,
попри те, що в певні періоди
(наприклад, у середньовіччі)
філософія була тісно пов'язана з
релігією, а протягом усієї історії
існують релігійні філософські
течії, філософія не розчинялася в
релігії, а в Давній Греції була
відокремлена від міфології
Європейська філософська
традиція тісно пов'язана з

наукою. На Сході такого зв'язку між філософією та наукою не існувало, Схід взагалі не знав теоретичної науки.

Друга відмінність – домінування етичної (Індія) і соціально-етичної (Китай) проблематики, а в європейській філософії – вчення про світ (онтологія) і пізнання (гносеологія). Етичну і соціальну проблематику європейські мислителі також досліджували, але домінувала вона лише на окремих етапах

розвитку і не в усіх системах. Третьою є відмінність суб'єктів філософування. В Китаї та Індії в силу різних обставин особа не посідала того місця в суспільстві, як у Греції чи Римі. Тому в китайській та індійській філософії панують не особи (погляди окремих мислителів), а школи. В Європі ж школи є скоріше винятком, ніж правилом. Крім того, школа в європейській традиції – це не просто коментування поглядів

учителя, а розвиток, зміна ідей. Дослідники культури дещо умовно називають західну культуру, а отже і філософію, екстравертною – націленою на оволодіння зовнішнім світом. Звідси зв'язок: філософія – наука – техніка. Остання і є практичним втіленням світоглядних ідей, спрямованих на оволодіння світом. Індійську і китайську культури (особливо індійську) вважають інтравертними – спрямованими

на оволодіння внутрішнім світом. Звідси вчення про медитації, практики морального самовдосконалення тощо.

Ці особливості філософських традицій можна пояснювати специфікою духу, психології народів Європи й Азії. Але тоді постає запитання: чим зумовлена ця специфіка?

Найприйнятнішим є соціально-економічне пояснення цих відмінностей.

Особливості соціально-

економічного ладу спричинили консерватизм суспільного розвитку Індії та Китаю, де одні й ті ж соціальні структури існували протягом тисячоліть. Консерватизмом азійських суспільств можна пояснити й те, що в розвитку філософії в цих країнах малопомітні будь-які зміни. Філософські системи незмінно існують протягом століть, розвиток відбувається, в основному, у формі коментарів до творів учителя – засновника

школи. Низький рівень товарно-грошових відносин, домінування родинно-корпоративних зв'язків, деспотичний тип держави зумовили й слабкий розвиток особистості та її ролі в суспільному житті й культурі країн Сходу. Азійський спосіб виробництва перешкоджав і розвитку природознавства. Відомі значні досягнення китайської медицини, технічні винаходи, але теоретичної науки, подібної до тієї, основи

якої заклала Греція і яка
виникла в Європі в Новий час,
Китай та Індія не знали.
Однак ця відмінність ще не
свідчить про відсутність єдності,
тотожності. Дослідників вражає
не так відмінність, що цілком
природно, як духовна єдність,
спорідненість мотивів, настанов
на світ, способів
самоусвідомлення людини, що
виявилися у східній та західній
філософіях, а також в близьких
їм за духом релігійних течіях. Це

вражає тим більше, що давньогрецька, індійська та китайська культури практично не контактували, що філософія не є технічним знаряддям, яке легко передається від народу до народу. Німецький філософ Карл Ясперс (1888-1969), який спеціально досліджував цю єдність, назвав період появи філософських традицій між 800 і 200 роками до н. е. «вісьовим часом історії», тобто часом, який повернув хід історії

людства. На його думку, саме в цей час у різних кутках Землі в розвинутих цивілізаціях «людина усвідомила буття в цілому, саму себе і свої межі, їй відкривається страх перед світом і власна немічність. Стоячи над прірвою, вона ставить радикальні питання, вимагає звільнення і спасіння. Усвідомлюючи свої межі, вона ставить перед собою вищі цілі...».

Єдність різних філософських

традицій, яка дає підстави
вважати їх саме філософіями,
виявляється в тому, що всі вони
тяжіють до раціонального
(заснованого на розумі)
пояснення світоглядних
проблем. І структура
порушуваних проблем
(онтологічна, гносеологічна,
етична, соціальна), практично
однакова.

Давньокитайський філософ
Конфуцій (551-479 до н. е.)
назвав мудреця двічі

народженою людиною, порівняв пробудження до духовного життя з народженням. Ця духовна відкритість, жадоба пізнання, самопізнання і є найхарактернішою рисою всіх філософських традицій, а єдність пояснюється тим, що людина (давній грек, індус і китаєць), піднявшись до рівня особи, яка керується розумом, не могла задовольнитись традиційними відповідями на світоглядні проблеми і

спробувала дати власні. Те, що в ХХ ст. ідеї індійської філософії завдяки старанням німецьких філософів Артура Шопенгауера (1788-1860) і Фрідріха Ніцше органічно ввійшли в європейську традицію, є ще одним свідченням їхньої суттєвої єдності.

Отже, східна філософія була тісніше переплетена із релігією, життєвою мудрістю та способами людського самовдосконалення. Внаслідок

цього її вивчення сприяє
кращому розумінню найперших
кроків самовизначення людської
думки.

Антична філософія вважається
початком європейської
філософії взагалі.

В Стародавній Греції вона
вперше відокремилась від інших
напрямків людської
життєдіяльності і завдяки збігу
сприятливих умов вона набула
тут унікальних властивостей:
постала відкритою та

доступною, толерантною,
пластичною та динамічною в
своєму розвитку, а тому вперше
накреслила майже всі основні
напрямки розвитку філософсько-
світоглядної проблематики

Антропологічний принцип
філософії Л.Фейєрбаха.
Матеріалізм Фейєрбаха
суттєво відрізняється від
матеріалізму XVIII століття,
оскільки, на відміну від
останнього, не зводить всю
дійсність до механічного
руху і розглядає
природу не як механізм, а
скоріше як організм. Він
характеризується як
антропологічний, так як в
центрі уваги Фейєрбаха - не

отвлеченное понятие материи, как у большинства французских материалистов, а человек как психофизическое единство, единство души и тела. Исходя из такого понимания человека, Фейербах отвергает его идеалистическую трактовку, при которой человек рассматривается, прежде всего как духовное существо. Согласно Фейербаху, тело в его целостности как раз и составляет сущность

человеческого "Я". Духовное начало в человеке не может быть отделено от телесного, дух и тело - две стороны той реальности, которая называется организмом.

Антропологический принцип Фейербаха в теории познания выражается в том, что он по-новому интерпретирует само понятие "объект". По Фейербаху, понятие объекта первоначально формируется в опыте человеческого общения, и

поэтому первый объект для всякого человека - это другой человек, "Ты". Именно любовь к другому человеку есть путь к признанию его объективного существования, а тем самым к признанию существования вообще внешних вещей.

Из внутренней связи людей, основанной на чувстве любви, возникает альтруистическая мораль, которая, по убеждению Фейербаха, должна встать на место иллюзорной связи с

богом. Любовь к богу, согласно немецкому философу, есть лишь отчужденная, ложная форма подлинной любви - любви к другим людям.

Антропологічний принцип
філософії Л.Фейєрбаха.
Матеріалізм Фейєрбаха
суттєво відрізняється від
матеріалізму XVIII століття,
оскільки, на відміну від
останнього, не зводить всяку
реальність до механічного
руху і розглядає
природу не як механізм, а
скорше як організм. Він
характеризується як
антропологічний, так як в
центрі уваги Фейєрбаха - не

отвлеченное понятие материи, как у большинства французских материалистов, а человек как психофизическое единство, единство души и тела. Исходя из такого понимания человека, Фейербах отвергает его идеалистическую трактовку, при которой человек рассматривается, прежде всего как духовное существо. Согласно Фейербаху, тело в его целостности как раз и составляет сущность

человеческого "Я". Духовное начало в человеке не может быть отделено от телесного, дух и тело - две стороны той реальности, которая называется организмом.

Антропологический принцип Фейербаха в теории познания выражается в том, что он по-новому интерпретирует само понятие "объект". По Фейербаху, понятие объекта первоначально формируется в опыте человеческого общения, и

поэтому первый объект для всякого человека - это другой человек, "Ты". Именно любовь к другому человеку есть путь к признанию его объективного существования, а тем самым к признанию существования вообще внешних вещей.

Из внутренней связи людей, основанной на чувстве любви, возникает альтруистическая мораль, которая, по убеждению Фейербаха, должна встать на место иллюзорной связи с

богом. Любовь к богу, согласно немецкому философу, есть лишь отчужденная, ложная форма подлинной любви - любви к другим людям.

Проблема единых сущностных оснований культуры одновременно акцентирует вопрос о реальном многообразии форм историко-культурного творчества, поскольку не существует культуры «вообще», она всегда конкретизирована в тех или иных образованиях. Учитывая многомерность феномена культуры, представляется возможным ее классифицировать:

а) по типам (устойчивые

интегральные культурные образования, сохраняющие свою сущностную специфику на протяжении длительного промежутка времени); По типам деление культуры может быть представлено: в историческом аспекте (например, культура античности, средних веков, Возрождения, Нового времени, модерна, постмодерна); в этноцивилизационном аспекте (Запад и Восток; национальные культуры).

б) сферам (большие культурные подсистемы, отличающиеся своей функционально-целевой направленностью); По сферам выделяют: материальную культуру (ориентирована на преобразование предметной реальности, удовлетворение материальных потребностей, создание материальных ценностей, спецификой которых является их количественная конечность и «исчерпаемость» по мере потребления); духовную

культуру (ориентирована на трансформацию самого человека, его внутреннего мира, удовлетворение духовных потребностей, создание духовных ценностей, характеризующихся качественной бесконечностью смыслов и интерпретаций, что лишь увеличивает их значимость с течением времени).

в) культурно-стратификационным подсистемам (уровни и

отдельные образования, маркирующие субъектов культурного творчества); По культурно-стратификационным подсистемам выделяют в вертикальном измерении следующие уровни: элитарная культура (имеет инновационно-творческий характер, поскольку осуществляет профессиональное производство новых культурных ценностей и текстов, становящихся впоследствии каноническими; отличается

закрыто́стью и эзо́терично́стью
(т. е. предназна́ченно́стью
то́лько для посвя́щенных), что
обусло́влено необходи́мостью
специа́льных на́выков для
проду́цирова́ния и оце́нки
созда́ваемых здесь
произве́дений; выпол́няет
эври́стико- про́гностиче́ские и
регуля́тивно-вла́стные фу́нкции в
социоку́льтурной дина́мике);
наро́дная ку́льтура
(характери́зуется
тради́ционностью, опо́рой на

широкие слои населения, что связано с простотой и доступностью транслируемых здесь текстов; выполняет функции стабилизации и интеграции этноса, социализации личности); массовая культура (ориентирована не на творчество, но на потребление; характеризуется демократичностью, поскольку апеллирует к стандартам и вкусам среднего потребителя;

возникая с развитием СМИ в XX в., наивностью и незамысловатостью сюжетов она напоминает народную культуру, однако в отличие от «вневременности» последней отличается динамичностью и подверженностью моде; выполняет релаксационно-терапевтические и информационные функции). В горизонтальном измерении культурно-стратификационные подсистемы представлены

комплексом субкультур, особое место среди которых занимают маргинальные культуры и контркультура. Субкультура - локальное целостное образование внутри господствующей культуры, отличающееся собственными ценностными ориентациями, языком, обычаями, нравами. Субкультуры определяют «мозаичный» характер современных обществ, обусловленный

дифференциацией и специализацией населения. Они возникают либо как позитивная реакция на социальные запросы (например, профессиональные субкультуры), либо как оппозиция официальным структурам (нонконформистские молодежные субкультуры). Маргинальная культура - «совокупность локальных культур (субкультур), базисные принципы которых оцениваются, с точки зрения

господствующего культурного канона, как чуждые и враждебные» (М. Р. Жбанков). Феномены маргинальности (пограничья) связаны с девиантными формами поведения и мышления, причины которых лежат в неприятии настоящего либо в силу укорененности в прошлом, либо благодаря устремленности в будущее.' Контркультура - наиболее радикальное проявление маргинальной

субкультуры, находящейся в открытом конфликте с официальной культурой и претендующей на ее замену в качестве нового культурного канона. Термин возникает в 60-е гг. XX в. применительно к альтернативным тенденциям молодежной культуры этого времени. На сегодняшний день понятие контркультуры проецируется на различные ситуации культурных инноваций, фиксирующих

ситуацию культурного кризиса и претендующих на построение нового культурного пространства.

г) формам (автономные формы организации культурного творчества, отличающиеся целевыми ориентациями, характером используемых средств и языка, природой создаваемых ценностей). К основным формам культуры принято относить: мораль, право, политику, религию,

мифологию, искусство,
философию и науку.
Многообразие форм, типов,
уровней культурных образований
организуется в единое
диалогическое пространство
культуры, характеризующееся
возможностями перехода
культурных образцов и текстов
из одного континуума в другой
(Восток ассимилирует западный
опыт, шедевры элитарной
культуры становятся элементами
массовой и т. п.). Диалог,

однако, не отменяет, но лишь подчеркивает уникальность каждого отдельного феномена культуры, индивидуальная самобытность которого одновременно определяет его взаимосвязь с культурным пространством в целом.

Філософія марксизму та її основні ідеї.

Карл Маркс (1818-1883) – основатель научного коммунизма, диалектического и исторического материализма и научной политической экономии.

Марксизм формировался как цельное учение в органическом единстве всех его составных частей. Философия марксизма выступает как научный метод познания и преобразования

мира. Сердцевину, суть философии М. образуют исследования классических философских вопросов, концентрирующихся вокруг отношений человека к миру, отношений людей между собой и природы (сущности) человека. Выделяют два этапа развития марксизма – "ранний" и "поздний". Для "раннего" – характерны попытки разработки целостного мировоззрения преимущественно средствами

философского анализа.

"Поздний" – здесь вместо абстрактной конструкции человека и его сущностных сил сложилась более конкретная, основанная на изучении экономической и социальной структуры общества.

Осн. тезисы: 1) в основу мировоззрения кладутся не религиозно-мистические или идеалистические, а выводы современного естествознания; 2) М. открыто признал свою связь с

интересами определенного
класса - пролетариата; 3) как
следствие ставится
принципиально новая задача - не
ограничиваться объяснением
мира, а выбрать методологию
его преобразования, в первую
очередь - преобразования
общества на основе
сознательной рев. деятельности;
4) отсюда центр Ф.
исследований переносится из
области чистого познания и
отвлеченных человеческих

отношений, а также из области абстрактных рассуждений об общем устройстве мира на область практики; 5) это приводит к тому, что мат-зм впервые распространяется на понимание общественной жизни; 6) наконец сами познание и мышление были поняты по иному. Мышление стало рассматриваться не как продукт развития природы, но как результат сложной исторической общественно-

трудовой деятельности, т.е. практики.

Осн. принцип: антогонизм между производственными силами и производственными отношениями - движущая сила в переходе от одной к другой общественно-эк. формации (исторически определенный тип общества, представляющие особую ступень его развития). Тесно связан с эк. История рассматривается объективно, вне личности. Для этого:

общественное бытие и сознание. ОБ - материальное отношение людей к окр. миру, прежде всего к природе, в процессе пр-ва мат. благ, и те отношения, в к-рые вступают люди между собой в процессе пр-ва. ОС - осознание обществом самого себя, своего ОБ'а и окр. действительности. Б определяет С, обратное вообще говоря неверно.

57) Фрейдизм: свідоме і несвідоме.

Фрейдизм — направление в

глубинной психологии,
названное по имени
австрийского психолога З.
Фрейда. Фрейдизм является
первым и одним из наиболее
влиятельных направлений в
психоанализе. Длительное время
фрейдизм, в современном его
понимании, de facto являлся
психоанализом; исключительно
в начале 1910-х годов[2], когда в
рядах Венского
психоаналитического
сообщества[ru] произошёл

раскол, и его покинули Отто Ранк, Вильгельм Райх, Альфред Адлер, Карл Густав Юнг и их последователи[3], впервые начался процесс отделения непосредственно фрейдизма от иных психоаналитических концепций.

Фрейдизм принято считать «ортодоксальным психоанализом» по причине того, что именно с именем З. Фрейда связывают историю возникновения и развития

психоанализа, в то время как сам учёный данную «заслугу» считал корректным приписывать не себе, а своему коллеге — венскому врачу Йозефу Брейеру[5]

Бессознательное — часть психики человека, по объёму, содержанию и принципам функционирования отличающаяся от сознания. В топографической теории бессознательное считается одной из систем психического

аппарата. После появления трёхкомпонентной модели сознания («Оно», «Я» и «Сверх-Я») бессознательное выражается исключительно при помощи прилагательного, то есть отражает психическое качество, в равной степени свойственное каждой из трёх структур психики[56].

Фрейд полагал, что бессознательное — это область, в которой первоначально возникает любой душевный

процесс, только после пребывания там способный переместиться в сферу сознания. Учёный сравнивал сферу бессознательного с «большой передней» (содержащей все душевные процессы), а сознание — примыкающей небольшой комнаткой, салоном. На пороге между двумя «помещениями» стоит некий «страж», решающий, что пропускать из передней в салон, а что нет. Даже если некий процесс

оказывается прошедшим в «помещение салона», он не обязательно станет осознанным, поскольку «салон» разделён небольшой перегородкой на две зоны: непосредственно сознание и предсознание. Таким образом, Фрейд выделял два вида бессознательного — латентное (скрытое) и вытесненное. Латентное бессознательное располагается в области предсознания и способно стать частью сознания без внешних

усилий, а вытесненное
бессознательное (сокр. «ubw», от
нем. Unbewusst) требует
аналитической работы для
перехода в область сознания[57].
Фрейдовское понимание
бессознательного строилось на
нескольких основных
теоретических положениях:
отождествление психики с
сознанием нецелесообразно,
поскольку нарушает
психическую непрерывность и
порождает сложно разрешимые

трудности психофизического параллелизма;
введение структуры бессознательного объясняется наличием массы пробелов в данных сознания, понимание которых принципиально невозможно без допущения существования процессов, отличных от сознательных; бессознательное является обязательной и неотъемлемой частью, ответственной за процессы, протекающие в

психике человека;
основа и суть бессознательного
есть унаследованные
психические образования;
любой психический акт
рождается в бессознательном и
может или остаться там, или
перейти в область сознания,
если не наталкивается на
сопротивление;
бессознательное — уникальная
психическая система,
отличающаяся особыми
принципами функционирования

и выражения; законы функционирования бессознательного отличны от законов, по которым работает сознание; процессы, протекающие в бессознательном, пользуются большей свободой по сравнению с сознательными; бессознательное познаваемо только опосредованно — через анализ переведённого в сознание бессознательного материала; бессознательному присущи

особые свойства: первичный процесс (язык бессознательного, функционирующий в соответствии с принципом удовольствия, то есть иррациональный, импульсивный и примитивный[58]), активность, отсутствие противоречий, протекание вне времени, замена физической реальности психической[59]. Основные черты бессознательного, согласно Фрейду:

содержание бессознательного является репрезентацией влечений;

содержание бессознательного регулируется первичными процессами, в частности, сгущением и смещением; подпитываемые энергией влечений, содержания бессознательного стремятся вернуться в сознание, проявившись в поведении (возвращение вытесненного содержания), однако фактически

появиться в предсознании могут исключительно в искажённом цензурой «Сверх-Я» виде; в бессознательном очень часто подвергаются фиксации детские желания[60].

СВІДОМІСТЬ ЯК ВИЩА ФОРМА ВІДОБРАЖЕННЯ. ПОНЯТТЯ ІДЕАЛЬНОГО

Відображення - це загальна властивість матерії. Рух - не що інше, як всезагальний спосіб буття матерії. Сам рух тлумачиться як взаємодія, а відображення - це властивість матеріальних систем відтворювати у своїх змінах властивості інших систем, що взаємодіють з ними. Свідомість як одна з форм

відображення виникає на певному рівні розвитку матерії. В основі її лежить інформаційне відображення, яке з'являється у живій природі. Воно є таким типом відображення, за якого будь-яка система здатна використати його результати для своєї дії у зовнішньому середовищі або як здатність активного використання результатів зовнішнього впливу. Інформаційне відображення має сигнальний характер. Фактори

зовнішнього середовища живий організм сприймає для реалізації своїх потреб, закладених програм щодо забезпечення життєдіяльності. Фактори і стан зовнішнього середовища не пов'язані безпосередньо з існуванням організму, тобто вони не задовольняють його біологічні потреби, але виконують роль сигналу, що означає настання ситуації, яка уможлиблює їх задоволення. Таким чином, механізм

інформаційного відображення опосередковується внутрішньою програмою організму.

Наприклад, темрява не задовольняє потребу в їжі нічних мисливців, але настання темряви подає сигнал про початок полювання.

Інформаційне відображення має вибірковий характер.

Сприймаються не всі явища, сукупний вплив зовнішнього середовища, а лише ті його фактори, які мають значення для

реалізації внутрішньої програми організму.

Інформаційне відображення виникає на тому рівні розвитку живого, коли в організмі з'являється певна свобода дії, принаймні здатність до зміни свого положення у просторі, тобто руху в середовищі.

Вищим рівнем інформаційного відображення можна вважати випереджаюче відображення. Його визначають як здатність організму змінювати свій стан,

бути готовим відреагувати на вплив зовнішніх факторів у майбутньому. Наприклад, деякі рослини виділяють отруту проти комах навіть тоді, коли комахи в цю мить живляться сусідньою рослиною. Чим вищий ступінь розвитку живого організму, тим краще розвинута у нього здатність до випереджаючого відображення.

Рівні інформаційного відображення.

1. Подразливість - реакція у

відповідь на вплив факторів зовнішнього середовища. Вона з'являється у найпростіших одноклітинних організмів і регулює пристосувальну поведінку.

2. Чуттєвість - здатність відчувати. Вона передбачає наявність органів чуттів, нервової системи. Як рівень відображення чуттєвість характеризується тим, що організм реагує на зовнішні, безпосередньо біологічно

нейтральні для нього явища середовища. Він також отримує сприйняття дійсності, які, з одного боку, диференціюють її властивості, а з другого - найсуттєвіші і значущі. Чуттєвість - це початкова форма психіки.

3. Психічний образ. Він є основою і механізмом орієнтаційно- дослідницької діяльності, яка властива вже високорозвинутим тваринам. За допомогою психічного образу

відбувається відображення зовнішнього світу, його властивостей і процесів, особливо нових і мінливих. Відтак йде моделювання об'єктивної реальності та поведінки в ній у внутрішньому плані, в психічному образі суб'єкта. Опісля - проекція образу на об'єктивний світ і контроль за дією суб'єкта у зовнішній дійсності. За своєю природою психічний образ є функціональною

реальністю. Він виникає як результат взаємодії суб'єкта і об'єкта відображення. Зміст психічного образу - це передусім відображення властивостей об'єктивної реальності, і без об'єкта повний образ неможливий. З другого боку, образ неможливий і без суб'єкта відображення, оскільки це відображення не у світі об'єктів, а в психіці суб'єктів.

Цей взаємозв'язок суб'єкта та об'єкта розкриває сутність

ідеального. Ідеальне - не що інше як матеріальне, але перетворене, відбите у психіці. Ідеальне - це відображення матеріального, тобто світу об'єктів, але існує воно у суб'єкті відображення, як зміст психічного образу.

Ідеальне є гносеологічною протилежністю матеріального. Матеріальне - сам об'єкт і його властивості, об'єктивна реальність. Ідеальне - образ об'єктивної реальності, тобто суб'єктивна реальність. Ідеальне

є гносеологічною сутністю
свідомості, яка визначається у
матеріалістичній філософії
онтологічно єдиною з матерією,
але за своїми властивостями,
гносеологічно їй протилежна.

Проблема людини в філософії
Стародавньої Індії
філософія конфуціанство
індійська

Однією з характерних рис
давньоіндійського суспільства
був поділ його на варни. Кожна
варна мала свій кольоровий
символ: брахмани (жреці) -
білий; кшатрії (воїни) -
червоний, вайш'ї (землероби,
ремісники, торговці) - жовтий;
шудри (низька, рабська праця) -
чорний. Варнова система

передбачає замкненність та ізолюваність, тобто переходити із одної варни до іншої неможливо (при житті), вступати в шлюбні стосунки між представниками різних варн також забороняється. Чоловіки перших трьох варн проходили обряд посвячення і прилучалися до знання, тому називалися "двічі народженими". Жінки ж усіх варн і шудри не прилучалися до знань, їм це було заборонено, тому вони нічим не відрізнялися

від тварин.

Розглядаючи головну тенденцію в розвитку стародавньої індійської філософії, необхідно відзначити, що велика увага приділялась проблемам людини і ставленню до навколишнього світу. Одним з головних було питання про позбавлення людини від страждань. Більшість стародавніх індійських систем вбачають причину страждань у незнанні. Якщо б людина пізнала себе і оточуючий світ в

його істині, вона зменшила б свої страждання або уникла б їх зовсім. Отже, шлях до щастя лежить через пізнання.

Джайністи вірять у сансару, карму і мокшу і мають за мету звільнитися від страждань.

Цьому сприяє життя в общині. Та на відміну від брахманізму, джайнізм вважає, що закон карми не можна умислостивити жертвами богам, проте його можна перемогти. Той, хто переміг закон карми, стає

джиною. Для звільнення ще при житті необхідно дотримуватися правильної поведінки (додержуватися 5 обітів), правильної віри (вірити в авторитет тирханкарів), правильного пізнання. В подальшому джайнізм розпадається на 2 секти: шветамбари (помірковані, "одягнуті в біле") і дігамбари (крайні, "одягнені простором"). Дігамбари - аскети вважають, що жінки не спроможні досягти

повного звільнення. Що стосується шветамбарів, то їхній аскетизм не такий суровий.

Вони носять білий одяг, пов'язують рот білою пов'язкою, щоб, мандруючи, ненароком не проковтнути яку небуť комаху.

Що стосується "просвітлення" Будди, то, можливо, на нього "зійшли" чотири "благородних істини":

1. життя є страждання;
2. про походження страждання;
3. страждання має причину;

4. існує шлях звільнення від страждання (так званий "восьмеричний шлях").

На кінці цього шляху людина досягає стану повної незворушності і байдужості. Цей стан Будда назвав Нірваною, по суті, є видозміненим поняттям мокші. Але нірвана досягається ще при житті, і той, хто досяг її, називається архатом.

Третьою неортодоксальною школою давньоіндійської філософії була матеріалістична

школа чарвака-локаята. Вона заперечує авторитет Вед, не вірить в життя після смерті, відхиляє (спростовує) існування бога. Чарваки зводили все суще до чотирьох першоначал - землі, води, повітря і вогню; із комбінації яких і складається все суще в світі. Свідомість виникає із певним чином поєднаних між собою першоелементів, що утворюють живе тіло. Сенс життя - у щасті, яке розуміють як насолоду. Вони визнають, що

насолода пов'язана із стражданнями, але людина може зробити їх мінімальними. В теорії пізнання чарваки дотримувалися сенсуалістичних поглядів, виводили все знання із відчуттів.

Із ортодоксальних шкіл особливу увагу слід приділити одній із самих ранніх філософських систем Давньої Індії - санкх'я.. Санкх'я заперечує створення світу богом. Світ розвивається поступово.

Як зазначалося вище, шлях до щастя лежить через пізнання. Але досконалість пізнання, його сила залежить від бажання пізнати і, головне, від поведінки людини. Головними перевагами у поведінці зазначені системи вважають слухняність, погодження, всепрощення і самовдосконалення. Якщо людина буде виконувати всі ці вимоги, до неї прийде абсолютне все проникаюче безпосереднє знання.

Проблема людини в філософії Китаї

Найбільш раннім текстом вважається "І дзін" /книга перемін/, в якій подано класичний приклад дофілософського і філософського розроблення субстанціонально-генетичної тотожності природи. До специфічних рис китайської філософії можна віднести обожнювання неба, землі та всієї природи, антропологічну

спрямованість китайської
філософії, а також її моральне
наповнення.

Треба звернути увагу також на
те, що давньокитайська держава
- типова східна ієрархічна
деспотія. Глава держави -
спадковий монарх, він же
перший жрець і єдиний
землевласник.

Світський ритуал
взаємовідношення між
вищестоящими і нижчестоящими
на соціальних сходинах був

тісно зв'язаний з релігійним ритуалом відношення живих до померлих, до духів предків, явищ природи, землі, неба. Але взагалі в Давньому Китаї міфологія була розвинена слабо.

Вільно і творчо в Давньому Китаї існувало шість філософських шкіл: конфуціанство, моїзм, легізм, даосизм, школа натурфілософів, школа імен. При цьому у більшості шкіл превалювала практична філософія, пов'язана з

проблемами житейської мудрості, моральності, управління. Родоначальником китайської філософії вважається Кун фу-цзи (Конфуцій у європейській традиції).

В центрі уваги конфуціанства взаємовідносини між людьми, проблема виховання. Конфуцій, як соціальний реформатор, був незадоволений існуючим, але ідеали його не в майбутньому, а в минулому. Культ минулого - характерна риса всього

давньокитайського світогляду. "Виправлення імен" ("чжен мін") - кульмінація конфуціанського культу минулого. Визнаючи, що все змінюється, тим більше треба перейматись тим, щоб в суспільстві все залишалось незмінним. Тому конфуціанське "виправлення імен" є спробою привести речі у відповідність до їх минулого значення. В етиці Конфуцій дотримується вчення про "золоту середину".

Моральним заповідям слідує ідеальна людина ("благородний муж").

Мен-цзи про добру природу людини, і Сюнь-цзи - про злу природу людини (ідею, яку потім використали представники школи "фа-цзя" (законники) і спрямували проти самого конфуціанства).

Засновником школи даосів, однієї з найбільш філософських шкіл Давнього Китаю, був Лао-цзи, старший сучасник

Конфуція.

На відміну від конфуціанства в даосизмі природа, космос і людина підпорядковані не волі неба, а світовому закону "Дао". Даоси вчили, що існує підпорядкованість усієї життєдіяльності людини закону "Дао", неможливість діяти проти нього. "Дао" - це основа спільності людини і оточуючого її світу.

Даосизм серйозно займається питанням об'єктивної картини

світу в його абстрактно-філософському категоріальному аспекті - Проблемами буття, небуття, становлення, єдиного і т.п., стоять на першому місці, а вже з них роблять висновки відносно людського суспільства і людини в його системі. Дао виступає і як першоначало, і як першооснова, і як всеоб'ємлючий закон світобудови.

Також даоси засуджують війни, адже шлях "дао" - шлях миру. Пізніше даосизм перетворився у

релігію - в систему забобонів і чаклунства, що мала вельми мало спільного з первинним філософським даосизмом. Що ж пропагували представники школи "фа-цзя"? Вони протиставили конфуціанському ритуалу ("лі") закон ("фа") і повністю відмовилися від методів переконання та поклалися на правовий примус і покарання. Уявлення про державу як велику сім'ю вони замінили уявленнями про

державу як бездушний механізм.
Місце мудреців посіли
чиновники, місце правителя-
батька зайняв деспот-гегемон.
Найвища мета - перемога свого
царства у боротьбі царств,
підкорення інших царств та
возз'єднання Піднебесної,
Китаю. Головним, на що
держава повинна спиратися і
заради чого існувати -
землеробство і війна. Вводиться
система кругової поруки. За
роки першої "культурної

революції" в Китаї більшість книг було спалено (крім медичинських, гадальних, сільськогосподарських), сотні філософів утоплені в нужниках, за приховування книг відсилали на будівництво Великої китайської стіни, тобто на смерть. За недоноси страчували, доносчиків нагороджували і підвищували посаду. Деспотизм імперії Цінь проіснував лише 15 років, але наслідки цього правління значно

страшніші. Нова династія Хань відновила традицію і знищені книги (поновлені по пам'яті). Проте повністю відновити багато чого не вдалося. Перш за все це стосується філософських шкіл: навіть конфуціанство, яке з 136 р. до н.е. стало державною ідеологією Китаю, не вийшло неушкодженим; не говорячи вже про другі школи (моїсти, школа імен), які так і загинули; чи треті (даоси), що розглядалися як неофіційні. Та плюралізм шкіл,

боротьба думок, невтручання
влади в сферу світогляду так вже
відновлені і не були.

Спадкоємицею німецької класичної філософії і багатьох інших європейських філософських шкіл є марксистська філософія. Її основу утворили дослідження фундаментальних філософських проблем, які концентруються навколо ставлення людини до світу і відношення світу до людини, відносин людей між собою і сутності людини взагалі. Однак творці цієї філософії поставили за мету теоретично

обґрунтувати неминучість
визволення поневоленого
людства і здійснили спробу
реалізувати її на рівні
історичного підходу до
інтерпретації дійсності.

К. Маркс звернув увагу на
суперечливий характер праці,
яка може принести людині і
задоволення, і страждання.
Залежить це не стільки від
змісту праці, скільки від
сукупності суспільних відносин,
у яких вона здійснюється.

Відчуженою праця стає лише тоді, коли засоби виробництва не належать робітникові, продукт праці є власністю господаря цих засобів, а в процесі праці сам робітник належить власникові засобів виробництва. У цих умовах праця протистоїть людині як ворожа сила, робітник у ній не утверджує себе, а заперечує, почувається не щасливим, а нещасним, не вільно розвиває свою фізичну і духовну енергію,

а виснажує свою фізичну природу і руйнує свої духовні сили.

За Марксом, за відчуженням праці неминуче настає політичне, духовне і соціальне відчуження, тобто обезлюднення людини, основні причини якого він вбачав у пануванні приватної власності, у потворному суспільному поділі праці, що доводить людину до стану функції в стихійному характері суспільного руху. Ці та інші

положення К. Маркс пізніше поглиблено дослідив у головній праці — "Капіталі".

Основний зміст "Святого сімейства" — критика суб'єктивного ідеалізму младогегельянців і, зрештою, гегелівського ідеалізму та ідеалізму взагалі, але водночас і розроблення матеріалістичної діалектики: закону єдності і боротьби протилежностей, співвідношення одиничного і загального та ін.

1845 р. К. Маркс написав "Тези про Фейербаха", головна ідея яких — вирішальна роль матеріальної практики в житті суспільства. Практика аналізується також як початковий пункт, основа, критерій істини і мета пізнання. В одинадцятій тезі Маркс сформулював одну з головних відмінностей свого світогляду від попереднього: "Філософи лише по-різному пояснювали світ, а справа полягає в тому,

щоб змінити його".

Однак найбільший внесок К. Маркса в розвиток філософії — його економічні праці, в яких він виклав цілісне формулювання основних ідей діалектичного матеріалізму, поширеного на людське суспільство та його історію. Головною працею К. Маркса став "Капітал". Його створенню він присвятив 40 років свого життя. У ньому К. Маркс досліджував капіталістичний спосіб

виробництва, економічні закони руху буржуазного суспільства. Його філософське значення полягає в подальшому розробленні діалектичного методу та обґрунтуванні матеріалістичного розуміння історії. Всупереч Гегелю, Маркс розглядав діалектику як логіку розвитку явищ і процесів, що існують поза свідомістю і незалежно від неї: поняття, наукові абстракції — відображення в мисленні речей і

процесів, які відбуваються в дійсності. У "Капіталі" Маркс розглянув матеріалістичну діалектику у двох різних, але взаємопов'язаних формах — об'єктивній і суб'єктивній, тобто у вигляді діалектики розвитку самого об'єкта, а також відображених його аналогів у свідомості суб'єкта, що пізнає, і специфічних законів процесу пізнання, які збігаються із законами розвитку об'єкта пізнання. У "Капіталі" розкрито

також іншу, не менш важливу
рису взаємовідношень
діалектичного підходу до
дійсності й матеріалістичного
пояснення світу. Маркс довів, що
теорія пізнання лише тоді буде
науковою, коли базується на
принципах діалектики.

Принципове значення цього
висновку полягає в подоланні
характерного для більшості
попередніх філософських вчень
розриву між буттям і свідомістю,
між законами об'єктивної

реальності і законами логічного мислення, між змістом пізнання і формою пізнання, нарешті, — у протиставленні онтології і гносеології

Філософське значення

"Капіталу" полягає і в тому, що в ньому матеріалістичну діалектику застосовано для дослідження конкретного об'єкта — капіталістичної суспільної формації. Принципи, закони, категорії, елементи діалектики в їх системній

цілісності утворили методологію цього твору і визначили його структуру та результати проведеного дослідження, розроблення і логіку понять, весь арсенал логічних, пізнавальних засобів, таких як сходження від абстрактного до конкретного, аналіз і синтез, індукція і дедукція, історичне і логічне, ідеалізація і формалізація, моделювання тощо.

Підсумки власних досліджень і

внеску Енгельса до розроблення матеріалістичного розуміння історії Маркс підбив 1853 р. у передмові "До Критики політичної економії". Суть їх така.

1. У суспільному виробництві свого життя люди вступають у певні, необхідні, незалежні від їх волі відносини — виробничі відносини, які відповідають конкретному ступеню розвитку матеріальних продуктивних сил.

2. Сукупність цих відносин

утворює економічну структуру суспільства, реальний базис, на якому підіймається юридична і політична надбудова і якому відповідають певні форми суспільної свідомості.

3. Спосіб виробництва матеріального життя зумовлює соціальний, політичний і духовний процеси життя взагалі.

4. Не свідомість визначає буття людей, а навпаки, їхнє суспільне буття визначає їх свідомість.

б. На певному етапі розвитку

матеріальні продуктивні сили суспільства вступають у суперечність з наявними виробничими відносинами. З форм розвитку продуктивних сил ці відносини перетворюються на їх кайдани. Тоді настає епоха соціальної революції.

6. Зі зміною економічної основи більш чи менш швидко відбувається переворот у всій величезній надбудові.

7. Жодна суспільна формація не

гине раніше, ніж розвинуться усі продуктивні сили, для яких вона дає достатньо простору, і нові, вищі, виробничі відносини ніколи не з'являться раніше, ніж дозріють матеріальні умови їх існування в надрах старого суспільства. Тому людство ставить перед собою завжди лише такі завдання, які спроможне вирішити, оскільки за близького розгляду завжди виявляється, що саме завдання виникає лише тоді, коли

матеріальні умови його вирішення вже є або перебувають у процесі становлення.

8. Буржуазні виробничі відносини є останньою антагоністичною формою суспільного процесу виробництва. Розвиваючись у надрах буржуазного суспільства, продуктивні сили створюють водночас матеріальні умови для розв'язання цього антагонізму. Тому буржуазною суспільною

формацією закінчується
передісторія людського
суспільства.

42. Сутність і структура суспільної свідомості

У процесі життєдіяльності в людей формуються погляди, почуття, які відображають їх становище в суспільстві. Вони відображають не природу та її закономірності, а різні сфери суспільного життя: виробництво і розподіл, сім'ю і добробут, національні і класові відносини, освіту і культуру, державу і релігію тощо. Сукупність поглядів людей на ці фактори

складає суспільну свідомість. Отже, суспільна свідомість – це сукупність поглядів, уявлень, настроїв, почуттів, традицій, ідей, теорій, які відображають суспільне буття в цілому або його окремі сторони в свідомості людей.

Суспільна свідомість досить різноманітна, вона складається з багатьох форм, існує, наприклад, політична форма свідомості, правова свідомість, моральна, естетична, релігійна,

філософська, наукова форми свідомості.

Визначальним у виникненні і розвитку суспільної свідомості є матеріальні умови життя суспільства. Слідом за зміною суспільного буття людей змінюється суспільна свідомість. Але процес відображення суспільного буття в свідомості людей є досить складним і суперечливим. Не слід вважати, що суспільна свідомість автоматично змінюється слідом

за зміною суспільного буття, що перша, ніби тінь, переслідує матеріальні умови життя людей. Як правило, економічні відносини відображаються в свідомості не безпосередньо, а опосередковано. Це можна пояснити тим, що різні форми суспільної свідомості знаходяться на різних ступенях наближення до економічного базису.

На формування суспільної свідомості опосередкований

вплив здійснюють держава, політичні, правові відносини тощо. Якщо не враховувати цей вплив на суспільну свідомість, а виводити її безпосередньо з виробництва і виробничих відносин, то це може призвести до спрощення і вульгаризації в соціології. В цьому випадку важко, а то й зовсім неможливо зрозуміти погляди, настрої, ідеї, теорії, що виникають на певному етапі розвитку суспільства. Суспільна свідомість досить

неоднорідна. Вона має складну структуру. Це пояснюється глибиною проникнення свідомості людей в реальну дійсність. Суспільна свідомість складається з різних духовних явищ залежно від ступеня розуміння, відображення суспільного буття. Свідомість поєднує в собі такі елементи, як почуття, настрої, уявлення, ідеї, різні теорії тощо. В одних із них суспільне буття відбивається стихійно, в інших – свідомо, в

одних – чітко, зрозуміло, в інших – завуальовано, невиразно.

За глибиною відображення суспільна свідомість поділяється на буденну і теоретичну (наукову).

Буденна свідомість відображає зовнішній бік суспільного життя, тобто безпосередній життєвий досвід.

Теоретична свідомість обґрунтовує сутність, закони предметів та процесів, хоча помилки та перекручування

також не виключені. Вона базується на науковому знанні, його узагальненні у філософських концепціях. Суспільна свідомість відображає суспільне буття з позицій певних соціальних станів, груп, класів, що представляє її ідеологічний аспект. Цей рівень суспільної свідомості є ідеологією. Ідеологія – це сукупність суспільних ідей, теорій і поглядів, які відображають суспільне буття з позицій певної

соціальної спільності. Вона виступає як теоретично систематизована свідомість окремої соціальної групи чи суспільства в цілому.

Оскільки будь-яка людина завжди включена в певні соціальні спільності, має певні інтереси, вона завжди буде сприймати явища суспільного життя з певних ідеологічних позицій. Якщо останні відображають істинний стан справ, тоді знання буде

об'єктивним.

Крім буденної та теоретичної свідомості виділяють суспільну психологію.

Суспільна психологія виникає безпосередньо з суспільного буття. Вона складається з таких основних елементів, як думки та уявлення, які виникають під впливом матеріальних умов життя людей. Ці думки можуть бути також перейняті від попередніх поколінь. Вони, як правило, не оформлені в струнку

систему, не мають послідовності, виникають стихійно в повсякденному житті. До суспільної психології входять також і такі елементи, як почуття, настрої людей, що відображають їх ставлення до інших суспільних груп. До них належать ще звичаї, традиції, які передаються з покоління в покоління, а також нові звичаї, що з'являються в результаті економічного розвитку суспільства.

Отже, суспільна психологія – це сукупність поглядів, звичок, думок, уявлень, почуттів, звичаїв, прагнень, які безпосередньо відображають повсякденні умови життя певної соціальної групи людей.

Психологія має в собі яскраво виражений оціночний момент, певні почуття та переживання в зв'язку з суспільними процесами і набуває в свідомості людей емоційного забарвлення.

Невирішені назрілі проблеми

суспільного життя здатні викликати невдоволення, проявлятися у вигляді безладдя, бунтів, повстань, формувати певний психологічний настрій. Суспільне буття – первинне, суспільна свідомість – вторинна. Але таке співвідношення спостерігається в певних межах. Суспільна свідомість має відносну самотійність і активність. Зміни в суспільному житті, тобто утвердження нових відносин, структурні

перетворення тощо не
виникають самі по собі. Для
цього потрібні цілеспрямовані,
усвідомлені дії людей.
Свідомість сама по собі не може
змінювати суспільне життя.
Вона реалізується у діяльності
людей відповідно до об'єктивних
умов. Якщо умови визріли і дії
людей сприяють вирішенню
проблем, що виникли, то можна
розраховувати на успіх. Але
якщо таких умов немає, то
реалізація найкращих побажань

приречена на невдачу.

З іншого боку, якщо умови визріли і суспільство стоїть на порозі перемін, то на перший план виступають проблеми свідомості, тому що в суспільстві нічого не відбувається без свідомої діяльності людей. У цьому випадку ідеї стають творчою рушійною силою. Сьогодні, коли інформація стає одним із найважливіших компонентів життєдіяльності, проблема свідомості, ідеального

набуває особливого значення. Формування інформаційної цивілізації характеризується зростанням ролі суспільної свідомості в усіх сферах життєдіяльності.

Давньоіндійська філософія. Її особливості та основні школи
На базі ведійської міфології в середині першого тисячоліття до нашої ери в Індії отримала зародження давньоіндійська філософія. Це сталося в той момент, коли людиною було здійснено перші спроби по осмисленню навколишнього світу — космічного простору, живої і неживої природи, а також себе самого. Такий прогрес став можливий в

результаті, перш за все,
розумової еволюції, коли
людиною розумною була
здійснена диференціація
природи, як засобу свого
проживання і поступове
виділення з неї себе.

На основі цих умовиводів
з'явилася здатність сприймати
навколишній світ, космічний
простір, як щось докорінно
відмінне від нього. Людина
стала робити відповідні
висновки, а потім і роздумувати.

Основними постулатами староіндійської філософії є переконання в тому, що життєвий цикл не обмежується одним-єдиним народженням з подальшою смертю. Вчення має три основних періоди:

ведичний;
класичний;
індуїстський.

Становлення вчення «Давньоіндійська філософія» ґрунтується на Ведах («знання» — в перекладі з санскриту) —

релігійно-філософських трактатах. Закон Ріти — опора онтології індійської філософії, являє собою порядок і взаємозв'язок, циклічність і космічну еволюцію. Вдих і видих Брахми асоціюється з буттям і небуттям і продовжує своє існування протягом ста космічних років. Небуття після смерті триває впродовж сотні космічних років, після закінчення яких він знову відроджується.

Особливості староіндійської філософії полягають у прояві підвищеної уваги до роздумів над пізнанням трансцендентного, на відміну від західного вчення. З огляду на те, що віра полягає в вічно і циклічно оновлюється світовому процесі і не була створена історія філософії. Саме тому вчення про суспільство і естетика — дві окремі науки. Головна відмінна риса вчення «Давньоіндійська філософія»

полягає в безпосередньому вивченні процесів, які відбуваються у свідомості при зіткненні з світом явищ і предметів.

Зародження філософської думки людства відбувалося в той час, коли перші держави і класові суспільства стали замінювати родові відносини. Стародавні літературні пам'ятники стали носіями деяких філософських ідей, які узагальнені в тисячолітньому досвіді людства.

Причому найдревніших
філософією є що бере свій
початок в Індії та Китаї.

Давньоіндійська філософія.

Школи

В результаті духовного перелому
в розвитку країни і сформованих
передумов для соціального,
політичного та економічного
розвитку в VI столітті до нашої
ери в Індії з'являються перші
держави, стрімко розвиваються
продуктивні сили, у зв'язку з
переходом з бронзи на залізо.

Крім того, формуються товарно-грошові відносини, починається ріст наукових досліджень, з'являється критика запанувала моральних установок і уявлень. Саме ці чинники і стали основою для появи шкіл та ряду навчань, які в свою чергу поділяються на дві групи. Віддають перевагу авторитету Вед — це філософські ортодоксальні школи і не заперечують їх непогрішність — неортодоксальні школи

Стародавньої Індії.

Давньоіндійська філософія.

Основні ортодоксальні вчення
Веданта. У свою чергу вона
утворює два напрямки:

Адвайта, що не визнає ніякої
реальності в світі, крім Брахмана
— єдиної духовної вищої
сутності;

Вішішта-адвайта, поклоняється
трьом реальностям: матерії, душі
і Бога.

Міманса. Вченням визнається
існування духовного і

матеріального почав у всесвіті.
Санкхья. В основі — визнання у
всесвіті двох першопочатків:
духовного — пуруші (свідомість)
і матеріального — пракріті
(природа, матерія).

Ньяя. Вчення говорить про
існування всесвіту, що
складається з атомів.

Вайшешика. Обгрунтовано на
переконанні, що світ складається
з субстанцій, що володіють дією
і якістю. Все існуюче
поділяється на сім категорій, а

саме: субстанція, спільність, дія, якість, прісущность, особливість, небуття.

Йога. Згідно з ним — основна мета людини і всіх його вчинків повинна полягати в повному звільненні від матеріального існування. Домогтися цього можна, дотримуючись йоги (споглядання) і войрагье (відчуженість і безпристрасність).

Філософія марксизму-ленінізму
Марксизм - Це філософське і
соціально-економічне вчення,
якому судилося відіграти
важливу роль у житті
європейського і навіть світового
людства. Виникнувши у 40-х
роках ХІХ ст., марксизм був
теоретичним відображенням
кризи класичного капіталізму,
політичних цілей та інтересів
пролетаріату, що сформувався і
підіймався на боротьбу.
Теоретичними джерелами

марксизму були німецька класична філософія, англійська класична політична економія та французький утопічний соціалізм. Вони були піддані корінній критичній переробці Марксом і Енгельсом у процесі творення марксизму.

Характерною, якісно відмінною від попередніх філософських теорій, рисою марксизму є органічне поєднання матеріалізму і діалектики, становлення матеріалістичного

розуміння суспільства й історії,
відкрите проголошення
класового характеру теорії,
ідеології та революційної
практики.

У значній філософській
спадщині К. Маркса й Ф.
Енгельса центральною темою і
головним філософським
відкриттям є ідея матеріального
розуміння історії.
Обґрунтуванням останньої,
розкриттям сутності
капіталістичного виробництва і

приватної власності, товару,
грошей і капіталу є аналіз
відчуженої праці.

Відчуження за капіталізму
носить масовий характер:
людина відчужена від
результатів своєї праці, від самої
себе як людини, від природи,
культури. Соціальний порядок
стає більш відчуженим і
пригнічує людину тим сильніше,
чим інтенсивніше вона
трудиться.

К. Маркс і Ф. Енгельс роблять з

цього висновок: подолати відчуження можна тільки шляхом знищення приватної власності, що можливо лише за допомогою революційного перетворення суспільства і самої людини, бо революція і є засобом знищення експлуатації людини.

Розробляючи ідею матеріалістичного розуміння історії, Маркс і Енгельс запроваджують ряд нових філософсько-соціологічних

понять: "продуктивні сили",
"виробничі відносини", "базис" і
"надбудова", "соціальна
революція", "суспільно-
економічна формація" тощо.
Матеріалізм марксистської
філософії на відміну від
попереднього матеріалізму
набув принципово нової риси.
Він стає діалектичним, а
діалектика — матеріалістичною.
Почала розроблятись проблема
діалектики. Зокрема, діалектика
розглядається як загальна теорія

і методологія пізнання.
Принциповою новизною
філософії марксизму є вчення
про людину. Критикуючи
антропологічний матеріалізм Л.
Фейєрбаха за його абстрактний,
позачасовий і позакласовий
підхід до розуміння людини,
марксизм стверджує, що людина
не просто існує в природі, а
практично її перетворює,
змінюючись в цьому процесі і
сама. Людина не лише
біологічна істота, а й соціальна,

її сутністю є "сукупність всіх суспільних відносин".

Розвивати марксистську філософію продовжив В.І. Ленін(1870—1924). Він розробив ряд принципових положень діалектико-матеріалістичної філософії:
— вперше дав визначення матерії як об'єктивної реальності, що існує незалежно від людини, людської свідомості і відображається в ній;
— розвинув теорію

відображення, обґрунтувавши ідею, що відображення — це властивість матерії, її найзагальніша характеристика. Особливу увагу приділив діалектиці процесу пізнання, ролі практики в пізнанні дійсності; — піддав гострій критиці агностицизм визначив процес пізнання: "Від живого споглядання до абстрактного мислення і від нього до практики — такий діалектичний

шлях пізнання істини, пізнання об'єктивної реальності";

— розкрив сутність та причини кризи фізики кінця ХІХ — початку ХХ ст. й вказав шляхи виходу з неї. Стверджував, що новітні досягнення науки про будову матерії підтверджують вчення марксистської філософії про невичерпність матери, про нескінченність діалектичного процесу пізнання об'єктивного світу;

— обґрунтував ідею партійності

філософії ючи, що марксистська філософія — це форма самоусвідомлення пролетаріатом свого місця і ролі в суспільстві.

У теоретичному доробку Леніна значне місце займають питання суспільного розвитку і, зокрема, практика революційних перетворень.

Ленін розробляє теорію соціалістичної революції.

Формує закон нерівномірності розвитку капіталістичних країн в

епоху імперіалізму. Якісним стрибком переходу суспільства на новий щабель свого розвитку є революція, що означає зміну форм та характеру власності на засоби виробництва, а звідси — корінна зміна соціальної, політичної, духовної життєдіяльності суспільства. Велику увагу Ленін приділяє новому розумінню сутності держави. Остання тлумачиться ним як "машина" управління та пригнічення

панівним класом інших класів. У майбутньому держава відімре, переможе комунізм.

Ленін розвиває вчення Маркса та Енгельса про класи і класову боротьбу. Дає визначення класів, стверджує, що єдиною формою державного управління, за якої можлива ліквідація експлуатації людини, є диктатура пролетаріату. За Леніним, диктатура пролетаріату — це вища форма демократії.

У наш час існують різні підходи

до марксизму, різне його розуміння. Є, наприклад, "західний", "східний", "неомарксизм", "гуманістичний" та інші форми марксизму. Однак всі інтерпретатори згодні в одному — ідеї марксизму здійснили величезний вплив на філософську думку ХХ ст., на соціологію знання і практику. В останні роки спостерігалася огульна критика марксизму, майже повне заперечення

позитивних, прогресивних його
положень. Такий підхід, як і
абсолютизація, "обожнення"
марксистської філософської
теорії, що спостерігалось в
недалекому минулому,
недопустимий. До будь-якої
філософії, в тому числі і
марксистської, бажано
підходити виважено і
неупереджено, враховуючи
соціальні умови, в яких існує і
розвивається філософське
вчення.

Основний зміст пізнавальної діяльності

Свідомість завжди є усвідомлене буття, висловлювання відношення людини до свого буття. Знання – об'єктивна реальність, яку надано в свідомості людини, що у своїй діяльності відображує, ідеально відтворює об'єктивні закономірні зв'язки реального світу. Пізнання – процес, зумовлений суспільно-історичною практикою,

придбання і розвитку знань, їх постійне поглиблення, розширення й удосконалення. Результатом такої взаємодії суб'єкта і об'єкта є нове знання про світ.

Термін “знання” звичайно використовується у трьох основних смислах:

- 1) здібності, уміння, навички, які базуються на поінформованості, як щось зробити;
- 2) будь-яка пізнавально значима інформація;

3) особлива пізнавальна одиниця, гносеологічна форма відношення людини до дійсності, яка існує поряд і у взаємозв'язку з практикою. Саме другий та третій аспекти – і є предмет розгляду гносеології, теорії пізнання.

Теорія пізнання (гносеологія) – це розділ філософії, в якому вивчаються такі проблеми як природа пізнання, його можливості і межі, відношення знання і реальності, суб'єкта і

об'єкта пізнання, досліджуються загальні передумови пізнавального процесу, умови достовірності знання, критерії його істинності, форми і рівні пізнання та ін. проблеми.

Термін “гносеологія” походить від грецьких слів “gnosis” – знання та “logos” – поняття, учення, тобто учення про знання. В сучасній літературі цей термін вживається в двох основних значеннях: 1) як вчення про загальні механізми та

закономірності пізнавальної діяльності людини, і “знання взагалі”, незалежно від його конкретних форм і видів; 2) як філософська концепція, предметом досліджень якої є наукове пізнання в його специфічних характеристиках. В цьому випадку частіше використовується термін “епістемологія”.

Теорія пізнання (в обох значеннях цього терміну) тісно пов’язана з такими

фундаментальними науками, як онтологія, діалектика, логіка і методологія. Оскільки суб'єктом пізнання, центром усієї гносеології є людина, то вона широко використовує дані філософської антропології, етики, культурології, соціології та ін. наук про людину. Вивчаючи особистість пізнаваючого суб'єкта, теорія пізнання спирається на дані психології, фізіології, нейрофізіології, медицини.

Великий і різноманітний
матеріал для узагальнюючих
висновків їй надають
математика, кібернетика,
природні й гуманітарні науки.

Основні філософські школи
Стародавнього Китаю
Становлення філософської
думки в Стародавньому Китаї
спостерігається вже у VII ст.. до
н.е. Сама зміна традиційних
общинних суспільних відносин
на основі економічного
прогресу, поява грошей,
суб'єктивної реальності
створили умови для розвитку
філософії.

Найвпливовішим ідеалістичним
напрямом, що виникає в VI—V

ст. до н. е. і зберігає своє значення аж до наших днів, було філософське вчення видатного мислителя Конфуція (551—479 рр. до н. е.), яке дістало назву конфуціанства. Першим етапом у становленні конфуціанства була діяльність самого Конфуція. У його особі конфуціанство становило етико-політичне вчення, в якому центральне місце посідали питання природи людини, її етики і моралі, життя сім'ї та управління державою.

Характерною рисою вчення Конфуція є антропоцентризм. У центрі уваги його вчення перебувають проблеми людини. Він розробляє концепцію ідеальної людини, благородного мужа не за походженням, а завдяки вихованню в особі високих моральних якостей та культури. Фундаментальним поняттям вчення Конфуція є поняття «жень» — гуманність. «Жень» визначає відносини між людьми, пропагує любов до

людей, повагу до старших за віком або вищих за соціальним становищем. Особливе місце у вченні Конфуція займає концепція «сяо» — синівської поваги до батьків. З точки зору Конфуція, життя та смерть визначаються долею, а багатство та знатність залежать від неба. «Небо» — це прабатько світу і найвища духовна сила, що визначає суть природи та людини.

Першою філософією

матеріалістичного напрямку в Китаї був даосизм. Засновником даосизму вважається Яо-цзи (VI—V ст. до н. є.). Даосизм наголошує на діалектичній ідеї загальної рухомості і мінливості світу. Дао – це шлях, надбуття, це єдине, вічне і безіменне, безтілесне і безформне, воно – основа всього сущого.

Життя природи і людини підпорядковане всезагальному закону „дао”. Згідно з цим законом будь-яка річ, досягши

певного ступеня розвитку,
перетворюється на свою
протилежність. Даоси вчили
беззастережної
підпорядкованості всієї
життєдіяльності людини закону
„дао”, неможливості діяти
всупереч „дао”. Виходячи з
космоцентричної концепції
взаємозв'язку людини з
природою, китайська філософія
сповідувала захист природи,
висувала принцип невтручання у
її розвиток, наслідування її

законів.

Отже, у більшості філософських шкіл переважала практична філософія, яка була тісно пов'язана з проблемами життєйської мудрості, моралі, пізнання природи і соціальним управлінням. Хоча ця філософія була мало системна і в ній проявився слабкий зв'язок навіть з тими науками, які існували тоді в Китаї, однак за формою і методами постановки проблем ця філософія є

широкомасштабним явищем.

Загальна характеристика
західної філософії (реферат)
Даючи загальну характеристику
західної філософії, слід
зупинитися і на такому її
напрямі, як релігійна філософія,
для якої, як і для
екзистенціальної філософії,
головною проблемою є
проблема людського буття.
Релігія, яка за тривалий період
свого існування накопичила
багато різноманітних способів
осмислення природних

асоціальних явищ, безумовно, є одним із фундаментальних джерел цінностей та орієнтирів для людини. Способи релігійного осмислення дійсності відрізняються від наукових методів, мають свою специфіку. Найпоширенішими серед них є "ілюзія позатілесності" та "містичне прозріння".

Перший є спробою умоглядно вийти із свого індивідуального тіла, звільнитися від тілесності

та побачити навколишній світ
нібито збоку, відкриваючи тим
самим причетність особистого
буття до смислу всесвітньої
цілісності. Другий —
заглиблення у власне особисте
"Я", подолання межі із
зовнішнім світом, злиття з
потокком світових подій.
Релігійна філософія дає своє
вирішення онтологічних,
псюеологічних, космологічних,
соціальних та інших проблем.
В основі релігійно-філософської

онтології лежить вчення про Бога та доведення раціональності чи ірраціональності його буття. Для релігійно-філософської гносеології характерне роздвоєння об'єктів на природні та надприродні. Основою пізнання вважається одкровення, зафіксоване в системі догматів. Завдання ж філософії і науки — допомогти людині наблизитись до одкровення для укріплення віри.

Католицька філософія — це сукупність існуючих у католицизмі філософських течій, таких як неотомізм, тейярдизм, неоавгустинізм, "теологія звільнення" та інші. Найавторитетнішою течією є неотомізм як офіційна філософська доктрина Ватикану. Провідні представники цього напрямку: Е.Жільсон (1884-1978), Ж.Мартен (1882-1973) - у Франції. Неотомізм базується на вченні

Фоми Аквінського, центральним принципом якого є принцип гармонії віри та розуму.

Послідовники цього вчення розглядають його через призму сучасності, намагаються довести, що доктрині, яку вони захищають, притаманні універсальні можливості піднятися над полярністю матеріалізму та ідеалізму, сцієнтизму та антисцієнтизму. Онтологічне вчення неотомізму має вихід у сферу теорії

цінностей, служить
обґрунтуванню гносеологічної,
антропологічної, етичної,
соціокультурної проблематики.
Представники неотомізму
демонструють послідовну
прихильність до
креаціоністського
світорозуміння і стверджують,
що основу всього існуючого
становить тотальність чистого
божественного бугая, яке
породжує багатоманітність
творення.

З онтології неотомізму логічно
впливає його гносеологія, в
якій слід розрізняти дві
тенденції. Перша, - помірковано
безпосередній реалізм (Е
Жільсон, Ж.Марітен), заперечує
можливість прийняття в межах
гносеології вчення Канта та
інших модифікацій
трансцендентальної філософії,
які шукають досвіди, апріорні
підвалини не лише пізнання, а й
буття людини. Друга тенденція
— помірковано

опосередкований реалізм (Е.Корет, К.Ранер), активно асимілювала методологічний інструментарій і категоріальний апарат кантіанства, феноменології, екзистенціальної Герменевтики. Вона (тенденція) і домінує сьогодні її гносеології неотомізму.

Неотомістським уявленням про людину і світ протистоїть вчення П'єра Тейяр де Шардена (1881—1955). Тейяр де Шарден претендував на створення

наукової феноменології, яка б синтезувала дані науки та релігійного досвіду для розкриття смислу Всесвіту, породженням якого є людина. Сучасна наука, вважає Тейяр де Шарден, істотно скоригувала середньовічну конструкцію світобудови, довела, що світ перебуває в постійному русі та розвитку. Тому необхідно докорінно переосмислити християнське світорозуміння. Центральним методологічним

принципом сучасного мислення
Тейяр де Шарден проголосив
еволюціонізм. На його думку,
принцип еволюції вкорінений у
самій дійсності і притаманний
усім явищам природи.

Основними критичними
точками процесу розвитку світу,
космогенезу виступають у
Тейяра де Шардена такі етапи:
"переджиття" (неорганічна
природа), "життя" (органічна
матерія), "мислення",
"ноосфера" і "наджиття".

Особливу увагу Тейяр де Шарден приділяв третьому етапу еволюції, пов'язаному зі становленням та розвитком людства.

Для вчення Тейяра де Шардена характерним є панпсихізм, тобто визнання присутності в універсумі духовного начала, яке спрямовує його розвиток. Тейяр де Шарден намагався обґрунтувати положення, що боголюдина Ісус Христос завдяки механізму втілення

володіє універсальними
космічними атрибутами. Саме
тому він є особистісним
центром усього універсуму, від
якого починаються і до якого
сходяться всі шляхи еволюції.
Космогенез у Тейяра
ототожнюється з
"христогенезом". Ідеї Тейяра де
Шардена значним чином
вплинули на соціально-етичне
вчення католицизму, зокрема на
його модель майбутнього
людського суспільства

Ставлення Натикану до "нових теологій" неоднозначне, хоч більшість із них визнаються римською курією та розвиваються в папських енцикліках. Особливе місце в "теології земних реальностей" належить "теології визволення", яка сформувалась у Латинській Америці. Основними представниками цього напрямку є: перуанський священник Г.Гуттьєрес, бразильські богослови Л.Бофф, К.Бофф,

теолог Х.Ассман та ін.
"Теологія визволення"
здебільшого займається
пошуками прогресивних шляхів
розвитку, зокрема місцевих
зразків соціалізму. Слід
виділити деякі ідеї, що
характеризують "теологію
визволення" в цілому. По-перше,
вважають її представники ,
"Євангеліє" зовсім не застаріло.
Бог є нашим сучасником.
Відносини несвободи,
гноблення, голод, бідність — це

і його проблеми. Тому основним завданням нової теології є богословське осягнення феномену бідняків. По-друге, на його думку, в Латинській Америці існує дві полярні теології: традиційна, консервативна, орієнтована на захист домінуючих порядків, і нова, визвольна, що спирається на рух базових низових общин. Існує також інша лінія розколу теологи: суперечність між західним стилем теологізування,

сутність якого становить
протиборство з невір'ям,
атеїзмом, запереченням Бога і
"місцевою" теологією, основні
питання якої породжені не
невір'ям та безбожжям, а
бездушними, нелюдськими
соціальними порядками. По-
третє, в "теологи визволення"
по-новому висвітлюється сама
структура церкви.

Розглядаючи проблему еволюції
релігійної філософії у ХХ ст.,
слід зупинитись ще на одному

напрямку — протестантській філософії. Важливо зазначити, що на відміну від католицизму протестантизм ніколи не мав власне протестантської філософії. Після Лютера протестантська теологія стає настільки філософською, наскільки будь-яка філософія в рамках протестантизму стає теологічною. Тому, розглядаючи еволюцію протестантизму, неможливо відділити протестантську теологію від

протестантської релігійної
філософії.

В релігії, на думку Гарнака,
суттєвим і важливим є лише
одне — особисте ставлення душі
людини до Бога. Вищим проявом
істинної релігійності є любов до
Бога, яка реалізується в
реальному людському житті як
любов до ближнього. За
уявленнями Гарнака, Христос є
еталоном максимально
близького спілкування людини з
Богом, таким ідеалом, до якого

мають прагнути всі люди. Бути релігійним — означає наслідувати приклад Христа. Розвиваючись, протестантська філософія набувала різноманітних форм. Загальна криза західного суспільства в першій половині ХХ ст. започаткувала появу протестантської "теології кризи", яка включала: "діалектичну теологію" К. Борта (1886—1968), Р. Нібура (1892—1971),

"екзистенціальну теологію " П. Тілліха (1886—1965),
"деміфологізоване християнство" Р.Бультмана (1884—1976), "безрелігійне християнство" Д.Бонхьоффера (1906—1945). "Теологія кризи", маючи певні загальні риси, в цілому дуже суперечлива, тому її слід розглядати в контексті аналізу окремих концепцій. Представники "діалектичної теології", перш за все Барт, виступили проти основних ідей

ліберальної теології. Барт був переконаний, що джерелом віри є Бог, який породжує цю віру через одкровення, і тому обґрунтування її криється в ній самій.

Інших поглядів дотримувався протестантський теолог і філософ П. Тілліх, який у своїй концепції намагався подолати розрив між богослов'ям та проблемами повсякденного життя. Тілліх рішуче не погоджувався з релігійним

ізоляціонізмом Барта і був глибоко переконаний у тому, що християнська думка не може мати суттєвого значення для сучасної людини, якщо вона не намагається відповісти на ті питання, які ставить перед нею життя

Широкі дискусії в колі філософів викликала концепція "деміфологізованого християнства ", сформульована німецьким богословом Р.Бультманом. Він обґрунтовує

ідею про те, що біблійські міфи є лише способом передачі змісту віровчення. Бог, таким чином, уявляється не потойбічною істотою, а деякою сутністю, нерозривно пов'язаною з людиною. Бог є трансцендентним до світу, але саме він визначає людське існування, екзистенцію. Сутність "безрелігійного християнства" Бонхьоффера становить вимога до кожної людини дотримуватись

принципів християнської етики.
Зразком такої поведінки і для
християн, і для нехристиян
Бонхьоффер вважав Ісуса
Христа, який був тим моральним
ідеалом, який закликає усіх до
відповідального й розумного
життя. На його думку, Ісус
закликав не до нової релігії, а до
нового життя. Бути
християнином, за
Бонхьоффером, означає бути
людиною, а не бути релігійним.
Сутність християнства

Бонхьоффер вбачає в любові до ближнього. При цьому на відміну від офіційних представників церкви він розумів любов до ближнього як відповідальність християнина за все, зокрема й за оновлення світу християнством. Тому необхідними якостями християнства, на його думку, є не лише покірність, а й опір, активна діяльність. Отже, навіть така коротка характеристика протестантської філософії дає

змогу виділити певні спільні для всіх її концепцій риси: акцентування уваги на ідеї Бога, проблемах людини, соціальних проблемах тощо. Особливо гостро стоїть у протестантській філософи проблема Бога.

Філософський зміст проблеми
буття

Існують питання, на які за тисячі
років кращі мудреці людства не
змогли дати прийнятної
відповіді. Наприклад: як і чому є
те, що є? або: що є, як воно є і
чому?

У повсякденні людина,
спостерігаючи довкілля,
проживаючи в ньому,
впевнюється в такому: по-перше,
світ є "тут" і "тепер", є в
наявності; по-друге, світ

зберігається як відносно стабільне ціле.

Якщо це піддається сумніву та роздумам, виникає проблема буття. Спочатку з'ясуємо: що таке "проблема"? Проблема – це найбільш глибоке питання, на яке немає готових обґрунтованих відповідей і навіть відсутня згода відносно того, яким чином їх можна отримати. Проблемна ситуація, як правило, пов'язана зі значною невизначеністю, розмаїттям думок та відсутністю

будь-якої згоди.

Проблема буття глобальна,
безгранична в своїй загальності
та невичерпна в деталізаціях.

Вона вічна і рішення її
неоднозначне. Це очевидно
навіть при побіжному погляді на
історичні концепції категорії
"буття".

Першу філософську концепцію
буття висунули досократики, для
яких буття співпадає з
матеріальним незнищуваним і
досконалим космосом. Одні з

них розглядали буття як незмінне, єдине, нерухоме, самототожне (Парменід), інші – як безперервне становлення (Геракліт). Досократики розрізняли ідеальну сутність і реальне існування.

Платон протиставив чуттєве буття чистим ідеям або, як він вважав, "світу істинного буття". Арістотель долає таке протиставлення сфер буття, оскільки для нього форма – невід'ємна характеристика буття.

Він створює вчення про різні рівні буття: від чуттєвого до духовного.

Середньовічна християнська філософія протиставляла "істинне", божественне буття і "неістинне", створене буття, розрізняючи при цьому дійсне буття (акт) та можливе буття (потенція), сутність та існування, смисл та символ. В епоху Відродження загальне визнання отримав культ матеріального буття природи.

Цьому сприяв розвиток науки, техніки, матеріального виробництва.

У Новий час (XVII–XVIII ст.) буття розглядається як реальність, що протистоїть людині як суще, що освоюється людиною в її діяльності. Звідси виникає тлумачення буття як об'єкта, що протистоїть суб'єкту, як реальність, яка підвладна (підкорена) сліпим, автоматично діючим законам, наприклад, принципу інерції. Поняття буття

обмежується природою, світом природних тіл, а духовний світ статусом буття не володіє.

Поряд із цією натуралістичною лінією, яка ототожнює буття з фізичною реальністю і виключає свідомість із буття, в новоєвропейській філософії формується інший спосіб тлумачення буття. Воно визначається на шляху гносеологічного аналізу свідомості та самосвідомості. Зокрема, вихідною тезою

метафізики Р. Декарта є "мислю, отже існую". Лейбніц трактує буття як відображення діяльності духовних субстанцій – монад.

Своє завершення ця новоєвропейська інтерпретація буття знайшла в німецькій класичній філософії. Зокрема, для І. Канта буття не є властивістю речей. Буття – це загальнозначущий спосіб зв'язку наших понять та суджень, причому, відмінність між

природним та морально-свободним буттям заключається у відмінності форм закономірностей: причинності та цілі.

У філософській системі Гегеля буття розглядається як перший ступінь у сходженні духа до самого себе. Гегель зводить людське духовне буття до логічної думки. Буття виявилось у нього вкрай збідненим і, по суті, негативним (абсолютно невизначеним, безпосереднім,

без'якісним). Це пояснюється прагненням вивести буття з актів самосвідомості, з гносеологічного аналізу знання та його форм. Не дивлячись на недостатньо повне розуміння "буття", спостерігаємо тут позитивний момент. Піддаючи критиці попередню онтологію (вчення про буття), яка прагнула побудувати вчення про буття до і поза будь-яким досвідом, нехтуючи тим, як мислиться реальність в науковому знанні,

німецький класичний ідеалізм (особливо Кант і Гегель) виявив такий рівень буття як об'єктивно-ідеальне буття, що втілюється в різних формах діяльності суб'єкта.

Для зарубіжної філософії ХХ ст. теж є характерним прагнення зрозуміти буття, виходячи з аналізу свідомості. Але тут аналіз свідомості не ототожнюється з гносеологічним (теоретико-пізнавальним) аналізом, а

передбачає цілісну структуру свідомості у всій розмаїтості її форм і в її єдності з усвідомлюваним світом. Так, у "філософії життя" (зокрема Дільтей) буття співпадає з цілісністю життя.

У Новий час і в ХХ ст. антична ідея об'єктивного буття трансформується: буття стало суб'єктивним. Навіть Бог (Абсолют) став залежати від внутрішньої установки людини на пошуки безумовного буття.

Так, екзистенціалісти
стверджують: Бог – не поза
людиною, він – в ній.

У неокантіанстві буття
розкладається на світ суцього та
світ цінностей (тобто істинне
буття, яке передбачає
"долженствованіє").

У феноменології Гуссерля
підкреслюється зв'язок між
різними шарами буття – між
психічними актами свідомості
та об'єктивно-ідеальним буттям,
світом смислів.

Але в усьому цьому розмаїтті поглядів простежуються деякі закономірності. Так, за найрізноманітніших підходів та думок можна виділити декілька головних тем, які залишаються актуальними для всього загалу філософів і кожної людини. Перша тема – життя і смерть людини. Через усвідомлення свого життя людина прагне усвідомити категорію "буття". Так, "бути – означає жити", а за цим відразу виникає настирливе,

докучливе: "а що буде після смерті?". Це питання нашої душі на спробу ліквідації, усунення "небуття" і виникнення релігійних вчень про кінцеву долю людства і Всесвіту. Реальним чи ілюзорним вважається або мирське, або загробне життя. Життя в цьому світі вважається подарунком, щасливою долею або оманною, помилкою, гріхом, покаранням тощо. Всі ці тлумачення життя та смерті виступають як основа

різних підходів до сенсу життя та оцінювання людської долі. Друга тема пов'язана з усвідомленням мінливості, швидкоплинності буття та його стабільності, збереження. Адже людина спостерігає, що все живе минує, окреме життя обмежене народженням та зникненням. Виникає питання: мінливість неминуха чи це лише поверхові зміни, що маскують істинну постійність? Характерно, що семантика слова

"бути" пов'язана зі словами "був", "буду". Тобто усвідомлення мінливості з необхідністю приводить до появи поняття часу, яке виражає рух, становлення буття та його перетворення в небуття. Чи вічний світ, чи є в нього початок і кінець у часі, виник він природно чи створений і може канути в небуття, що було до початку буття? Ці прадавні питання актуальні і в наші дні. Третя тема усвідомлення буття –

питання про його структуру.
Не можна пізнати самих себе,
якщо ми не пізнали світ, в якому
живемо. Проблема буття
закономірно відображається в
питаннях про його будову. В
процесі обговорення цих питань
формувалися такі поняття, як
світ, природа, людина,
мислення, простір, ціле і
частина, матеріальне та ідеальне
тощо.

Закономірно виникає питання:
за якими критеріями щось треба

прийняти, а щось інше – відкинути? Тут недостатньо традиційного питання: "Що правомірніше – знання чи віра?" Адже перше панує у сфері науки та раціонального мислення, друге – в царині емоційного переживання.

Нас цікавить картина буття, яка вимальовується завдяки науковим досягненням. Тут також виникає найбільш складне питання: як людина взагалі може що-небудь знати про буття,

в тому числі і про своє особисте, яке співвідношення матеріального та ідеального? Чи є "далі"? Це питання – проблема всіх курсів філософських дисциплін, яке детальніше буде розглядатися далі.

Зауважимо, що матеріалістичне вирішення проблеми буття передбачає наявність таких філософських аспектів:

- світ є, існує, як безкінечна і вічна цілісність;
- природне і духовне, індивіди і

суспільство безумовно існують,
їх існування – передумова
єдності світу;
– світ, що розвивається, є
сукупною реальністю яка
передуює свідомості та діям
конкретних індивідів і поколінь
людей.

Виходячи з усього
вищесказаного, можна дати таке
визначення. Буття – це всі
існуючі в світі предмети
природи й ідеальні продукти
(люди, ідеї, світ в цілому) з їх

властивостями, особливостями
та взаємозв'язком.

Проблема людини в філософії софістів і Сократа

Проблема людини в філософії
софістів і Сократа.

Слово «софізм» означає
міркування, побудовані таким
чином, що містять навмисне
допущену помилку і, звичайно,
приводять до хибних висновків.

Софісти (від грец. - знавець,
мудрець) - давньогрецькі

філософи 5-4 століття до нашої ери. У вченні софістів головне місце відводилось мистецтву красномовства. Загальним для софістів є докорінна переорієнтація від натур філософської проблематики до етико-політичної та гносіологіческой проблем.

Софісти вперше помістили людини в центр уваги філософії, здійснили аналіз його пізнавальних здібностей, сприяли розвитку освіти

звільнення від релігійних забобонів. Розроблені софістами принципи релятивізму й скептицизму були одним з джерел давньогрецького ідеалізму.

Сократ - представник ідеалістичного релігійно-морального світогляду, відкрито ворожого матеріалізму. Вперше саме Сократ свідомо поставив перед собою задачу обґрунтування ідеалізму і виступив проти античного

матеріалістичного
світорозуміння, природничо-
наукового знання і
безбожництва.

Основною задачею філософії
Сократ визнавав обґрунтування
релігійно -морального
світогляду, пізнання ж природи,
натурфілософію вважав справою
непотрібним і безбожної.

Сумнів ("я знаю, що нічого не
знаю") повинне було, по
навчанню Сократа,привести до
самопізнання ("пізнай самого

себе"). Тільки таким індивідуалістичноим шляхом, учив він, можна прийти до розуміння справедливості, права, закону, благочестя, добра і зла.

Сократ виступає проти детермінізму давньогрецьких матеріалістів і намічає основи телеологічного світорозуміння, причому тут вихідним пунктом для нього є суб'єкт, тому він вважає, що все в світі має своєю метою користь людини. Свого філософського вчення

Сократ в письмову форму не наділяв, але поширював його шляхом усної бесіди у формі своєрідного, методологічно спрямованого до визначеної мети суперечки.

Розробка ідеалістичної моралі складає основне ядро філософських інтересів і занять Сократа.

Особливе значення Сократ додавав пізнанню сутності чесноти.
Моральна людина повинна

знати, що така чеснота. Мораль і знання з цього погляду збігаються; для того, щоб бути добродійним, необхідно знати чеснота як таку, як "загальне", що служить основний усіх приватних чеснот.

Задачі перебування "загального" повинний був, по думці Сократа, сприяти його особливий філософський метод.

"Сократичний" метод, що мав своєю задачею виявлення "істини" шляхом бесіди,

суперечки, полеміки, з'явився джерелом ідеалістичної "діалектики".

"Під діалектикою розуміли в стародавності мистецтво домогтися істини шляхом розкриття протиріч у судженні супротивника і подолання цих суперечності".

Бесіда Сократа виходить з фактів життя, з конкретних явищ. Він порівнює окремі етичні факти, виділяє з них загальні елементи, аналізує

їх, щоб виявити що перешкоджає їх об'єднання суперечні моменти, і, в кінцевому рахунку, зводить їх до вищої єдності на основі відшуканих суттєвих ознак. Таким шляхом він досягає загального поняття.

"індукція" - це відшукування загального в приватних чеснотах шляхом їхнього аналізу та порівняння.

Ось як, наприклад, у розмові з Евтідемом, що готувалися додержавної діяльності і що

бажали знати, що таке
справедливість і
несправедливість, Сократ
застосував свій "діалектичний"
метод мислення.

Спочатку Сократ запропонував
діла справедливості заносити в
графу "дельта", а справи
несправедливості - у графу
"альфа", потім він запитав
Євтідема, куди занести неправду.
Євтидем запропонував занести
неправду в графу "альфа"
(несправедливості). Те ж

запропонував він і у відношенні
обману, крадіжки і викрадення
людей для продажу в рабство.
Так само на питання Сократа чи
можна що-небудь з
перерахованого занести в графу
"дельта"
(справедливості), Євтидем
відповідав рішучим
запереченням. Тоді Сократ задав
Євтидем питання такого роду:
чи справедливо звертання в
рабство жителів
несправедливого ворожого

міста. Євтидем визнав подібний вчинок справедливим. Тоді Сократ задав подібне ж питання щодо обману ворога і щодо крадіжки і грабежу добра в жителів ворожого міста. Всі ці вчинки Євтидем визнав справедливими, вказавши, що він спочатку думав, ніби-то питання Сократа стосуються тільки друзів. Тоді Сократ вказав, що усі вчинки, спочатку віднесені до графи несправедливості, варто помістити в графу

справедливості. Євтидем погодився з цим. Тоді Сократ заявив, що, отже, колишнє "визначення" неправильно і що слід висунути нове "визначення": "По відношенню до ворогів такі вчинки справедливі, а по відношенню до друзів несправедливі, і по відношенню до них, навпаки, слід бути як можна справедливіше ". Однак і на цьому Сократ не зупинився і, знову прибігаючи до "індукції",

показав, що і це неправильно і вимагає заміни його іншим. Для досягнення цього результату Сократ знову виявляє протиріччя в положенні, визнаному співрозмовником за щире, а саме в тезі про те, що у відношенні друзі варто говорити тільки правду. Чи правильно надійде воєначальника, питає Сократ, якщо він, для того щоб підняти дух війська, збреше своїм війнам, ніби-то наближаються союзники. Євтидем

погоджується, що подібного роду обман друзів варто занести в графу "дельта", а не "альфа".

.

Трьома основними чеснотами Сократ вважав:

1. Помірність (знання, як приборкувати пристрасті)
2. Хоробрість (знання, як подолати небезпеки)
3. Справедливість (знання, як дотримуватися законів божественні і людських)

Сократ був непримиреним ворогом афінських народних мас. Він був ідеологом аристократії, його вчення про вічність і незмінність моральних норм виражає ідеологію саме цього класу. Сократівська проповідь чесноти мала політичне призначення. Він сам говорить про себе, що піклується, щоб підготувати якомога більше осіб, здатних взятися за політичну діяльність. Сократ - супротивник афінської

демократії. На місце питання про космос, питання про людину з усіма його зв'язками характерний антропозитизм. Сократ претендував на роль просвятителя. Він же ворог вивчення природи (втручання в справу богів). Задача його філософії - обґрунтування релігійно - морального світогляду, пізнання природи - безбожна справа.

Позитивізм та його історичні форми.

Одним з основних філософських напрямків, що виражають сцієнтистську тенденцію, є позитивізм, що проходить у своєму розвитку низку історичних етапів. Позитивізм зароджується у 30-40-і роки ХІХ ст. у Франції. Поступово позитивізм розповсюджується по Європі, знаходить

прибічників у США та Канаді. В історії філософської думки мають місце наступні історичні форми (етапи) позитивізму: власне “позитивізм” (або “перший позитивізм”); “емпіриокритицизм” або “махізм”; неопозитивізм (різновиди – “логічний позитивізм”, “семантичний позитивізм”); пост позитивізм (різновид “критичний раціоналізм”). Як правило, засновники і послідовники

кожного нового етапу
позитивізму, розвиваючи ідеї
попередників, шляхом
критичного відношення до
існуючих ідей, все більш
грунтовніше та
багатосторонніше філософськи
осмислювали таку специфічну
область діяльності людей як
наукове знання. Незаперечні
завоювання позитивістів у тому,
що вони повернули суспільства
до нуки, як і науку до
суспільства, коли вона (у ХХ ст.)

стала безпосередньою
виробничою силою суспільства.
Засновником позитивізму є
французький мислитель Огюст
Конт (1798-1857), який у роботі
“Дух позитивної філософії”
визначає поняття “позитивне” як
реальне, фактичне, на відміну
від химерного, сумнівного,
негідного, негативного, тобто
нереального. Формулюючи
закон “трьох стадій розвитку
духу”, О.Конт виділяє
теологічну, метафізичну та

позитивну (наукову) стадії розвитку духу. Таким чином, вся передуюча філософія є недосконалою, оскільки вона спочатку орієнтувалась на теологічні “абсолюти”, а потім метафізичні (“перші та кінцеві причини”), що не мають досвідного (наукового) обґрунтування. На третій позитивній стадії філософія формулює закони (“Знати, щоб передбачити, передбачити, щоб уникати”). Ці вирази є девізом

позитивізму. Завдання філософії – побудування всеохоплюючої системи наукового знання.

До першого позитивізму відносять також філософські ідеї англійців Джона Мілля (1806-1873) та Герберта Спенсера (1820-1903).

Виникнення другого етапу – “емпіриокритицизму” пов’язане з іменами Ернеста Маха (1838-1916) та Ріхарда Авенаріуса (1843-1896; а його становлення обумовлене “кризою

природознавства” (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). Представники емпіріокритицизму вважали, що основною установкою позитивізму є отримання чистого досвіду за допомогою критики. Завданням же філософії є створення теорії наукового знання.

Третій етап у розвитку позитивізму називається “логічним позитивізмом” (неопозитивізмом), починається у 20-і роки ХХ ст. Його

представники Бертран Рассел (1872-1970), Людвіг Вінгенштейн (1889-1951), а також Моріц Шлик (1882-1936), Рудольф Карнап (1891-1970) та ін. Завданням філософії стає аналіз мови науки (логічний аналіз наукових висловів та узагальнень), усунення з неї псевдопроблем (попередньої метафізики). Був вироблений метод перевірки справжності суджень – принцип верифікації, коли справжність гіпотези

доводиться або за допомогою досвіду, або за допомогою логічного доказу на основі досвіду.

До різновиду неопозитивізму відносять так званий “семантичний позитивізм” (Альфред Тарський (1902-1983), Р.Карнап та ін.). Представники цього напрямку відмовляються від розуміння “безпосередньо даної реальності” як сукупності чуттєвих даних та розуміють реальність як сукупність

значень.

У 1960-1970-і роки починає формуватися четвертий етап позитивізму – пост позитивізм або “критичний раціоналізм”. Його основоположником стали Карл Поппер (1902-1994), Томас Кун (н. 1922 р.), Імре Лакатос (1922-1974), Пол Фейєрабенз (н. 1924 р.). Так К.Поппер виступив з критикою принципу верифікації, який був покладений в основу пізнання неопозитивістами. Він

запропонував взамін принцип фальсифікації, згідно з яким необхідно не підтвердження фактів на істинність, а спростування їх неістинності. У світі науки, за К.Поппером, витримують найнепротирічніші концепції, пройшовши через випробування критикою. Неопозитивізмом був вироблений також принцип філлібілізму, згідно з яким будь-яка наукова теорія не може бути як кінцево спростована, так і раз

і назавжди підтверджена.
Іншими словами, всі наукові
теорії, будучи гіпотетичними за
характером, містять лише
правдоподібні ствердження, а не
незаперечні закони. Значить,
будь-яка теорія (в силу її
ненадійності, а то і
помилковості) повинна постійно
переглядатися. Ще один
принцип позитивізму – принцип
раціонально-критичної дискусії.
Згідно з ним, як тільки в теорії
виявляється протиріччя хоча б у

одному факті, її необхідно переглянути, а нову теорію знову піддавати критичному аналізу. Нарешті, важливим у неопозитивістів вважається принцип інваріантності (сумірності), згідно з яким всі наукові теорії використовують нейтральну один від одного емпіричну мову. Т.Кун, зокрема, виходить з того, що наукове пізнання здійснюється спільнотою вчених-професіоналів і тому за

результати наукових теорій
несуть відповідальність
компетентні професійні групи, а
не влада або широкі маси
(спільнота). Розвиток науки
являє собою стрибкоподібний,
революційний процес зміни
парадигм. І.Лакатос виходить з
того, що основною структурно-
динамічною одиницею науки є
науково-дослідницька програма,
а історія розвитку науки – це
зміна конкуруючих
дослідницьких програм, що

замінюють окремі допоміжні теорії. П.Фейєрабенд, піддаючи критиці принцип інваріантності неопозитивістів, висунув принцип поліферації (розмноження) теорій. Саме альтернативні теорії (несумісні з вже існуючими та визнаними) прискорюють розвиток науки. Вони ж, завдяки конкуренції та зростаючій кількості альтернатив, сприяють розвиткові потужності людського мислення. В силу

того, що будь-яка теорія є
самодостатньою (не схожа ні на
які інші, має свою мову,
несумірна з існуючими), то
діяльність вченого, як і розвиток
науки є ірраціональними. Звідси,
за П.Фейєрабендом, наука є
форма ідеології та нічим не
відрізняється від міфу або
релігії. Отже, необхідно
звільнити суспільство від
“диктату науки”, відділити науку
від держави; нехай вона бореться
за виживання сама. Для

постпозитивістів є характерним також дослідження впливу політики, етики, філософії, як володарів позанаукових фактів, на розвиток наукової теорії.

ПРАКТИКА ЯК СПЕЦИФІЧНО ЛЮДСЬКИЙ СПОСІБ ОСВОЄННЯ СВІТУ

Практика — це діяльність, за допомогою якої людина змінює, перетворює світ. Людина як суспільна, матеріальна істота, що наділена свідомістю, змінює дійсний світ у трьох вимірах: 1) матеріально; 2) на певному конкретно-історичному етапі розвитку суспільства; 3) свідомо.

Основою практики є праця,

матеріальне виробництво, в процесі якого людина змінює себе, а також у відповідності зі своїми цілями та інтересами природну та соціальну реальність. Також включається соціально-політична діяльність людей, яка регулює взаєностосунки між державами, націями, народами і націлена на постійну зміну та оновлення суспільного життя.

Гуманістичний зміст практики

Суттєвий аналіз процесу праці, в

якому людина не тільки перетворює згідно зі своїми цілями природу, а й сама зазнає істотних змін, свідчить про одну з визначальних особливостей практики: її людино творчу спрямованість. Матеріально-практичне перетворення світу через ціле-покладання є основою людського поділу світу на існуючий наявно і світ можливостей, світ образів майбутнього.

З точки зору гуманістичного

змісту в структурі практики можна виділити такі моменти: 1) різні матеріально-речовинні елементи; 2) так звані "неречовинні" елементи — суспільні відносини; 3) власне людина, її внутрішній світ, здатності, все, що характеризує її індивідуальність.

Філософське розуміння практики має виявити співвідношення матеріально-речовинного та більш широкого соціально-гуманістичного

змісту, перетворюючого ставлення людини до світу. Бо кожна практична дія є не просто перетворенням конкретної речі людиною, а є чимось значно ширшим за безпосередній зміст такої дії. Ця дія є вираженням певного відношення людини до конкретної речі і, навпаки. Предмети, що з ними має справу людина у процесі життєдіяльності, набувають гуманістичного змісту, бо вони стають суспільно-предметним

втіленням людини. Ці предмети свідчать про міру історичної розвинутості людини.

Матеріально-речовинний зміст предметних форм людської діяльності підпорядкований їхньому соціальному змістові, який виступає засобом саморозвитку людини. На практиці має місце відоме гуманістичне кредо: "не людина існує для суспільства, а суспільство для людини". Однією з найхарактерніших рис

практики є всезагальність.
Сутність всезагальності
людського способу буття,
ставлення людини до світу
полягає в тому, що, втілюючись
у діях конкретних індивідів, у
суспільних властивостях ними
створюваних предметів і явищ,
вона набуває статусу
безпосередньої дійсності.
Всезагальність і безпосередність
— це діалектичні
протилежності, взаємодія котрих
забезпечує внутрішній динамізм

практики, її рухливість,
суперечливість.

Слід нагадати, що традиційно
революційність практики
розглядалась раніше у
надособистих,
надіндивідуальних формах, на
рівні лише всезагальності
практики. Але ж всезагальність
не є якоюсь самосуцєю
субстанцією. Історія — це
діяльність людей, котрі прагнуть
реалізувати свої цілі, і все, що
відбувається в ній — результат

кожної конкретної людини, яка має інтереси, цілі і здійснює свій історичний вибір — іноді в екстремальній ситуації.

Функції практики

Можна виділити такі функції практики: практика є основою пізнання; джерелом і рушійною силою процесу пізнання; кінцевою метою пізнання; критерієм істини.

Основою пізнання практика є тому, що вона — основа сукупного життя людей,

визначальний спосіб їхнього ставлення до світу. Пізнання формується на ґрунті предметно-практичної діяльності суспільства з перетворення природи і спочатку виступає одним із моментів цієї діяльності. Але пізнання не просто має своєю основою практику — воно саме є активним діяльним процесом ідеального освоєння дійсності, його ж результати не лише відтворюють в ідеальній формі

наявну дійсність, а й відображають її об'єктивні закономірності з погляду перетворень і змін, що їх вносить людина у дійсність практичною діяльністю. Роль практики як основи пізнання полягає в тому, що завдяки предметно-матеріальній діяльності людина ніби "втручається" в об'єктивний природний процес і, змінюючи навколишній світ, відкриває нові процеси і явища, які здатні

ставати об'єктами подальшого пізнання. Власне предметно-практична діяльність виступає "первісною базою" пізнання, а логіка мислення є своєрідною трансформацією відповідних трудових операцій. Мислення настільки логічне, наскільки буде логічним, несуперечливим та послідовним сам процес діяльності.

Функція практики як основи пізнання означає, що всі сторони, форми і моменти

пізнання обумовлені самим розвитком практики. З розвитком практичної діяльності розвивається і сама людина, її чуттєве сприйняття, розширюється сфера відтворених властивостей за рахунок відображення соціальних функцій предметів. Практика виступає джерелом і рушійною силою розвитку пізнання, бо пізнання розвивалось і розвивається відповідно до того, як людина

навчається змінювати дійсність. Потреби практичної діяльності породжують конкретні наукові напрямки. Наприклад, давньоєгипетські жерці з великою точністю могли здійснювати астрономічні розрахунки, визначати величину площ, земельних ділянок, обчислювати обсяги та вирішувати багато інших досить складних завдань, що виникають у ході практичної діяльності. Але тільки в стародавній Греції

ми вперше виявляємо науку у формі системи теоретичного значення, оскільки для цього потрібен високий рівень розвитку суспільства і предметно-практичної діяльності людей.

Практика є одночасно і кінцевою ціллю пізнання, оскільки мета пізнання, зрештою, обумовлюється практичними потребами суспільства. Пізнання відбувається не заради самого

пізнання, воно виконує роль
необхідної умови революційно-
практичної зміни суспільства.
Особливо це характерно для
розвитку нашої країни на
сучасному етапі, коли Україна
досягла державної незалежності,
прагне побудувати правову
державу, і, ґрунтуючись на
глибоких знаннях об'єктивних
природних і соціальних законів,
подолати економічну кризу та
досягти певного прориву у
справі реалізації економічних

реформ. Проте пізнання має одночасно і відносну самостійність, його взаємозв'язок із практикою носить складний діалектичний характер. Практика стимулює розвиток пізнання, яке не просто розвивається слідом за практикою, а й вирішує завдання, що поставлені всім попереднім розвитком наукової думки людства. Тому цілком логічно, що пізнання може випереджати практику і

відповідним чином направляти
її. Але пізнання має лише
відносну самостійність, тому
воно діалектичне пов'язане з
практикою, визначається нею і
стимулює досягнення
об'єктивно-істинного знання про
існуючий світ.

Практика виконує також
функцію критерію істинності
наших знань, в результаті своєї
суспільної природи має
всезагальний і необхідний
характер, набуває властивості

безпосередньої дійсності, тобто є разом з тим безпосередньою чуттєвою діяльністю. Практика виводить людину, так би мовити, за межі суб'єктивності, бо є об'єктивним явищем, яке функціонує у відповідності з об'єктивними законами матеріального світу. Ця двоєдина природа практики забезпечує їй роль критерію істини: знання про реальний світ, що втілюються в практиці, відповідним чином

співвідносяться з законами
об'єктивного світу.

Практика як критерій істини
діалектична за своїм
характером: вона є єдністю
абсолютного і відносного. Якщо
її розглядати як історичний
процес, то вона є абсолютним
критерієм істини, якщо ж її
взяти як окрему практичну дію
— відносним критерієм істини.
Абсолютність практики як
критерію істини полягає в тому,
що тільки вона є єдиним

засобом, здатним, зрештою, виявити об'єктивно історичний зміст наших знань. Але розвиток практики обмежений рівнем розвитку суспільства на певному конкретному етапі його історичного поступу. В цих умовах практика не може повністю підтвердити або заперечити те чи інше теоретичне положення, і в цьому плані вона є відносним критерієм істини. Іншими словами, абсолютність практики

як критерію істини в тому, що вона мовби "приймає" рішення реалізувати мету, теоретичне положення; в той же час власне практика розвивається, як і все суспільство, і тому ті знання, які вона реалізує, є неповними і неточними, вони потребують подальшого дослідження. В цьому відносність практики. Глибоке усвідомлення такого діалектичного процесу розвитку практики як чуттєво-предметної, соціально-історичної діяльності

дало можливість реалізувати
отримані знання на практиці і
сприяти водночас розвитку
власне практики.

Особливості розвитку
філософської думки в Україні
Філософська думка в Україні
бере свій початок від часів
діяльності Острозького
колегіуму, а також Києво-
Могилянської академії. Саме в
Академії здобутки європейської
філософії знайшли відображення
як у богословських, так і власне
філософських курсах. До
визначних постатей, що
впроваджували філософію в
тогочасну українську академічну

освіту можна віднести
Т.Прокоповича, С.Яворського,
І.Гізеля, Г.Щербацького та ін.
Однак у їхніх текстах не
виявлено чогось нового, що
можна було б назвати внеском у
ту ж таки європейську
філософію.

Найвищим досягненням
української філософської думки
стала творчість Григорія
Сковороди (1722 – 1794). Його
вчення й життєва позиція були
спрямовані на пізнання людини

та здобуття нею щастя, в тому числі через філософію.

Дослідники виділяють такі основні засади та принципи його філософії, що пронизують усі твори „українського Сократа”: 1. Вчення про дві натури і три світи. Згідно з цим ученням, світ являє собою єдність видимої та невидимої натур (двоїста природа буття, за класичною філософією, – явище і сутність), де невидима є визначальною і становить, зрештою

божественний світ. 2. Концепція спорідненої праці -кожна праця повинна відповідати природним схильностям людини й бути для неї як божественне покликання.

3. Філософія серця, яка є для людини орієнтиром пізнання, самопізнання та Богопізнання. Філософію серця продовжував інший український мислитель Памфіл Юркевич (1826 – 1874), що працював у навчальних закладах Києва та Москви. Він наполягав на тому, що людина

являє собою цілісність як єдність тіла й душі. Тож тіло можна пізнати зовнішніми відчуттями, а душу – внутрішніми, або серцем. Про подальший розвиток філософської думки в Україні можна говорити лише такою мірою, якою європейська й світова філософія знаходила відображення у лекційних курсах та розробках відповідної проблематики на філософських кафедрах. І якщо це була

філософія, то вона була не українською, бо й писалася не українською, а українські проблеми за умов російської царської, а відтак радянської імперії не підносилися до рівня філософського. Тож дослідникам доводиться робити філософами українських письменників. Це властиво як для дорадянського, так і радянського і значною мірою — для сучасного, пострадянського періоду. Можна сказати, що в

Україні назагал побутує
філософія, але вона не стала в
повному розумінні українською.
Підтвердженням цього є
наявність підручників,
написаних не українською або
жахливим суржилом. Це
стосується й тих нечисленних
перекладів оригінальних творів,
написаних іноземними мовами,
які засвідчують, що філософи, на
жаль, не знають мови, а
філологи – філософії.
Такий стан зумовлений тим, що

Україна впродовж століть не сформувалася в політичну й етно-культурну цілісність, у якій філософія як вище досягнення національної духовної культури та її раціональне узагальнення й осмислення посіла б належне їй місце. В той час як на теренах європейських країн створювалися й століттями (17 – 20ст.) плекалися національні філософські школи та вчення, Лівобережна Україна інтенсивно русифікувалася, а

Правобережна – полонізувалася. Ще гірше становище було від часу другої російської окупації – після 1918 р. Всі викладачі на кафедрах та співробітники академічних інститутів зобов'язані були проповідувати марксизм у його російському варіанті. (Показовим щодо цього є „українське” видання творів Маркса й Енгельса, що насправді було перекладом з видання російського). Ба, більше -згідно з московським розподілом

„філософської праці”, переклад класичних філософських творів зарубіжних мислителів та їх інтерпретація покладалися на російських авторів. Українським же було поставлено в обов’язок писати про комуністичний світогляд, досягнення радянської науки, піддавати найсуворішій критиці український буржуазний націоналізм, греко-католицьку церкву.

Тож не дивно, що представники старшого покоління українських

„філософів” і далі ностальгійно визначають Маркса, Енгельса й Леніна як видатних мислителів 19 – 20 ст. Деякі, щоправда, від марксистсько-ленінського ідеологічного тоталітаризму перекинулися до „фольк-тоталітаризму” (ОХІахльовська) і продовжують плекати „філософію серця” замість „філософії голови”, тобто „філософії розуму”. Представники ж молодшого покоління назагал

„обслуговують” постмодернізм, гендеризм, деконструкцію, фройдівський психоаналіз та інші маргінальні напрями або складають міфи про нашу правічність, унікальність, екзистенційність як природжену філософічність. А сьогодення вимагає принципово нових підходів, які б сприяли з новітніх продуктивних у методологічному плані позицій осмислити нашу пошматовану історію, культуру, політичну

невизначеність так званої еліти
й феномен „вічно загубленої
української людини”. А така
позиція дала б нам змогу посісти
належне місце у філософських
відповідях на виклики 21
століття.

“Філософія життя” Ф. Ніцше

Філософія життя – напрям у некласичній філософії кінця ХІХ-поч. ХХ ст., представники якою проголосили життя (в біологічній, психологічній формах) основним предметом філософії.

Постала вона як своєрідний протест проти гегелівської філософії, яку не хвилювали проблеми конкретної людини з її стражданнями і пориваннями. Якщо для класичної філософії

гаслом було "істина понад усе",
то для філософії життя -
"Людина понад усе".

Критиком традиційних
цінностей виступає німецький
мислитель Фрідріх Ніцше (1844-
1900).

Основні положення його вчення:

1. Вслід за Шопенгауером він
вище оцінює волю, ніж розум.

Але на відміну від свого
попередника, який вбачав у волі
джерело страждань, світогляд
Ніцше пройнятий оптимізмом.

Для нього життя - це єдність радості й болю ("оптимістична трагедія").

2. "Життя" - центральне поняття його філософії. Вияви цього життя – "становлення" і "воля". Життя – це процес. "Воля" – це рушійна сила будь-яких процесів у неорганічному світі, боротьба за виживання, за розширення власного Я.

Ф. Ніцше розвиває поняття волі, формуючи свою концепцію “волі до влади” на основі “волі

до життя”. Волю, як основу всього існуючого, Ніцше позичає у Шопенгауера, надаючи цьому поняттю соціально-моральний відтінок.

“Что хорошо?” – Все, что укрепляет сознание власти, желание власти и саму власть человека. “Что дурно?” – Все, что вытекает из слабости.

Способствует ли познание как рациональная деятельность повышению “воли к власти” – Нет, ибо преобладание

інтелекта парализуя волю к
власти, подменяя активність,
деятельность рассуждениями.
“Воля до влади” – основа права
сильного. Саме таким правом
повинна керуватися справжня
людина у всіх сферах своєї
життєдіяльності. В тому числі,
право сильного – основа влади
чоловіка над жінкою (“Идешь к
женщине – бери плетку”).
Із права сильного, “волі до
влади” Ніцше виводить й
основні моральні засади.

3. Людину Ніцше розглядає як біологічну недовершену істоту, в якій тваринні інстинкти підмінені розумом. Розум - це засіб, інструмент життя. Життя і воля – вищі цінності.

4. Порушив питання про цінність істини - центрального поняття (“ідола”) філософії. У нього істина - це підпорядкована цінність.

Справді, оскільки основними цінностями є життя і воля, то істина стає підпорядкованою

цінністю. Процес пізнання для Ніцше – не пошук істини, а «схематизація», спрощення світу, що забезпечує практичні дії. Відповідно істині відводиться інструментальна роль. Оскільки успішним може бути і хибне знання, то істина в такому разі урівнюється з хибним. З неї спадає ореол святості, вона втрачає цінність, заради якої варто жертвувати життям.

5. Здійснив переоцінку основних

християнських цінностей –
любові до ближнього і співчуття.
Благодіяння церкви на
підтримку слабких і
страждаючих призвели до
погіршення європейської раси.
Його непокоїло біологічне
виродження за панування в
Європі християнських
цінностей, зокрема співчуття до
страждань іншого. У зв'язку із
цим він протиставив античний
світ з його культом хоробрих і
мужніх воїнів християнському

світу, який культивує страждущу людину. Благодіяння церкви на підтримку слабких і страждущих призвели, на його думку, до погіршення європейської раси. Все благородне, мужнє, войовниче, владолюбне, всі інстинкти, властиві вищому і найбільш вдалому типові «людина», за його словами, церква знищила. Тому він так пристрасно виступив проти християнства. Його мало турбувало те, істинна чи не

істинна християнська релігія,
для нього головним було суто
практичне (прагматичне)
питання: як християнство
впливає на біологію людини –
погіршує чи поліпшує її. Згідно з
Ніцше, християнство – це релігія
рабів, воно лише для них є
благом і необхідністю, а для
людей вищого типу воно є
кайданами. Тому релігія є
проявом волі до влади нижчих,
щоб у такий хитрий спосіб
підкорити вищих, мужніх людей

(марксизм, до речі, розглядає релігію як знаряддя панування вищих класів).

6. З таких позицій розглядає Ніцше і мораль, заперечуючи абсолютність моральних цінностей, зокрема добра. Цінність його, як й істини, виявляється лише в тому, розкріпачує чи сковує воно потяг до влади.

Мораль повинна бути спрямована на культивування сильної людини, яка сама

вирішує, що таке добро, а що зло. «Слабкі і невдахи повинні загинути – перша заповідь нашого людинолюбства. І потрібно ще допомагати їм в цьому», – проголошував він. На його думку, сильна людина сама вирішує, що таке добро, а що зло, не перекладаючи це на Бога. Переоцінюючи традиційні цінності, намагаючись вибудувати свою систему цінностей, Ніцше заявив: «Бог – помер», тобто цінності, які

сповідувала християнська
Європа (цінності істини, добра,
упорядкованого розумного світу)
втратили силу. Існуючу
європейську культуру він
діагнозує як культуру занепаду,
декадансу, оскільки вона
спрямована проти цінностей
життя. Відродження Європи
пов'язує з формуванням
надлюдини, прообразом якого є
іранський релігійний
реформатор VII-VI ст. до н.е.,
засновник зороастризму

Заратустра. Коли Бог помер, то людині нічого не залишилося, як звалити на себе тягар, який вона раніше перекладала на нього, тобто взяти на себе відповідальність за власне життя. Але такою, на думку Ніцше, є не сучасна людина, а надлюдина майбутнього. Вона повинна утвердити нові цінності – земні, здорові, мужні. Місце повинності в цій людині займає свободна воля (замість «ти повинен» – «я хочу»).

Надлюдина – не раб
загальноприйнятих думок і
цінностей. Це людина сильної
волі, яка сама задає собі
моральні цінності, сама вирішує,
що є добро і зло. Це людина, яка
не визнає осуду інших.

В образі надлюдини він
намагався стати по той бік добра
і зла, подібно до Раскольникова
з роману «Злочин і кара» Ф.

Достоевського (Ніцше високо
цінував його творчість, знаходив
у його героїв багато співзвучного

своїм ідеям). Як би він не підносив надлюдей, якщо допустити їх ймовірність, неодмінно постає питання – як регулюватимуться взаємини між ними. Якщо кожен з них творитиме свій моральний закон, то може статися повернення до первісного стану «війни всіх проти всіх». І тоді знову постане питання про об'єктивні регулятиви (Бог, мораль, право). [Все це людство вже проходило: дикун і є якоюсь

мірою І надлюдиною з
неперевантаженою муками
совістю. Ніцше, І як і Маркс,
сильний в критиці існуючого,
але замість нього І не пропонує
нічого іншого, ніж міф.
Ніцше був прихильником
індивідуалізму, осуджував
колективізм як стадність, різко
виступав проти ідеї рівності, яку
проповідували прихильники
демократії й соціалізму.
Переоцінюючи цінність, Ніцше
змусив європейців подивитись

на себе, свою культуру збоку.
Внаслідок цього виявилось, що
європейська культура з її
християнською серцевиною не є
оптимальнішою, наприклад, з
античною.

Ніцше одним з перших
зафіксував конфлікт між
біологією людини і культурою.
Інші очевидно, що культура,
створивши "парникові умови",
загальмувавши природний вибір,
сприяла виникненню і
поширенню багатьох хвороб. І чи

не в цьому помста природи розумній тварині, яка повстала проти неї? Заслугою Ніцше є те, що він повів мову про це відкрито, не ховаючи голову в "пісок ілюзій".

Ніцше – філософ і поет, його мова афористична, пристрасна, часто парадоксальна. Вона не так логічна, як емоційна, спрямована на формування певного враження у читача. Це не мова філософа-вченого, який розбудовує систему і

намагається послідовно одну думку вивести з іншої.

Системність і послідовність не властиві творчості Ніцше. Тому інтерпретації його ідей такі різні, а часто й протилежні.

Осмислення того, хто створив світ, що лежить в основі світу завжди хвилювали людини.

Відповідаючи на ці питання, філософи утворили два головних філософських напрямків:

«Матеріалізм» ті, які вважають, що світ існує в силу еволюції природи, і «ідеалізм», які вважають, що спочатку існували ідеї, а світ втілення цих ідей.

І на сьогоднішній день однією з актуальних проблем є «поняття матерії» тому що вона є одним з

керівних методологічних принципів природничо дослідження.

Поняття матерії в давнину
Поняття матерії є одним з фундаментальних понять філософії і природознавстві. Як і інші поняття науки, воно має свою історію.

У кожна історичну епоху зміст поняття матерії визначалося рівнем розвитку наукового знання про світ.

Слід вказати, що початкові

уявлення про матерію виникли
вже в глибокій старовині.

Спираючись на повсякденний
досвід і спостереження,
стародавні матеріалісти
висловлювали припущення про
те, що всі явища навколишній
наш світ мають якусь
першооснову, незмінну і
незнищену речовинну
субстанцію. В якості субстанції
виступають: вода, повітря,
вогонь і айнерон (невизначений
речовина).

Стародавні греки висловлювали про необмежену подільності матерії. Так, на думку Анаксагора, світ являє собою сукупність нескінченного числа частинок - гомеомерий, кожна з яких, у свою чергу, складається з невичерпного кількості ще більш дрібних гомеомерий і т.д. без кінця. Вважалося, що будь-яка з цих часток містить в собі всі властивості матеріального світу. Геракліт з Ефеса першоосновою всього сущого вважав вогонь. До

речі, вогонь у Геракліта - це й образ вічного руху. "Цей космос, - доводив він, - один і той же для всіх, не створив ніхто з богів і ніхто з людей, але він завжди був, є і буде вічно живим вогнем, що розмірно займаються й розмірено згасаючим".

Необхідно підкреслити, що у давньогрецькій філософії складається і релігійно - ідеалістичне розуміння матерії. Так, об'єктивний ідеаліст Платон розділив дійсність на

світ ідей і світ чуттєвих речей.
Істиною субстанцією,
першопричиною світу, на його
думку, виступає «світ ідей»
тобто світовий розум бог.
Матерія ж - це відстала, пасивна
маса, яка породжується і
приводиться в рух вищим
духовним началом, що становить
його сутність.
Відзначимо, що в XII-XIII ст.
складається нове розуміння
матерії, від пасивних уявлень
древніх. У цей період від

філософії відколюються і
отримують розвиток в якості
самостійних галузей
математичні, природничі та
суспільні науки. У поглядах на
матерію переважають
атомістичні уявлення. Матерія
отожествляється з речовиною, що
складається з неподільних
атомів. Матерії приписується
такі властивості, як протяжність,
непроникність, інерція. Вага
незмінна механічна маса.
Метафізичне розуміння матерії

було піддано критиці
основоположниками
діалектичного матеріалізму. На
неприпустимість отождествлення
матерії з речовиною і на
безплідність пошуку
першооснови всіх конкретних
предметів вказував зокрема, Ф.
Енгільс в роботі «Діалектика
природи». Атоми вважав він не є
простими, найдрібнішими
частинками речовини, вони
мають складну структуру.
Матерія підкреслював Енгільс «є

щось інше, як сукупність
речовини, з якого абстраговано
це поняття, а такі слова як
матерія і рух, суть не більше як
скорочення, в яких ми
охоплюємо, своєрідно їх загальні
властивості, безліч різних
чуттєво сприйманих речей»

Визначення матерії В.І.

Леніним

У роботі «Матеріалізм і
емпіріокритицизм» В.І. Ленін
дав наукове визначення матерії,
що є результатом узагальнення

основних досягнень
природознавства того періоду
«матерія є філософська
категорія для позначення
об'єктивної реальності, яка
копіюється, фотографується,
відображається нашими
відчуттями, існуючи незалежно
від них» В.І. Ленін, перш за все,
підкреслює об'єктивність
існування матерії, її
незалежність від відчуттів
людини і свідомості взагалі.
Цілком очевидно, що ленінське

розуміння сутності матерії
принципово відрізняється від
метафізичного.

Матерія не зводиться В.І.

Леніним тільки лише до речових
явищ і процесів, які
сприймаються органами чуття
людини безпосередньо або ж за
допомогою приладів; вона
охоплює собою всю об'єктивну
реальність без будь-яких
обмежень, тобто не тільки вже
відомі явища дійсності, а й ті,
які можуть бути виявлені і

досліджені в майбутньому.

Матерія, таким чином, є все те, що існує поза свідомістю людини, не залежно від нього, як об'єктивна реальність.

Матеріальними є не тільки речові предмети і фізичні поля, а й виробничі відносини в суспільстві, оскільки вони виникають і розвиваються в процесі матеріального виробництва незалежно від свідомості людей.

Теза про те, що у зв'язку з

новими відкриттями фізики матерія зникла, був правомірно оскаржений В. І. Леніним, що захищав філософський матеріалізм. Характеризуючи справжній зміст вираження "матерія зникла", В. І. Ленін показує, що зникає не матерія, а та межа, до якого ми знали матерію, що те зникнення матерії, про яке говорять деякі вчені і філософи, не має відношення до філософського представлення про матерію,

тому що не можна змішувати
філософське поняття (термін)
матерії з природничо
уявленнями про матеріальний
світ. З розвитком
природознавства відбувається
зміна одного наукового
представлення про світ (матерії)
іншим, більш глибоким і
грунтовним. Однак така зміна
конкретних наукових
представлень не може
спростувати зміст і значення
філософського поняття

(категорії) "матерія", яка служить для позначення об'єктивної реальності, даної людині в його відчуттях і існуючої незалежно від них. В. І. Ленін розкриває і причини широкого розповсюдження «фізичного» ідеалізму серед дослідників. Багато фізиків, відзначає він, були збиті з пантелику тому, що не володіли діалектикою, змішували фізичні уявлення про будову і властивості матерії, які

змінюються в міру нашого
проникнення в глиб матерії, з
філософським поняттям матерії,
що відбиває незмінна
властивість матерії бути
об'єктивною реальністю,
існувати поза нашою свідомістю.
У зв'язку з цим В. І. Ленін
вважає за необхідне
розмежовувати філософське
розуміння матерії та фізичні
уявлення про її властивості і
будову, підкреслюючи при
цьому, що фізичні уявлення

стосуються не всієї предметної дійсності, а лише окремих її сторін.

Ленінське визначення матерії зіграло важливу роль у критиці «фізичного» ідеалізму і метафізики. Будучи основою наукового світогляду, воно розкриває дійсну природу матеріального світу, озброює нас науковими уявленнями про нього, є фундаментом для узагальнення наукових даних, показує неспроможність

сучасного ідеалізму, метафізики, агностицизму, служить знаряддям у боротьбі проти них. У цьому полягає світоглядне значення ленінського визначення матерії.

Розглядаючи матерію, як філософську категорію, що позначає об'єктивну реальність, В. І. Ленін тим самим продовжує матеріалістичну лінію у філософії. У його визначенні немає підведення категорії "матерія" під більш широке

поняття, бо такого поняття просто не існує. У цьому сенсі відібрання "матерія" та "об'єктивна реальність" - синоніми. Матерія протиставляється свідомості, при цьому підкреслюється об'єктивність, як незалежність її існування від свідомості. Саме це властивість: існувати до, поза і незалежно від свідомості визначає сенс призначення філософсько-матеріалістичного уявлення про матерію.

Філософська трактування матерії має ознаку загальності і позначає всю об'єктивну реальність. При такому розумінні матерії немає і не може бути посилань на фізичні властивості матерії, знання про які відносно.

Висновок

У світлі викладеного достатньо очевидно, що дуже важлива роль визначення поняття матерії, розуміння останньої як невичерпної для побудови

наукової картини світу,
вирішення проблеми реальності
і пізнаваності об'єктів і явищ
мікро і мегасвіту.

Матерія вічна, несотворімая і
незнищенна. Вона існувала
завжди і скрізь, завжди і скрізь
буде існувати.

Космоцентричний характер ранньої грецької філософії

Вступ

Оскільки перші грецькі філософи – "мудреці" – займалися осмисленням природи, космосу, з'ясовуючи "причини і начала" світу, їх часто називають "фізиками". Вони інтуїтивно будували субстаціональну модель світу, у

їхній методології безліч
пережитків міфологічного
асоціативного мислення: так
само, як у міфі було зроблено
"перенесення" людських
властивостей, якостей і відносин
на явища природи на небо і
космос, так само в ранній
грецькій філософії властивості і
закони Космосу – як вони
мислилися мудрецьями минулого
"перенесені" на людину і його
життя. Людина розглядалась як
Мікрокосм стосовно

Макрокосму, як частина і
своєрідне повторення,
відображення Макрокосму. Ця
риса давньогрецької філософії
одержала назву космоцентризму.
Але в цьому можна побачити і
ще один сенс: адже Космос – це
протилежність Хаосу, це
порядок і гармонія на противагу
невпорядкованості, це
визначеність і співмірність на
противагу безформності; тому
космоцентризм ранньої
античності можна трактувати і

як орієнтацію на виявлення гармонії в людському бутті – адже, якщо світ гармонійно упорядкований, якщо світ – це Космос, а людина є його відображення і закони людського життя подібні законам Макрокосму, то виходить, і в людині укладена (схована) подібна гармонія. Загальноприйняте ж значення "космоцентризму" таке: це визнання за зовнішнім світом (Макрокосмом) статусу, що

визначає всі інші закони і процеси (включаючи і духовні).

1. Безмежність апейрона

Особливістю античного онтологізму можна вважати його стихійно-матеріалістичне втілення: "архе" мислилося як щось матеріальне, і, коли незабаром весь Космос "виводився" з матеріальної першооснови, то він мислився зв'язаним за допомогою цієї першооснови – єдністю, що

знаходиться в зміні, русі.

Учень Фалеса Анаксімандр у давньогрецькій філософії розширив, довів поняття начала всього сущого до "архе" як субстанції, основи, що лежить у підґрунті всього сущого. Таке начало Анаксімандр побачив не серед "готових" стихій, що спостерігаються, а в деякому апейроні. "Апейрон"-
"безмежне, нескінченне".
Апейрон Анаксімандр

стверджував, що апейрон – єдина причина народження і загибелі всього сущого; апейрон усе із себе робить сам: знаходячись в обертальному русі, апейрон виділяє протилежності – вологе і сухе, холодне і тепле; їхні парні комбінації утворюють землю (сухе і холодне), воду (вологе і холодне), повітря (вологе і гаряче), вогонь (сухе і гаряче).

Анаксімандр спробував пояснити походження і устрій

світу з його внутрішніх причин і з одного матеріально-речовинного начала. В

Анаксімандра присутня загальна ідея еволюції живої природи, і тут не залишається місця надприродним, божественним силам, тому що апейрон "все осягає і усім керує". В апейроні ж все і зникає по необхідності. Усе одержує "відплату" (один від одного) за несправедливість.

2. Елейська школа

Дуже істотний крок на шляху звільнення філософії від міфологічної свідомості був зроблений представниками Елейської школи: саме в елеатів уперше з'являється категорія буття, уперше ставиться питання про співвідношення буття і мислення. Парменід своїм найвідомішим висловом "Буття є, а небуття не має" фактично

заклав основи парадигми онтологізму як усвідомлюваного, виразного зразка філософського мислення.

Найважливіше визначення буття – осягнення його розумом: те, що можна пізнати тільки розумом і є буття, почуттям же буття недоступне. У цьому положенні Парменід стверджує тотожність буття і мислення. Буття – це те, що є завжди, що єдине і неподільне, що нерухоме

і несуперечливе, "як і думка про нього". Мислення ж – це здатність осягати єдність у несуперечливих формах, результат мислення – знання (episteme).

Зенон Елейський, захищаючи й обґрунтовуючи погляди свого вчителя і наставника Парменіда, відкидав мисленність чуттєвого буття, множинності речей і їхнього руху. Уперше застосувавши доказ як спосіб

мислення, як пізнавальний прийом, Зенон прагнув показати, що множинність і рух не можуть мислити без протиріччя, тому вони – не суть буття, що єдине і нерухоме. Метод Зенона був методом не прямого доказу, а був методом "від противного". Зенон спростовував чи зводив до абсурду тезу, протилежну початковій, користуючись "законом виключеного третього”.

Роздуми Зенона одержали назву "апорія" (дослівно "затруднення", "безвихідне положення"). Апорія – це важковирішувальна проблема, що полягає в протиріччі між даними досвіду й мисленим аналізом. Найбільш відомі 4 апорії Зенона проти руху: "Дихотомія", "Ахілл і черепаха", "Стріла" і "Стадії"; вони дійшли до нас через "Фізику" Аристотеля.

Перша апорія говорить, що рух не може початися, тому що предмет, що рухається, має спочатку дійти до половини шляху, перш ніж він дійде до кінця, але щоб дійти до половини, він повинен дійти до половини половини ("дихотомія" – дослівно "розділ навпіл"), і так – до нескінченності; тобто щоб потрапити з однієї точки в іншу, потрібно пройти нескінченну безліч точок, а це абсурдно.

В другій апорії говориться, що рух ніколи не може закінчитися: Ахілл ніколи не наздожене черепаху, тому що коли він прийде в точку, черепаха відійде від свого "старту" на таку частину первісної відстані між Ахіллом і собою, настільки її швидкість менше швидкості Ахілла, – і так до нескінченності. Обидві апорії мають математичне вираження в символіці теорії границь, але залишається незрозумілим

фізичний зміст того, що відрізок (інтервал), який безкінечно зменшується, прагне до нуля, але не зникає.

Світоглядний смисл обох апорій (по Зенону) такий: якщо простір нескінченно ділиться, то рух не може ні початися, ні скінчитись.

Але смисл третьої і четвертої апорій у тому, що рух неможливий і при припущенні безперервності простору. А це значить (по Зенону), що рух

неможливо мислити без протиріччя, виходить, Парменід правий. Насправді ж простір і час переривані, і безперервні, і рух є вирішення протиріччя між перервністю і безперервністю як простору, так і часу. Але не треба пред'являти претензій до філософів елейської школи за те, що вони "не додумалися" до того, що стало можливим осмислити лише в XX столітті.

Висновок

Значення елеатів в історії світової філософії і духовної культури взагалі величезне, і можна сказати, що Парменід і Зенон – перші філософи на відміну від "фізиків" – мудреці, тому що вони ввели докази й аргументацію в роздуми, ввели і спробували осмислити саме поняття буття, заклали основи класичної (формальної) логіки, а апорії Зенона не втратили свого значення і зараз – для сучасної науки, розвиток якої пов'язаний

з вирішенням протиріч, що
виникають при пізнанні
реальних процесів руху, як з боку
методів роздуму, так і з
змістовного боку, тому що Зенон
фактично порушив питання про
природу просторово-часового
континуума.

Філософія екзистенціалізму

Екзистенціалізм (лат.- існування), філософія існування - напрям у філософії ХХ століття, що розглядає людину як унікальна духовна істота, здатна до вибору власної долі. Екзистенція трактується як протилежність есенції (суті). Якщо доля речей і тварин зумовлена, то якщо вони мають суть раніше існування, то

людина набуває своєї суті в процесі свого існування.

Основним проявом екзистенції є свобода, яка має на увазі відповідальність за результат свого вибору. Філософія екзистенціалізму - ірраціональна реакція на раціоналізм Освіти і німецької класичної філософії. По затвердженнях філософів-екзистенціалістів, основна вада раціонального мислення полягає в тому, що воно виходить з принципу протилежності

суб'єкта і об'єкту, тобто розділяє світ на дві сфери - об'єктивні і суб'єктивні. Справжня філософія, з точки зору екзистенціалізму, повинна виходити з єдності об'єкту і суб'єкта. Ця єдність втілена в "экзистенции", тобто деякій ірраціональній реальності.

Згідно філософії екзистенціалізму, щоб усвідомити себе як "экзистенцию", людина повинна

опинитися в "пограничній ситуації" - наприклад, перед лицем смерті. В результаті світ стає для людини "інтимно близьким". Істинним способом пізнання, способом проникнення у світ "екзистенції" оголошується інтуїція ("екзистенціальний досвід" у Марселя, "розуміння" у Хайдеггера, "екзистенціальне осяяння" у Ясперса), яка являє собою ірраціоналістически представлений

феноменологічний метод
Гуссерля. Ідеальна свобода
людини - це свобода особи від
суспільства.

Поняття руху.

Усім рівням організації матерії відповідають різні форми руху. У світі постійно присутній рух: рухаються усі речі, змінюються їх властивості і відносини, йде безперервний процес видозмін, перетворення, коливання між буттям і небуттям. Безмежна кількість зірок на небі, якими милуємося ясної ночі, тільки здаються непорушними, у

дійсності ж всі рухаються.
Кожна зірка — це своєрідне
сонце, навколо якого рухаються
планети. Разом з іншими
зірками і їх супутниками беруть
участь в обертанні Галактики
навколо її осі. Галактика, у свою
чергу, рухається відносно інших
галактик, які, за новою
космічною гіпотезою Всесвіту,
що розширюється, перебувають у
безперервному русі до своїх
нових станів. У кожній живій
системі постійно відбуваються

внутрішні процеси, зв'язані з
пульсацією енергії,
інформацією, споживанням,
переробкою і засвоєнням їжі та
ін.

Соціальні системи існують
завдяки обміну інформацією,
діяльністю людей, взаємодії
різних підсистем соціального
організму. Існування будь-якого
матеріального об'єкта можливе
лише у взаємодії компонентів,

що його утворюють. Атом існує за рахунок певної взаємодії між ядром і електронами. Організм існує завдяки взаємодії клітин і органів, з яких складається. Взаємодія триває усередині об'єкта і в зовнішньому оточенні. Електрони, як відомо, входять до складу атома, але можуть стати складовими частками молекул, з яких виникають макротіла. Існують внутрішні і зовнішні взаємодії. На певному етапі розвитку

об'єкта приводять до зміни властивостей і відносин. Зміни притаманні всім формам буття і становлять найголовніше.

У філософії зміна визначається поняттям рух. Рух — це всяка зміна матеріальних речей, властивостей, відносин, систем. Це і переміщення тіл у просторі, народження або смерть організму, обмін речовин у клітині, реформування

суспільства, розширення
Метагалактики тощо. Усе, що
існує у світі, постійно рухається.
Конкретні речі, властивості і
відносини існують лише завдяки
руху. При їх знищенні
відбувається перехід в інші
предмети, яким притаманні
специфічні типи і форми руху.
Матерія і рух нерозривно зв'язані
одне з одним. Рух внутрішньо
притаманний матерії і
невідривний від неї. Рух — це не
одномірний складний і

суперечливий процес. Рух є єдністю змінності і стійкості, динаміки і статичності. У безкінечному потоці змін, станів, форм, положень речей, їх властивостей і відносин присутні моменти дискретної стійкості, що дозволяють при всіх змінах зберігати стійкість речі, її якісну визначеність. Протягом дня може багато разів змінюватися настрій, відчуття радості змінитися гнівом, мінятися думки, переживання,

відбуваються безперервні зміни тіла. Фізика елементарних часток стверджує, що існування їх можливо лише як взаємоперетворення елементів системи. Елементарні частинки існують і мисляться лише у русі, але разом з тим фізика наполягає і на тому, що в процесі перетворень зберігається певна своєрідність, незмінність елементарних часток, специфічної об'єктивної реальності. Обидва приклади

приводять до висновку про існування спокою. Спокій характеризує рух з боку сталості, незмінності, відносності.

Гірська річка не перестає бути річкою через те, що на її шляху зустрічаються разом з порогами і загатами полого-місцевості.

Поняття спокою вживається для характеристики станів руху, що забезпечують стійкість предмету і його якісну специфічність. Рух і спокій перебувають і у тісному взаємозв'язку та взаємодії.

Свідомість – це особливий стан,
який притаманний тільки
людини; в якій йому одночасно
доступний і світ, і він сам.

Свідомість миттєво пов'язує,
співвідносить те, що людина
побачила, почула, і те, що вона
відчула, про що подумала, що
пережила.

Багато філософів визначають
свідомість як диво з див

світобудови, як великий дар
людині, бо лише в свідомості він
даний сам собі як “я”, яке
прямує до вершин духовного
буття, піднесеної любові і
дружби, жалю і радості та ін.

Але свідомість це не тільки диво
світобудови, а й хрест. Так, Е. В.
Іл'єнков був упевнений, що
більшість мислителів вважають,
що свідомість – це “проклятий
дар”. Божий людині і без нього
людина була б більш щасливою.

В свідомості дано не тільки усе
знання про світ, а й уся біль
світу. Не випадково, щоб уйняти
біль (душевну чи фізичну),
відключають на якийсь час
свідомість за допомогою
наркотиків, алкоголю тощо.
Саме тому, що у людини є
свідомість, вона здатна до
душевних страждань;
самовбивство — це чисто
людський акт: тварини не
знають самовбивства.

В історії філософії проблема свідомості має два рівня свого рішення.

Перший полягає в описанні феномена (від греч. *phainomenon* – являющеся) свідомості.

Другий – має за мету з'ясувати, як можлива сама свідомість, тобто пояснити сам феномен.

Пізнати, описати, визначити свідомість дуже важко, оскільки вона не існує як окремий предмет або річ.

Нам усе дано завдяки свідомості:
вона обов'язково присутня в
кожному нашому образі
сприйняття, воно миттєво
приводить у зв'язок, в
співвіднесення наші відчуття,
думки, почуття при чому без
нашої згоди, а тим більше
контролю.

Свідомість не можна відділити
від цього зв'язку, тому що поза
неї воно не існує. Тому впритул
до ХХ століття філософія

займалася лише описанням
засобу існування речей в
свідомості, “розтягувало” в часі і
просторі акт свідомості,
виділяючи такі його “кроки”, як
відчуття, сприйняття, уявлення
тощо.

В ХХ столітті філософи
відважилися поставити питання:
як і чому ці “кроки” миттєво
згортаються в образ, завдяки
якому виникає зв’язок людини із
світом і самим собою.

Відповісти на це питання означає пояснити феномен свідомості.

Таким чином, свідомість є вихідним філософським поняттям для аналізу усіх форм прояви духовного і душевного життя людини в їхній єдності і цілісності, а також способів контролю і регуляції її взаємовідносин з дійсністю, управління цими взаємовідносинами.

До основних проявів свідомості відносяться:

– особливий, небіологічний тип поведінки;

– використання предметів культури за їх призначенням;

– оперування не наданим наявно (предметним) змістом реальності;

– продукування того, що не існує (творчість);

— мова (мовлення);

— цілеспрямовання дій та думок людини.

Екзистенціальна філософія – одна з найбільш модних сучасних філософських систем. Це, насамперед, пояснюється тим, що вона звертається до людини, її життя, проблем існування, її внутрішнього світу.

Екзистенціальна філософія виникла, як особливий напрямок, після 1-ої світової війни у Німеччині (Мартін Хайдеггер (1889 – 1976), Карл Ясперс (1883 – 1969)) і Данії

(Сьорен Кьєркьєгор (1813 – 1855), Отримала свій подальший розвиток після 2-ої світової війни у Франції (Жан-Поль Сартр (1905 – 1980), Альбер Камю (1913 – 1960), Габріель Марсель (1889 – 1973)) і Іспанії (Хосе Ортега-і-Гассет (1903 – 1955))).

Філософія екзистенціалізму виникла, таким чином, на крутому переломі суспільної історії. Вона є теоретичним

усвідомленням драматизму
першої половини ХХ століття,
трагізму людини, котра
потрапила на межу життя і
смерті, буття і небуття в
результаті реальної загрози її
існуванню як людини, як виду.

Лихоліття світових воєн, їх
трагічні наслідки, похитнули
ілюзії частини інтелігенції
Заходу щодо сенсу життя, його
раціональності. На зміну цьому
прийшло розчарування,

невпевненість у майбутньому,
зневіра, відчуття приреченості
людини, безглуздя самого її
існування. Необхідно було
знайти відповіді на запитання: в
чому сенс життя? Що робити? І
чи взагалі варто жити?

Ідейними джерелами
екзистенціалістської філософії
стали: погляди датського
філософа С.Кьєркьєгора, який,
до речі, вперше використав
поняття “екзистенція”. Згідно з

його розумінням цього поняття, філософ повинен розглядати дійсність суб'єктивно – так як він її сприймає – виключно через своє існування, своє життя; феноменологія німецького філософа Едмунда Гуссерля (1859 – 1938), його концепція, що предмет, об'єкт пізнання не існує без суб'єкта, а виявляється і створюється лише в результаті інтуїції – містичної здатності людини до пізнання, котре не спирається ні на досвід, ні на

мислення; суб'єктивістські та ірраціональні ідеї “філософії життя” німецького філософа Вільгельма Дільтея (1833 – 1911) та французького філософа Анрі Бергсона (1859 – 1941) тощо.

Основоположною ідеєю усіх цих різних філософських течій, яка їх об'єднувала, було поняття життя та його ірраціональне тлумачення. Життя – “космічна сила”, “життєвий порив”, “внутрішнє переживання”,

“універсальний відчай”, “життя як воля” і т.д. і т.п. Життя – абсолютно нескінченне начало світу, котре відрізняється як від матерії, так і від свідомості. Його не можна досягнути раціонально. Життя не можна пізнати ні з допомогою почуттів, ні з допомогою мислення. Воно пізнається лише інтуїтивно. Таке тлумачення життя і стало відправним моментом у розвитку екзистенційної філософії.

Розрізняють релігійний екзистенціалізм (Марсель, Ясперс, Бердяєв) і атеїстичний (Сартр, Хайдеггер, Камю). Однак поділ між ними умовний. Релігійний ґрунтується на тому, що все від бога. Атеїстичний на тому, що бога немає, але життя без нього неможливе і абсурдне.

Екзистенціалізм (від лат. *existentia* – існування) – дослівно: філософія існування, існування людини –

ірраціональний, суб'єктивно-ідеалістичний напрямок у сучасній світовій філософії. Ірраціональний (від лат. *irrationalis* – нерозумний) – принцип ідеалістичних філософських вчень, які розумовому, раціональному пізнанню протиставляють інтуїцію, віру, одкровення, “екзистенційне прояснення” тощо.

Предметом філософії існування

або екзистенціалізму є людина,
її внутрішній світ, її життя,
суб'єктивність, усвідомлення
нею дійсності, переповненої
суперечностями.

Основними поняттями цієї
філософії є: “існування”,
“тривога”, “розпач”,
“закинутість”, “абсурд”,
“приреченість”, “заколот”,
“провина”, “сумнів”, “відчай”,
“пристрасть”, “свобода”, “сенси
життя” тощо. Тобто, всі ці

поняття мають відношення до людини, її внутрішнього світу – всього того, що і є предметом філософії екзистенціалізму.

Фундаментальним, визначальним поняттям екзистенційної філософії є поняття існування. Існування, на думку Сартра, це не що інше як переживання суб'єктом свого власного буття. Поняття “існування” не піддається пізнанню ні науковими, ні

іншими методами. Сартр:

“існування” означає:

випробовувати почуття, ставати,

бути ізольованим, бути

суб’єктивним, бути вічно

стурбованим самим собою...

“тривога” – це означає, що

людина має “почуття

відповідальності”. “Розпач” – це

даремні очікування,

нездійсненні мрії, що приводить

до розпачу. “Замкнутість” – це

означає, що людина – замкнута,

що бога немає, якби був бог, то

людина не була б такою жалюгідною і “закинутою”. Їй немає на що спертися а ні в собі, а ні ззовні. Якщо ж бога немає, то все дозволено. Людина є вільною. Людина – це свобода. Однак людина, колись закинута у світ, “відповідає за все, що робить” . Таким чином, “існування”, як основоположне поняття екзистенціалізму, ототожнюється з суб’єктивними переживаннями людини і видається за первинне начало,

що дає підставу констатувати, що це філософське вчення належить до суб'єктивно-ідеалістичного напрямку філософії.

Значне місце у філософії екзистенціалізму займає проблема свободи, її тлумачення. Сама “екзистенція”, існування людини ототожнюється з її свободою однак свобода визначається як особистісний вибір людини.

“Формула “бути вільною” для людини означає самовизначення до її власних бажань”. Дійсна свобода відкривається для людини тоді, коли вона знаходиться у пошуку, у турботі, тривозі, що її немає.

Карл Ясперс, провідний представник релігійного екзистенціалізму пояснює, що свобода людини – це не є її свавілля. Вона обмежена законом, гарантується законом.

“Людині, – пише К.Ясперс, – властиві два домагання: 1) на захист від насильства; 2) на визнання значимості своїх поглядів – своєї волі. Захист надає їй правова держава, визнання значимості її поглядів і волі – демократія. Свобода може бути завойована лише в тому випадку, якщо влада долається правом, свобода бореться за владу, яка слугує праву своєї мети вона досягає у правовій державі. Закони мають однакову

силу для всіх. Зміна законів здійснюється лише правовим шляхом” (К.Ясперс. Смысл и назначение истории. М., 1991, стор. 171, 175).

Важливим поняттям філософії існування є “сенс життя”, той зміст, який філософи вкладають в це поняття. В чому ж сенс життя? Навіщо людина живе? Для чого?

Безумовно, це непрості запитання. Однозначної

відповіді на них немає. Є різне, неоднозначне розуміння проблеми сенсу життя. Є, наприклад, альтруїстичні концепції: людина живе для того, щоб інших зробити щасливими; сенс життя в тому, щоб робити людям добро; сенс життя в продовженні свого роду; у примноженні добра на землі тощо.

У філософії екзистенціалізму питання про сенс життя

вирішується однозначно: життя людини – це “буття для смерті” (Сартр), тому і життя, і смерть – абсурдні. “Абсурдно те, що ми народилися, абсурдно і те, що ми живемо”. “Рух людини до смерті – основний сенс людського буття (М.Хайдеггер).

Камю вважав абсурдним весь світ, в якому людина приречена на абсурдне існування. Який же вихід з цього? Виходу немає. Залишається суїцид,

самогубство. “Залишається лише одна по-справжньому серйозна філософська проблема самогубства,” – писав А.Камю (Див. А.Камю. Миф о Сисифе. Сумерки богів, М., 1990, стор. 223).

Екзистенціальна філософія протиставляє людині суспільство як щось вороже їй, що руйнує її свободу, індивідуальність. Звідси вимога бунту проти нього. Бунтувати –

означає існувати. Кредо Камю:
“Я бунтую – це означає, що я
існую”. Бунтівна людина – це
особистість, яка говорить “ні”,
яка все заперечує. Камю
протиставляє бунт, як він його
розуміє, боротьбі людини за свої
права, проти її абсурдного
існування. Філософ
протиставляв бунт революції, бо
остання примушує людину
робити те, чого вона часто-густо
не хоче, нав’язуючи їй чужі
погляди, чужу мету, обмежуючи

її свободу.

Ірраціональність буття,
абсурдність самого існування
людини, сумніви в можливості
раціонального пізнання світу –
це все складові філософії
екзистенціалізму.

Буття, на думку Сартра, “не має
ні приводу, ні причини, ні
необхідності”. Розум не може
бути ключем до пізнання, бо
нездатний розібратися в тому,
що правильно, а що – ні. “Істини

серед нас немає. Двоїстість і суперечність оточують нас і ми ховаємося від самих себе”. Світ — це шифрограма, яку не можна розшифрувати, стверджує Ясперс. Безнадійні спроби раціонального пізнання. Для цього потрібна віра — або релігійна, або філософська.

Абсурдність, ірраціональність філософії існування виявляється також і в утвердженні, що “глибинні основи” свого

існування людина здатна пізнати лише в екстремальних умовах, в т.зв.. “пограничних ситуаціях” як то: провина, смерть, самогубство, заколот, страждання тощо.

Що ж до принципів філософії екзистенціалізму, то їх з’ясував Ж.-П. Сартр у своїй праці “Екзистенціалізм – це гуманізм” (1947). Всі речі, розмірковує філософ, спочатку мають сутність, а лише потім існують

тобто, виходить так, що будь-яка річ, яку ми бачимо вперше, і нічого про неї не знаємо, вже має свою сутність. Сартр наводить такий приклад: людина знає про сутність ножа, вже до того, як він виник. Це – нісенітниця. Про сутність ножа люди дізналися лише в процесі практичного використання різних предметів, поки дійшли до розуміння сутності ножа.

Отже, на думку Сартра, всі речі

спочатку мають свою сутність, а потім існують. Лише людина спочатку існує і тільки згодом набуває своєї сутності. “Людина спочатку існує і лише потім вона визначається”. Це – перший принцип екзистенціальної філософії (Див. Ж.-П. Сартр. Екзистенціалізм – это гуманизм. Сумерки богов. М., 1990, стор. 323).

Другий принцип філософії існування – суб’єктивність

людини. Це означає, що: а) суб'єкт сам себе обирає, сам робить себе людиною; б) людина не може вийти за межі своєї суб'єктивності. “Саме це... і є глибоким сенсом екзистенціалізму”, бо “... немає ніякого іншого світу, окрім людського світу, світу людської суб'єктивності” (там же, стор. 324, 343). Тобто, все існуюче має сенс лише тоді, коли сприймається людиною, відображається нею, зв'язана з її

переживаннями, можливостями,
вибором, тривогою,
відповідальністю, свободою,
пограничними ситуаціями і т.п.

Суб'єктивність людини,
безумовно, важливий момент в її
існуванні. Однак у Сартра він
набуває гротескного характеру,
перебільшується,
абсолютизується, видається за
первісну основу, що є
безпідставним.

В цілому філософія

екзистенціалізму є
ірраціонально-
суб'єктивістським вченням,
суттєвими рисами якого є
песимізм, перебільшення
значення суб'єктивного,
фатальна приреченість людини,
абсурдність її існування тощо.

Вчення Платона про ідеї

Аналіз творчості Платона показує, що його погляди глибоко продумані.

В цілому вони складаються у систему, до якої входять: 1) вчення про буття; 2) вчення про Бога; 3) вчення про світ; 4) вчення про походження світу; 5) вчення про душу; 6) вчення про пізнання; 7) вчення про моральність і 8) вчення про суспільство.

Перш за все, філософія Платона є оригінальним вченням про ідеї. Відповідно цього вчення, світ чуттєвих речей не є світом дійсно суцього: чуттєві речі перебувають у безперервній зміні, то виникають, то гинуть. Всьому тому, що є в них справді суцим, чуттєві речі зобов'язані своїм безтілесним прообразам, які Платон називає ідеями. Ідеї вічні, незмінні, безвідносні; вони не залежать від умов простору і часу. По відношенню

до чуттєвих речей ідеї є
одночасно і їх причинами, і
тими зразками, за якими були
створені ці речі.

Ідеальний світ Платона
протистоїть звичайному світові
не тільки як абстрактне —
конкретному, сутність — явищу,
оригінал — копії, але і як добро
— злу. Тому ідеєю всіх ідей,
найвищою ідеєю Платона
виступає ідея добра як такого —
джерело істини, краси і гармонії

Ідея добра виражає безликий аспект філософії Платона, тоді як Богтворець — особисте начало. Бог і ідея добра дуже близькі. Тіло — смертне, а душа безсмертна. Тіло живої істоти створене із часточок вогню, землі, води і повітря, позичених у тіла космосу. Призначення тіла — бути тимчасовим вмістилищем душі, її рабом. Як і тіло, душа створена богами. Душі творяться із залишків тієї суміші, із якої Бог створив душу

космосу. За Платоном індивідуальна душа складається з двох частин: розумної і нерозумної. За допомогою першої частини людина здатна мислити, а друга сприяє почуттям: завдяки їй людина закохується, відчуває голод і спрагу, буває охоплена іншими почуттями.

Ідеї об'єктивні, не залежать від часу і простору, вічні, недоступні чуттєвому

сприйняттю і осягаються лише розумом. Ідеї є суттю речей, тобто те, що кожному з них робить тим чим є.

За допомогою діалектичної тріади "Єдність Розум Світова душа" Платон формулює концепцію, що дозволяє утримати у взаємозв'язку множинний світ ідей, об'єднати і структурувати їх навколо основних іпостасей буття. Єдине, за Платоном, є: поперше,

принцип буття; подруге,
принцип істинності й
пізнаванності, адже лише те, що
визначене усвідомлюване,
пізнане; потретє, принцип
цінності, оскільки саме
обмеження спричинює порядок і
вдосконалення.

Платон прибічник ідеї
метемпсихозу (переселення душ
у різні живі істоти. Кращі душі
дістаються прихильникам
мудрості й краси, музи й любові,

а гірші потрапляють у тіла
тиранів. Пізнання, за Платоном,
виступає як спогад,
пригадування первісного
існування душі в світі ідей.
Призначення людини пригадати
те, що вже побачене (його
душею), але виявилось забутим,
витісненим чуттєвими,
тілесними бажаннями. Тому-то
людина має шукати й пізнавати,
тобто пригадати все істинне,
досконале й прекрасне, до чого
залучена її розумна душа.

Пізнання — пригадування —
виявляється і моральним
очищенням. Збіг у
самоосягненні, самопізнанні
Істини, Добра й Краси
приводить людину до
досягнення Блага.

У повсякденному житті люди
звичайно задовольняються
такою формою чуттєвого
пізнання, як думка, гадка , що
займає проміжне становище між
неуцтвом і науковим знанням. У

свою чергу, чуттєве знання (гадку) Платон розподіляє на уявлення й на вірування, а наукове знання на математико геометричне і власне філософське, тобто чисте споглядання ідей. Мистецтво, за Платоном, не тільки розкриває істину, але й приховує її. Риторика є відвертою фальсифікацією істини, що безсоромно використовують політики й демагоги. Лише філософія як безкорисливе й

діалектичне прагнення до істини, як любов до мудрості, як алогічний і еротичний порив душі надає можливість їй пригадати все первісне буття серед мудрих і прекрасних богів. Платонівський Ерос сила, яка повертає душам їх давні крила і вабить у позанебесні далі, до Блага й Абсолюту. Тематика Еросу й любовна аналітика надає філософії Платона не тільки відомий шарм, але й насамперед дозволяє

інтерпретувати вічну загадкову
спрямованість людини до істини
ДобраКраси.

Ідеальним державним устроєм
Платон називає правління, де
сполучені початки демократії й
монархії. До таких початків
належать: демократичний
принцип арифметичної рівності
(вибори по більшості голосів) і
монархічний принцип
геометричної рівності (вибір по
заслугах і достоїнству).

Демократичні початки держави знаходять своє вираження в діяльності народних зборів. На сполученні демократичних і монархічних принципів будуються вибори колегії 37 правителів і Ради з 360 членів. Замикає ієрархію державних органів таємне "нічні збори", у яке входять 10 самих мудрих і старих стражів. Їм вручається верховна влада в державі.

Простір і час: філософські та природничо-наукові концепції.

Всегда существовали разные понятия, соответствующие словам «пространство»

и «время». Более того, эти разные понятия лежали в основе весьма отличающихся друг от

друга концепций физики. Вот три типа таких понятий, которые используются и сегодня.

Субстанциональная концепция.
Пространство и время
истолковываются как еще

одна субстанция, кроме материи,
как «вместилище» для материи,
которое вполне могло бы

существовать и без нее.

Демокрит говорил, что
"существуют только атомы и
пустота".

Эти две вещи различались у него
по своим свойствам: атомы

дискретны, движутся, имеют

круглую форму, а пустота
непрерывна, неподвижна,
беспредельна. Через 2 300 лет
эти

понятия были положены
Ньютоном в основание
классической физики, и таковы,
как

правило, обыденные
представления о пространстве и
времени сегодня. Физические

свойства пространства и
времени различают таким
образом: пространство имеет
три

измерения, одинаково по своим
характеристикам во всех
направлениях (изотропно),

допускает возможность
движения в любую сторону, а
время одномерно и анизотропно
—

допускает изменение только в

одну сторону.

Реляционная концепция.

Соответствующим понятием пользовался еще Аристотель,

полагавший, что хотя пространство и материя не одно и то же, но они не могли бы

существовать друг без друга — как форма и материя. В XX в. А. Эйнштейн положил

реляционную концепцию в

основание своей физики. У него
пространство и время

нераздельны и выразимы друг
через друга
(пространственновременной
континуум). В

специальной теории
относительности они также
относительны, как и скорость,
— их

конкретная характеристика
зависит от отношения к системе

отсчета.

Субъективистская концепция. Её суть лучше других выразил И. Кант. У него

пространство и время — это априорные (т.е. не выведенные из нашего опыта) формы

человеческого рассудка. Иначе говоря, как бы ни выглядел мир «на самом деле», поря

док в наше восприятие мира

вносим мы сами. Пространство и упорядочение событий

— одного после другого — это не объективные характеристики, а то, что привносится

субъектом. Время, в частности, это привнесение в мир наших представлений о

натуральном ряде чисел.

В гуманитарных областях понятиями пространства и

времени пользуются не

совсем так, как в
естествознании. Психологи
знают, что ощущение времени
может

быть различным в зависимости
от социальных и
индивидуальных обстоятельств.

Например, время может
«лететь» быстро или «тянуться»
долго. Год жизни для ребенка

это очень много, а для пожилого человека мало. Целые культуры могут жить как

бы своим прошлым или, напротив, будущим, а иногда только сегодняшним днем.

Хотя в литературоведении (М. Бахтин) используется понятие «хронотоп» аналог

пространственновременного континуума, но пространство и время литературного

произведения существенно
отлично от физического.
Достаточно сказать, что фабула
романа приблизительно
вписывается в классическую
концепцию движения времени
от прошлого к будущему, но
сюжет может развиваться в
любом направлении и даже в
нескольких направлениях сразу.

)Філософія Аристотеля.

Аристотель разделяет науки на теоретические, цель которых — знание ради знания, практические и «поэтические» (творческие). К теоретическим наукам относятся физика, математика и «первая философия» (она же — теологическая философия, она же позднее была названа метафизикой). К практическим наукам — этика и политика (она же — наука о государстве).

Одним из центральных учений
«первой философии»

Аристотеля является учение о
четырёх причинах, или
первоначалах.

Учение о четырёх причинах

В «Метафизике» Аристотель
развивает учение о причинах и
первоначалах всего сущего.

Причины эти таковы:

Материя — «то, из чего».

Многообразие вещей,

существующих объективно;

материя вечна, несотворима и

неуничтожима; она не может возникнуть из ничего, увеличиться или уменьшиться в своём количестве; она инертна и пассивна. Бесформенная материя представляет собой небытие. Первичнооформленная материя выражена в виде пяти первоэлементов (стихий): воздух, вода, земля, огонь и эфир (небесная субстанция). Форма — «то, что». Сущность, стимул, цель, а также причина становления многообразных

вещей из однообразной материи. Создает формы разнообразных вещей из материи Бог (или ум-перводвигатель). Аристотель подходит к идее единичного бытия вещи, явления: оно представляет собою слияние материи и формы.

Действующая, или производящая причина — «то, откуда».

Характеризует момент времени, с которого начинается существование вещи. Началом всех начал является Бог.

Существует причинная зависимость явления сущего: есть действующая причина — это энергийная сила, порождающая нечто в покое универсального взаимодействия явлений сущего, не только материи и формы, акта и потенции, но и порождающей энергии-причины, имеющей наряду с действующим началом и целевой смысл.

Цель, или конечная причина — «то, ради чего». У каждой вещи

есть своя частная цель. Высшей целью является Благо.

Категории философии

Категории — это наиболее общие и фундаментальные понятия философии, выражающие существенные, всеобщие свойства и отношения явлений действительности и познания. Категории образовались как результат обобщения исторического развития познания.

Аристотель разработал

иерархическую систему категорий, в которой основной была «сущность», или «субстанция», а остальные считались её признаками. Он создал классификацию свойств бытия, всесторонне определяющих субъект — 9 предикатов.

На первом месте стоит категория сущности с выделением первой сущности — индивидуального бытия, и второй сущности — бытия видов

и родов. Другие категории раскрывают свойства и состояния бытия: количество, качество, отношение, место, время, обладание, положение, действие, страдание. Стремясь к упрощению категориальной системы, Аристотель затем признавал среди основных девяти категорий только три — время, место, положение (или сущность, состояние, отношение).

С Аристотеля начинают складываться основные концепции пространства и времени:

субстанциональная — рассматривает пространство и время как самостоятельные сущности, первоначала мира.
реляционная — рассматривает существования материальных объектов.

Категории пространства и времени выступают как «метод» и число движения, то есть как

последовательность реальных и мысленных событий и состояний, а значит органически связаны с принципом развития. Конкретное воплощение Красоты как принципа мирового устройства Аристотель видел в Идее или Уме.

Аристотель создал иерархию уровней всего сущего (от материи как возможности к образованию единичных форм бытия и далее): неорганические образования

(неорганический мир).

мир растений и живых существ.

мир различных видов животных.

человек.

История философии

Аристотель утверждал, что философия появляется на основе «эпистемы» — знаний, выходящих за рамки чувств, навыков и опыта. Так эмпирические знания в области исчисления, здоровья человека, природных свойств предметов явились не только зачатками

наук, но и теоретическими
предпосылками возникновения
философии. Аристотель выводит
философию из зачатков наук.
Философия — это система
научных знаний.

Бог как перводвигатель, как
абсолютное начало всех начал
По утверждению Аристотеля,
мировое движение есть цельный
процесс: все его моменты
взаимно обусловлены, что
предполагает наличие и единого
двигателя. Далее, исходя из

понятия причинности, он приходит к понятию о первой причине. А это т. н. космологическое доказательство бытия Бога. Бог есть первая причина движения, начало всех начал, так как не может быть бесконечный ряд причин или безначальный. Есть причина, сама себя обуславливающая: причина всех причин. Абсолютное начало всякого движения — божество как общемировая сверхчувственная

субстанция. Аристотель обосновал бытие божества усмотрением принципа благоустройства Космоса. По Аристотелю, божество служит предметом высшего и наиболее совершенного познания, так как всё знание направлено на форму и сущность, а Бог есть чистая форма и первая сущность.

Идея души

Аристотель считал, что душа, обладающая целостностью, есть не что иное, как неотделимый от

тела его организующий принцип, источник и способ регуляции организма, его объективно наблюдаемого поведения. Душа — это энтелехия тела. Душа неотделима от тела, но сама имматериальна, нетелесна. То, благодаря чему мы живём, ощущаем и размышляем, — это душа. «Душа есть причина как то, откуда движение, как цель и как сущность одушевленных тел.»[5]

Таким образом, душа есть некий смысл и форма, а не материя, не субстрат.

Телу присуще жизненное состояние, образующее его упорядоченность и гармонию. Это и есть душа, то есть отражение актуальной действительности всемирного и вечного Ума. Аристотель дал анализ различных частей души: памяти, эмоций, перехода от ощущений к общему восприятию, а от него — к

обобщённому представлению; от мнения через понятие к знаниям, а от непосредственно ощущаемого желания — к разумной воле.

Душа различает и познаёт сущее, но она сама много «времени проводит в ошибках». «Добиться о душе чего-нибудь достоверного во всех отношениях, безусловно, труднее всего.»[5]

Теория познания и логика
Познание у Аристотеля имеет своим предметом бытие. Основа

опыта — в ощущениях, памяти и привычке. Любое знание начинается с ощущений: оно есть то, что способно принимать форму чувственно воспринимаемых предметов без их материи; разум же усматривает общее в единичном. Однако с помощью одних только ощущений и восприятий приобрести научное знание нельзя, потому что все вещи имеют изменчивый и переходящий характер. Формами

истинно научного знания являются понятия, постигающие сущность вещи.

Детально и глубоко разобрав теорию познания, Аристотель создал труд по логике, который сохраняет своё непреходящее значение и поныне. Здесь он разработал теорию мышления и его формы, понятия, суждения и умозаключения.

Аристотель является и основоположником логики. Задача понятия состоит в

восхождении от простого чувственного восприятия к вершинам абстракции. Научное знание есть знание наиболее достоверное, логически доказуемое и необходимое. В учении о познании и его видах Аристотель различал «диалектическое» и «аподиктическое» познание. Область первого — «мнение», получаемое из опыта, второго — достоверное знание. Хотя мнение и может получить

весьма высокую степень вероятности по своему содержанию, опыт не является, по Аристотелю, последней инстанцией достоверности знания, ибо высшие принципы знания созерцаются умом непосредственно.

Отправным пунктом познания являются ощущения, получаемые в результате воздействия внешнего мира на органы чувств, без ощущений нет знаний. Отстаивая это теоретико-

познавательное основное
положение, «Аристотель
вплотную подходит к
материализму». Ощущения
Аристотель правильно считал
надежными, достоверными
свидетельствами о вещах, но
оговариваясь добавлял, что сами
по себе ощущения
обуславливают лишь первую и
самую низшую ступень
познания, а на высшую ступень
человек поднимается благодаря
обобщению в мышлении

общественной практики.

Цель науки Аристотель видел в полном определении предмета, достигаемом только путем соединения дедукции и индукции:

- 1) знание о каждом отдельном свойстве должно быть приобретено из опыта;
- 2) убеждение в том, что это свойство — существенное, должно быть доказано умозаключением особой логической формы —

категорическим силлогизмом. Исследование категорического силлогизма, осуществленное Аристотелем в «Аналитике», стало наряду с учением о доказательстве центральной частью его логического учения. Основной принцип силлогизма выражает связь между родом, видом и единичной вещью. Эти три термина понимались Аристотелем как отражение связи между следствием, причиной и носителем причины.

Система научных знаний не может быть сведена к единой системе понятий, ибо не существует такого понятия, которое могло бы быть предикатом всех других понятий: поэтому для Аристотеля оказалось необходимым указать все высшие роды, а именно категории, к которым сводятся остальные роды сущего. Размышляя над категориями и оперируя ими в анализе

философских проблем,
Аристотель рассматривал и
операции ума и его логику, и, в
том числе, логику высказываний.
Разрабатывал Аристотель и
проблемы диалога, углубившие
идеи Сократа.

Он сформулировал логические
законы:

закон тождества — понятие
должно употребляться в одном и
том же значении в ходе
рассуждений;

закон противоречия — «не

противоречь сам себе»;
закон исключенного третьего —
«А или не-А истинно, третьего
не дано».

Аристотель разрабатывал учение
о силлогизмах, в котором
рассматриваются всевозможные
виды умозаключений в процессе
рассуждений.

Человек

Для Аристотеля человек — это
прежде всего общественное или
политическое существо
(«политическое животное»),

одарённое речью и способное к осознанию таких понятий как добро и зло, справедливость и несправедливость, то есть обладающее нравственными качествами.

В «Никомаховой этике» Аристотель отмечал, что «человек по природе существо общественное», а в «Политике» — существо политическое. Он также выдвинул положение, что человек рождается политическим существом и

несёт в себе инстинктивное стремление к совместной жизни. Врождённое неравенство способностей — причина объединения людей в группы, отсюда же различие функций и места людей в обществе.

В человеке есть два начала: биологическое и общественное. Уже с момента своего рождения человек не остаётся наедине с самим собой; он приобщается ко всем свершениям прошлого и настоящего, к мыслям и

чувствам всего человечества.
Жизнь человека вне общества
невозможна.

Учение о государстве
Аристотель подверг критике
учение Платона о совершенном
государстве, и предпочитал
говорить о таком политическом
устройстве, которое может
иметь у себя большинство
государств. Он считал, что
предлагаемая Платоном
общность имущества, жён и
детей приведёт к уничтожению

государства. Аристотель был убеждённым защитником прав индивида, частной собственности и моногамной семьи, а также сторонником рабства.

Осуществив грандиозное обобщение социального и политического опыта эллинов, Аристотель разработал оригинальное социально-политическое учение. При исследовании социально-политической жизни он исходил

из принципа: «Как и всюду, наилучший способ теоретического построения состоит в рассмотрении первичного образования предметов». Таким «образованием» он считал естественное стремление людей к совместной жизни и к политическому общению. По Аристотелю, человек — политическое существо, то есть социальное, и он несёт в себе инстинктивное стремление к

«совместному сожительству». Первым результатом социальной жизни Аристотель считал образование семьи — муж и жена, родители и дети... Потребность во взаимном обмене привела к общению семей и селений. Так возникло государство. Государство создаётся не ради того, чтобы жить вообще, а жить, преимущественно, счастливо. Согласно Аристотелю государство возникает только

тогда, когда создаётся общение ради благой жизни между семьями и родами, ради совершенной и достаточной для жизни самой себя.

Природа государства стоит «впереди» семьи и индивида. Так совершенство гражданина обуславливается качествами общества, которому он принадлежит — кто желает создать совершенных людей, должен создать совершенных граждан, а кто хочет создать

совершенных граждан, должен
создать совершенное
государство.

Политик и политика

Аристотель, опираясь на
результаты платоновской
политической философии,
выделил специальное научное
изучение определённой области
общественных отношений в
самостоятельную науку о
политике.

Согласно Аристотелю, люди
могут жить только в обществе, в

условиях политической системы, так как «человек по природе своей существо политическое».

Чтобы правильно устроить общественную жизнь людям необходима политика.

Политика — наука, знание о том, как наилучшим образом организовать совместную жизнь людей в государстве.

Политика представляет собой искусство и умение государственного управления. Государство — продукт

естественного развития, но и одновременно высшая форма общения. Человек по природе своей есть существо политическое и в государстве (политическом общении) завершается процесс этой политической природы человека.

Концепція людини в філософії
Е.Фромма.

Главное в учении Фромма - идея социальной обусловленности поведения человека, в целом процесса формирования личности. Он исходит из принципиального положения, что структура личности среднего индивида и социально-экономическая структура теснейшим образом взаимообусловлены. Социальная среда для личности оказывается

более значимой, чем ее инстинкты, в том числе инстинкт пола. По мнению ученого, поведение человека нельзя объяснить на основе раскрытия только биологических механизмов, извечно присущих людям. Но не следует искать основные мели вы поведения исключительно в социокультурных факторах. Социолог считает, что надо избегать изолированного анализа только биологического,

ТОЛЬКО ПСИХИЧЕСКОГО ИЛИ ТОЛЬКО
СОЦИАЛЬНОГО, ПОСКОЛЬКУ В
ЧЕЛОВЕКЕ ВСЕ СПЛЕТЕНО КАК В
УНИКАЛЬНО ЕДИНОМ СУЩЕСТВЕ.
ФРОММ ПОКАЗАЛ, ЧТО ОСНОВНОЙ
ПОДХОД К ИЗУЧЕНИЮ ЧЕЛОВЕЧЕСКОЙ
ЛИЧНОСТИ ДОЛЖЕН СОСТОЯТЬ В
ПОНИМАНИИ ОТНОШЕНИЯ ЧЕЛОВЕКА
К МИРУ, К ДРУГИМ ЛЮДЯМ, К
ПРИРОДЕ И К САМОМУ СЕБЕ.
ЧЕЛОВЕК РЕАГИРУЕТ НА
ПРЕОБРАЗОВАНИЯ ВНЕШНЕЙ
ОБСТАНОВКИ ТЕМ, ЧТО ИЗМЕНЯЕТСЯ
САМ. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ,

в свою очередь, способствуют дальнейшему развитию экономического и социального прогресса.

Ученый пишет, что человек знает все о самом себе, о своем прошлом, будущем, о том, что его ждет неминуемая смерть, что он бессилен и ничтожен.

Человек осознает свою беспомощность и ограниченность своего существования. Человек, указывает Фромм, - это

единственное животное, для которого собственное существование является проблемой. Он ее должен решить, и от этого никуда не уйти.

Фромм считает, что личность противоречива вследствие противоречивости воздействия на нее как объективных природных процессов (жизнь и смерть), так и экономических и политических (характер влияния НТР, индустриализма,

политической власти и т.д.).
Отсюда - учение Фромма о
бытии и обладании. Смысл его в
следующем. Человечество в
результате наступившего
кризиса близко к экономической
и психологической катастрофе.
Выход из кризисного положения
связан только с изменением
характера человека. Сейчас его
ведущая установка - на
обладание, будущее же - за
установкой на бытие. Речь идет
о переходе от потребительского

общества к здоровому,
нормальному обществу,
основанному на господстве
гуманизма. Это и есть
стратегический план Фромма на
спасение и изменение
человеческого общества.

Ученый полагает, что за "душу"
человека идет борьба двух
принципов - обладания и бытия.
Принцип "иметь" черпает свою
силу, в конечном счете, в
биологическом факторе, в
стремлении к самосохранению, а

принцип "быть", что значит "отдавать", "жертвовать собой", - в социальном факторе. Он обретает силу в специфических условиях человеческого существования. Следовательно, человек должен быть самим собой, развивать присущие ему качества, а не стремиться к стяжательству, к непомерным вожделениям. Это и есть проблема модусов человеческого существования, сформулированная ученым в

виде известной дихотомии -
иметь или быть.

Крайне важная категория учения
Фромма о личности - любовь.

Под ней он понимал и
жизненную потребность
каждого человеческого существа,
и великую, объединяющую
людей силу. Однако
современное западное общество
не создает для ее (любви)
развития соответствующих
условий; наоборот, вместо
объединяющей любви

продуцируется разъединяющее зло. В работе "Искусство любить" (она переведена на русский язык) рассматривается как теория, так и практика любви. В разделе "Теория любви" любовь характеризуется как разрешение проблемы человеческого существования на протяжении всей его истории. Фромм анализирует различные виды любви, выделяя особо любовь между родителями и детьми. По такому критерию,

как объекты любви, ученый называет следующие ее виды: братская любовь, материнская любовь, эротическая любовь, любовь к себе, любовь к Богу. Специальный раздел работы имеет название "Любовь и ее разложение в современном западном обществе". В других исследованиях, в частности в работе "Душа человека", Фромм отмечает "любовь к мертвому" и "любовь к живому", противопоставляя последнюю

различным нормам насилия. Как гуманист, он не мог пройти мимо этой сугубо личностной, но в то же время, социально-этической проблемы.

Изучая проблему человека, ученый анализирует его потребности - в общении, в творчестве, в познании, в освоении бытия, в ощущении глубоких корней, в стремлении к уподоблению и др. Но, поскольку он исследует глубинные проявления

человеческого поведения, то не может уйти от анализа деструктивных, разрушающих форм личностного бытия. Рассматривая "анатомию человеческой деструктивности" (именно так названа одна из работ мыслителя), Фромм показывает ее причины. Это может быть утрата связей с самим собой, в результате чего возникает феномен деперсонализации, разрушения личности. В качестве еще одной

причины анализируется потеря связей и контактов с обществом, другими людьми, отношения с которыми могут приобретать функциональный, овеществленный характер. Причиной "деструктивности" личности могут стать общественные и политические обстоятельства, создаваемые человеком, но подчиняющие его себе. В книге "Анатомия человеческой деструктивности" Фромм пишет,

что он обращается к реальным условиям существования живого действительного человека.

Ученый подчеркивает, что в каждом человеке заложены две тенденции - любовь к жизни (биофилия) и любовь к смерти (некрофилия). Человек может стать биофилом или некрофилом. Если он утрачивает стремление к жизни, торжествует инстинкт смерти. В словарях некрофилия характеризуется как

подверженность сексуальному влечению к трупу. У Фромма это понятие значительно шире и богаче. Оно вообще строится не на сексуальной основе. Речь идет о стремлении к разрушению в самых различных формах.

Філософське вчення про
свідомість.

Мир един и единство его
состоит в материальности. Если
мы будем рассматривать мир как
целое, то в него войдет и
мыслящая материя с её
свойствами. Сознание и является
свойством
высокоорганизованной материи,
так полагают материалисты.
Идеалисты, напротив,
утверждают, что сознание есть
особая, чуждая материи духовная

субстанция, которая не подчиняется законам природы. Отрыв сознания от материи характерен и для религиозных представлений. Религия рассматривает сознание как частицу бессмертной души, данную человеку богом. Сам факт наличия у человека сознания и то, что оно резко отличается от тела материи, является бестелесным, использовался богословами как доказательство существования

иного, духовного мира,
отличного от мира
материального.

В противоположность религии и
идеализму материализм
рассматривает сознание как
вторичное по отношению к
материи, как её свойство. Весь
материализм признает, что нет
мышления без мыслящей
материи, но вопрос о
происхождении и сущности
сознания оказался очень не
простым для материалистов, о

чем свидетельствует история философии.

Одна из первых попыток материалистического решения этого вопроса состояла в том, что сознание рассматривалось просто как разновидность материи, как один из её видов. Так Демокрит утверждал, что сознание материально, что душа состоит из наиболее совершенных и подвижных атомов, имеющих шарообразную форму.

Взгляд на сознание как на особый вид материи держался вплоть до второй половины XIX века. То, что в древности было наивным, в середине XIX века стало вульгарным. Именно в это время его развивали немецкие вульгарные материалисты Бюхнер, Фогт, Молешотт. Бюхнер заявлял, что мысль — это физико-химическое движение мозгового вещества, а Фогт утверждал, что мозг выделяет мысль также, как печень

выделяет желчь. Вульгарные материалисты всерьез пытались найти связь между составом пищи и духовной жизнью народа. Человек, говорил Молешотт, "есть то, что он ест". Другой попыткой материалистического решения проблемы сознания было воззрение, согласно которому вся материя одухотворена, вся материя мыслит. Это направление получило название гилозоизма (от греч. "хиле" —

материя и "зое" – жизнь).

Приверженцами гилозоизма были французские материалисты XVIII века Робине и Дидро.

Дидро, например, утверждал, что ощущение в потенциальном виде является всеобщим свойством материи. Он писал: "От молекулы до человека тянется цепь существ, переходящих от состояния живого оцепенения до состояния максимального расцвета разума". Дидро рассматривал

чувствительность как свойство, присущее всей материи и различающееся у камня, растения, животного и человека лишь по степени проявления. На позициях, близких гилозоизму, стоял Спиноза, который утверждал, что мышление является атрибутом материи, таким же всеобщим её свойствам, как и протяженность. Конечно, мышление не присуще всей материи, вся материя не ощущает, но, как писал В.И.

Ленин, логично предположить, что вся материя обладает свойством, по существу родственным с ощущением, свойством отражения.

Отражение – это способность материальных объектов воспроизводить особенности воздействующих объектов в соответствии с характером этого воздействия и природой отражающего предмета.

Воздействующий объект как бы "оставляет след" на более или

менее длительный срок в другом объекте. Зависимость отражения от природы отражающей системы тем сильнее, чем выше организация последней. В неживой природе отражение выступает в виде ответной внешней реакции тела, подвергшегося воздействию. В живой природе появляется новая специфическая форма отражения – раздражимость. С появлением нервной системы у животных появляются такие

формы психического отражения как ощущения, восприятия, представления. У высших животных появляются такие формы психического отражения как наглядно-действенное и наглядно-образное мышление, которые формируются на основе представлений. Представления занимают промежуточную ступень в процессе перехода от чувственного познания к рациональному. У человека появляется новая форма

психического отражения —
вербально - понятийное
мышление, которое формируется
на базе языка и составляет
фундамент сознания.

Понятие — принципиально новая
форма отражения, здесь общее
фиксируется не только
объективно, но и субъективно.
Ребенок, имеющий знания о чем-
то на уровне понятий, начинает
осознавать факт обладания этим
знанием, у него появляется
самосознание. Мышление как

философская категория
включает в свое содержание все
формы мышления, оно отражает
действительность посредством
образов-представлений и
понятий. Мышление – это
опосредованное и обобщенное
отражение действительности,
дающее знание о существенных
свойствах, связях и отношениях
объективного мира. В
генетическом отношении
"мышление" является более
широким понятием, чем

"сознание". Сознание – это высшая форма мышления, включающая в свое содержание эмоции и волю. Сознание – это свойство функционирующего мозга, заключающееся в чувственно-рациональном и эмоционально-волевом отражении действительности, в разумном регулировании чувств и поведения человека.

Сознание существует для другого через язык, в нем оно находит свое материальное выражение.

Мышление и язык тесно связаны друг с другом, но они не тождественны. Мысль есть отражение действительности, а язык есть способ выражения, закрепления и передачи этого отражения. Язык – это знаковая система, способная передавать информацию и быть способом выражения и закрепления мысли. Язык выполняет две основные функции: быть средством познавательной деятельности (когнитивная) и

служить средством общения
(коммуникативная).

Сознание не имеет своего
собственного содержания, а,
следовательно, и своего
собственного самостоятельного
бытия. Оно не существует наряду
с материей, а является ее
свойством. В онтологическом
отношении сознание
материально, как и любое другое
свойство материи. Но сознание –
особое свойство, оно способно
отражать мир. Для

характеристики этой специфики используется понятие идеальное. Идеальное – это не материальное. Но в материалистической философии оно имеет рациональный смысл только в гносеологическом отношении, выражая противоположность отражения и отражаемого. Считать, что сознание нематериально во всех отношениях, значит полностью отделять его от материи. Сознание способно давать

идеальное отражение реального мира в виде ощущений, восприятий, представлений и понятий. Идеальный образ не содержит в себе ни грамма вещества и не имеет физических характеристик отражаемого предмета, не обладает массой, энергией, не имеет пространственных свойств. Образ огня не жжет, а образ камня не имеет веса и твердости. Идеальное, по выражению К. Маркса, есть не что иное, как

материальное, пересаженное в
человеческую голову и
преобразованное в ней. Но
идеальное отражение присуще
не только человеку, но и
животным. Идеальное – это
атрибутивное свойство
психического отражения.
Таким образом, при
рассмотрении проблемы
идеального необходимо четко
различать онтологический и
гносеологический аспекты.
Абсолютная противоположность

материи и сознания имеет смысл лишь в гносеологическом отношении, когда сознание рассматривается как отражение, образ, "копия" материальных объектов. Как свойство материи сознание – материально, как образ – оно идеально. Сознание является единством материального и идеального. Сознание является продуктом исторического развития материи, функцией и свойством коры больших полушарий

человека. Зависимость сознания от мозга и человеческих чувств была известна уже материалистам XVII-XVIII веков. Источником знаний о природе они считали чувства, а саму природу – основой, на которой развивается человек и его мышление. Не понимая роли труда в возникновении сознания, домарксовские материалисты не видели принципиальной разницы между сознанием человека и психикой животных.

Они приписывали животным воображение, фантазию, считали, например, что лошади присуще честолюбие, а курица высиживает чужие яйца из хороших побуждений. Но сама по себе физиология мозга не порождает мысли. Об этом свидетельствует случаи воспитания животными человеческих детёнышей. Эти "Тарзаны" и "Маугли" были весьма мало похожи на свои художественные образы. Это

были животные без всяких проблесков человеческой мысли. Рожденные людьми, в обществе животных они становились животными. Следовательно, мозг человека, лишенный в раннем детстве социальной среды, мыслить не научается. Для возникновения сознания помимо биологического субстрата необходимы ещё социальные условия. Эти условия были блестяще обоснованы в работе Ф.

Энгельса "Роль труда в процессе превращения обезьяны в человека". Как показал Энгельс, сознание человека возникает под влиянием и в процессе труда.

"Сначала труд, а затем и вместе с ним членораздельная речь явились двумя самыми главными стимулами, под влиянием которых мозг обезьяны постепенно превратился в человеческий мозг".

Долгое время считалось, что история человечества

начинается с питекантропа, жившего на земле около миллиона лет назад, а непосредственным предшественником человека является австралопитек. В антропологической и философской литературе господствовала концепция "двух скачков", согласно которой в процессе перехода от обезьяны к человеку следует выделять два переломных момента. Первый скачок связан с появлением

питекантропа, а второй – с появлением "человека разумного". Питекантроп считался древнейшим человеком. Его мозг был почти в два раза больше объема мозга австралопитека, он составлял 900 см³. У питекантропа была сложная общественная организация, а главное он обладал устойчивыми трудовыми навыками, о чем свидетельствуют каменные орудия, которыми он

пользовался. Исследования показали, что наряду со значительным увеличением объема мозга произошло и принципиальное изменение его структуры. В частности, значительное развитие получили участки коры больших полушарий, ответственных за воспроизводство и восприятие членораздельной речи. Следовательно, только на уровне питекантропа начинается становление понятийного

мышления и сознания.

Второй скачок связан с появлением человека современного типа, ископаемые предки которого, кроманьонцы, жили около 40 тыс. лет назад. Они имели огромный набор орудий труда, сложную социальную организацию, родовую общину. Объем их мозга составил 1400 см³, он имел развитые речевые центры, что свидетельствует об оформлении членораздельной

речи и развитии понятийного мышления и сознания. Об этом также свидетельствуют наличие религиозных представлений и памятники искусства верхнего палеолита – наскальные изображения животных, статуэтки из камня и кости, орнаментальные узоры на орудиях труда.

Итак, долгое время создателем первых каменных орудий считался питекантроп. Однако в 60 годы XX века в Олдовайском

ущелье, расположенном в Восточной Африке, английским археологом Лики, а затем и другими экспедициями, были найдены останки существа с объемом мозга на 150 см³ превышающем объем мозга австралопитека. Рядом с ним были обнаружены каменные орудия, грубо оббитые гальки с одной или двух сторон. Творец галечных орудий стал рассматриваться учёными как древнейший представитель

человеческого рода и получил наименование "хабилис" или "человек умелый". Поскольку абсолютный возраст хабилиса и олдовайской культуры составил 2,6 миллионов лет, был сделан вывод о том, что процесс антропосоциогенеза удлинился почти в три раза. "Человек умелый " не обладал членораздельной речью, понятийным мышлением и сознанием, поскольку в коре его головного мозга отсутствовали

речевые центры, его трудовая деятельность осуществлялась на основе наглядных форм мышления. Все эти факты позволяют сделать вывод, что в процессе антропосоциогениза имело место наличие трех скачков, трех основных этапов в процессе перехода от биологического к социальному. Первый скачок связан с началом становления трудовой деятельности "человека умелого", появившегося около 3

млн. лет назад. Второй скачок связан с появлением питекантропа, а третий – с человеком современного типа, "человеком разумным".

Основні проблеми метафізики
Аристотеля.

Что есть причина причин?

Каковы истоки истоков? Каковы
начала начал?

Что есть «непосредственное»,
«наличное»? Где — буквально
или понятийно-топологически
— эти начала располагаются?

Отчего они не усматриваются
«просто», что мешает и мешает
ли им что-то быть видимыми
«непосредственно», без
дополнительных «операций»?

Каковы требования к
«операциям», исполнение
которых могло бы гарантировать
получение достоверных ответов
на эти вопросы? Кто или что
вообще ставит эти вопросы
(почему эти вопросы вообще
существуют)?

Пробудженне свідомості
показує людині абсурдність
буття, незрозумілість і
несправедливість людської долі.
Це породжує бунт, мета якого –
перетворення. Основний мотив
бунту, словами Камю, “Людина
– єдина істота, яка відмовляється
бути тим, що воно є”.

Поняття бунту, цінність і
значення бунту в долі людини і
людства

Людина бунтує, на думку Камю,
це перш за все людина, що

говорить “ні”. Але першим же своєю дією він говорить “так”. Протестуючи проти колишнього порядку речей, людина в той же час визнає існування якоїсь межі, до якої він допускав втручання в своє життя негативних обставин.

Бунт, безумовно, припускає в собі певну цінність. По-перше, бунтуюча людина протиставляє все те, що для нього цінно, тому, що таким не є. Розвиваючись, бунт однієї людини починає

визначати якесь благо, яке має значення вже більше, ніж власна доля індивіда.

Наводячи приклад бунту раба проти свого пана, Камю приходить до висновку, що раб повстає проти колишнього порядку, в якому заперечується щось, властиве співтовариству всіх пригноблених людей. Сам по собі індивід не є тією цінністю, яку він має намір захищати. Цю цінність складають всі люди взагалі.

При цьому Камю дистанціює
поняття бунт і озлобленість.
Озлобленість викликана
заздрістю і завжди направлена
проти об'єкту заздрості. Бунт же,
навпаки, прагне до захисту
особи. Повсталий захищає себе,
який він є, цілісність своєї
особи, прагне примусити
поважати себе. Таким чином,
робить виведення Камю,
озлобленість несе в собі
негативний початок, бунт –
позитивне. Автор цією тезою

полемізує з деякими філософами, що ототожнювали бунтарський дух і озлобленість. Підходячи до поняття бунту з позицій соціальних, Камю відзначає, що бунт неможливий в суспільствах, де нерівність дуже велика (наприклад, кастові суспільства) або рівність абсолютна (деякі первісні суспільства). Камю підкреслює, що бунт можливий в тих суспільствах, де за теоретичною рівністю ховається величезна

фактична нерівність.

Крім того, бунт – справа людини обізнаного. Він повинен чітко усвідомлювати свої права. З цього виходить, що бунтуюча людина не може бути присутньою в сакрализованном суспільстві, де панують міфи і традиції, і де відповіді на всі спірні питання дані в понятті священного.

Причому першоджерелом бунту є не тільки індивід. В ході історичного розвитку людство в

цілому все глибше і повніше
усвідомлює себе.

Камю стверджує, що
сьогоднішня історія з її
розбратами вимушує людей
визнати, що бунт – одне з
істотних вимірювань людини.
Він є історичною реальністю
людства. І не слід бігти від цієї
реальності, а знайти в ній
цінності для людства.

Одна з головних цінностей бунту
– те, що він припускає людську
спільність, причому вільну від

якої б то не було святості. Для того, щоб жити, людина повинна бунтувати, але не порушуючи межі, відкриті їм в самому собі, межі, за якими люди, об'єднавшись, починають своє справжнє буття.

Усвідомлення абсурдності буття і безрозсудності миру є першопричиною бунту. Проте, якщо в досвіді абсурду страждання індивідуальне, то в бунтарському пориві воно усвідомлює себе як колективне.

Воно виявляється загальною долею, пише Камю.

Виводячи індивіда з самоти, бунт є основою цінності для всіх людей. Якщо первинне значення бунту для індивіда можна виразити фразою “я бунтую – означає я існую”, то подальший творчий розвиток бунту дозволить сказати: “я бунтую, отже, ми існуємо”.

Досліджуючи поняття бунту, Камю виділяє декілька його категорій і визначає характерні

особливості кожній з них.

Різні категорії бунту

Метафізичний бунт. Як його визначає Камю, це повстання людини проти своєї долі і проти всього всесвіту.

Якщо раб бунтує проти свого рабського положення, то метафізичний бунтар – проти долі, уготованої йому як представникові роду людського. Він заявляє, що обдурений і обділений самим всесвітом. Камю указує на одну цікаву

особливість. Раб, протестуючи проти пана, тим самим одночасно і визнає існування пана і його власті. Так само і метафізичний бунтар, виступаючи проти сили, що визначає його смертну природу, разом з тим і затверджує реальність цієї сили.

З цього твердження можна зробити висновок, що метафізичний бунт не подразумевает в собі атеїзм. Бунт не заперечує вищу силу, а,

визнаючи її, кидає їй виклик.
Історичний бунт. Основна мета історичного бунту, на думку Камю, це свобода і справедливість. Історичний бунт прагне надати людині царювання в часі, в історії. Камю відразу розділяє поняття бунт і революція. Він вважає, що революція починається з ідеї, тоді як бунт є рух від індивідуального досвіду до ідеї. Камю висловлює цікаву думку: революції в її справжньому

значенні людство ще не знало.
Справжня революція ставить за
мету загальну єдність і
остаточне завершення історії.
Революції, що відбувалися ж до
цих пір, приводили лише до
заміни одного політичного
устрою іншим. Що навіть
починалася як економічна, будь-
яка революція у результаті
ставала політичною. І в цьому
також полягає відмінність
революції від бунту.
Крім того, цілі революції і бунту

абсолютно різні. Революція припускає низведення людини до рівня історії, точніше, матеріалу для історії. Бунт же затверджує людину і людську природу, не підвладну миру сили. Бунт виходить із заперечення в ім'я твердження. Революція виходить з абсолютного заперечення і прирікає себе на всілякі види рабства і терору ради мети, досяжної лише в кінці часів. Таким чином, робить дуже

важливе виведення Камю, бунт творчий, революція нігілістична. Бунт припускає, що замість того, щоб вбивати і вмирати в ім'я творення такого буття, яким людство не є, людство повинне жити ради творення того, чим воно є.

Бунт в мистецтві. Мистецтво, творчість містять в собі бунт, що виявляється в одночасному запереченні і твердженні. Творчість заперечує мир за те, що йому бракує, але заперечує в

ім'я того, чим мир хоч би іноді є.
Бунт в мистецтві, на думку
Камю, це творець всесвіту.
Творець вважає, що мир
нездійснений, і прагне
переписати, переробити його,
додати йому бракуючий стиль.
Мистецтво спорит з дійсністю,
говорить Камю, але не уникає її.
Мистецтво залучає людину до
витоків бунту в тій мірі, в якій
воно наділяє формою цінності,
невловимі у всьому різноманітті
буття, але зримі для творця,

який, уловлюючи їх,
відокремлює їх від історії.
Закінчуючи дослідження
поняття бунту, Камю зіставив
бунт і поняття вбивства –
аналогічно раніше зробленому
ним зіставленню абсурду і
самогубства. Цінність бунту
полягає в тому, що він, поклавши
межу пригнобленню, створює
загальну для всіх людей гідність.
Бунт несе в собі творчий
початок. Його значення – в
спільності людей, єдності їх

природи, спілкуванні, всім, що
сприяє їх схожості і
співдружності. Таким чином,
бунт і вбивство логічно
противоречат один одному.
Зробивши вбивство, бунтівник
розколює мир, руйнуючи ті самі
спільність і єдність людей.
Таким чином, з'являється нова
формула, що вміщає в себе
цінність і значення бунту: “я
бунтую, отже, ми існуватимемо”.

Висновок

Проблеми і поняття абсурду і бунту – одні з основних в творчості А. Камю. Таким чином, можна укласти, що Камю додав їм позитивний, творчий, життєстверджуючий сенс. Дійсно, відчуття абсурду будить свідомість людини, він підноситься над своєю долею і в абсурді знаходить сенс буття.

Свідомість, у свою чергу, є першоджерелом бунту – прагнення до перетворення. Бунт індивіда, розвиваючись, стає цінністю безлічі людей, об'єднуючи їх як творчу силу. “Я бунтую, отже, ми існуємо і існуватимемо”, - такий принцип бунтуючої людини.

Проблематика бунту і абсурду залишається актуальною і зараз. У сучасному суперечливому світі

з його катаклізмами ці питання є
одними з головних об'єктів
дослідження філософів.

Рух і розвиток. Прогрес і регрес.
Рух трактується як всяка
взаємодія, яка в свою чергу
визначається як процес взаємної
обумовленості існування об'єктів
систем, процес їхнього впливу
один на одного, внаслідок чого
відбувається як збереження, так і
різноманітні зміни станів,
властивостей, структури,
функцій і т.п. Рух має
об'єктивний і всезагальний
характер.
Як об'єктивний процес, рух

охоплює собою і процеси розвитку, тому зміст поняття "рух" є більш загальним, ніж зміст поняття "розвиток".

Розвиток — це такий рух (взаємодія), при якому відбувається не просто зміна вже існуючих якостей, станів якої-небудь системи, а виникають нові властивості, нова якість (сутність чого-небудь), що раніше не існувала. За своїм характером розвиток є закономірним та направленим

процесом змін матеріальних та ідеальних об'єктів.

Традиційно виділяють два типи розвитку:

1. Розвиток в рамках однієї форми руху матерії (наприклад, поява нових ознак у тварин, рослин і т.п.).

2. Розвиток, за якого відбувається перехід від однієї форми руху матерії, від одного рівня її структурної організації, до іншої, більш високої (наприклад, виникнення

органічної природи з неорганічної).

Процес розвитку, його характер та направленість розглядаються через категорії "прогрес" і "регрес", які є співвідносними поняттями, що представляють собою сукупність уявлень, оцінок. Вони є критеріями (мірилами) розвитку, показують його направленість.

В найбільш простій формі прогрес визначається як такий розвиток в наслідок якого

виникає перехід від простого до складного, від нижчого до вищого. Однак, поняття "просте" і "складне", "вище" і "нижче" можуть бути пояснені лише одне через одне і, крім того, вони не мають строгого наукового змісту. В більшій мірі це терміни побутової мови, її смислів.

Необхідно прийняти до уваги й те, що складність і простота часто не можуть виступати критеріями для визначення

прогресивності або
регресивності в розвитку.
Збільшення складності в
організації системи часто веде
до втрати ефективності її
функціонування, а спрощення,
навпаки — до підвищення
надійності, посиленню
потенціалу подальшого
розвитку.

Прогрес, (і розвиток у вузькому
значенні слова) це така зміна
властивостей якої-небудь
системи, за якої відбувається

збільшення функціональних властивостей, підвищення ефективності функціонування, збільшується незалежність існування від впливу зовнішніх факторів. Прогресивний розвиток характеризує також і те, що при ньому відбувається збереження та накопичення потенціалу, можливостей подальшого розвитку.

Регресивні зміни — це зворотній процес. Регресивними явищами визнаються ті, при яких

відбувається деградація,
зниження рівня організованості
та ефективності
функціонування, втрачається
здатність до здійснення того, що
було можливим (наприклад, в
результаті старіння організму
людина втрачає можливості
робити те, що вона могла робити
в молодому віці).

Для регресу характерним є
наростання залежності від
впливу зовнішніх факторів
довколишнього середовища.

Регресивну направленість в розвитку відзначає втрата потенціалу, можливостей для подальших змін, (наприклад, еволюції). Так, наприклад, у світі живої природи, регрес нерідко проявляється у вузькоспеціалізованому пристосуванні до умов довколишнього середовища.

Мудрість як безпосереднє
джерело щастя в тлумаченні
античної філософії.

Філософія античності звернена
до людини, тому невинуватково
переважання натуралістичної
(конкретніше - евідемоністичної)
орієнтації в пошуках античних
мудреців. Крім того,
найважливішою особливістю їх
рефлексії була установка на
розуміння моральності,
добродійної поведінки як

розумності. Інша характеристика античного світогляду - прагнення до гармонії (гармонії всередині людської душі й гармонії її зі світом), що набирало залежно від тих або інших соціокультурних обставин різних форм втілення.

Сократ стверджує, що сенс людського життя, його вище благо – в досягненні щастя. Щастя – це зміст добродійного буття, – заявляє філософ, але

тільки моральна людина може бути щасливою (чи розумною, що в Сократа перше підмінює друге). Якість життя задається свідомими зусиллями самої людини і виявляється в поняттях доброго, прекрасного, справедливого.

Сенс життя і щастя людини
Арістіпп Кіренський, один з учнів Сократа, вбачає в отриманні максимального задоволення та уникненні

страждань. Він був схильний ототожнювати щастя з насолодою, втіхою (гр. *hēdonē*, звідси гедонізм – назва започаткованого Арістіппом етичного напрямку)[10,с.209]. Насолода, причому насолода тільки власна, фізична, позитивна, мінуща, бо іншої немає, – розглядалася давньогрецьким філософом як єдине істинне благо і справжня мета людського життя. Справжніми задоволеннями

Арістіпп вважав тілесні, які мають пріоритет перед духовними: "...До окремо взятих задоволень слід прагнути заради них самих, а до щастя - не задля нього самого, а заради окремо взятих задоволень". Гедонізму Арістіппа притаманний суб'єктивізм (люди можуть пізнати лише власні відчуття, а предмет, який їх викликав, не може бути пізнаваним).

Платон і Арістотель

наголошували, що щастя - вища мета людини, досягти якої може розумна, гідна, мудра особистість. Платон зауважував, що мудрість зробить людей щасливими. Платон в пешу чергу ставить акцент на реалізації і усвідомленні щастя не для індивідумів, а для суспільства. В жертву суспільній гармонії, яка вважається Платоном реалізованим щастям, повинні приноситися інтереси окремої

людини. В ідеалістичній утопії Платона немає місця індивідуальності.

Арістотель у IV ст. до н.е.
вперше увів етику як
самостійну дисципліну, мета
якої - навчити людину як стати
доброчесною і щасливою.
Арістотель доповнив Платона,
вказавши, що доброчесності та
мудрості недостатньо для щастя,
оскільки потрібні й тілесні,
зовнішні блага. Як писав

Арістотель, щастя — це така мета дій, яку «ніхто не вибирає ні заради (благ), ні заради чогось іншого». Це, очевидно, щось досконале... (повне, кінцеве) й самодостатнє») [3, с. 63]. .

Етика Арістотеля
евдемонічна — він вважав
найвищим благом людини
блаженство. Для Арістотеля
блаженство — не сума благ, а те,
що само по собі робить життя
бажаним; благий — той, хто діє

найкращим чином за будь-яких обставин. Але благою людиною може бути тільки знатна особа — успішна, багата, красива, яка має друзів і заслуговує на громадську пошану. Наявність таких характеристик спонукає людину робити тільки правильні вчинки. Тому етика покликана вчити не знанням як такому, а правильній поведінці, правильним вчинкам.

Арістотель вважає

добročинність не природженою,
а надбаною якістю, яка
виховується на основі природних
передумов. Намагаючись
визначити специфіку
добročинностей, він розподілив
усі добročинності на
діаноетичні, пов'язані з
розумовою частиною душі
(мудрість, практичність,
винахідливість тощо), і етичні,
що стосуються характеру
людини. Добročинності першої
групи виникають здебільшого

шляхом навчання, другої — як результат, насамперед, звички. Щоб досягти моральної мети, необхідне поєднання діаноетичних і етичних добродійностей, саме тому намагання повинно бути свідомим, щоб бути моральним, і, навпаки, правильна думка, тільки узгоджена з прагненням, здійснюється, а не залишається благим побажанням. Гарантія добродійного життя (істинне блаженство) вміщується у

принципі: уникай крайнощів і дотримуйся середини. До того ж, згідно з Арістотелем, добродійне життя є життя людське, що переслідує земні блага.

Давньогрецький філософ Епікур вніс об'єктивний критерій у гедоністичну концепцію задоволення. В етичному повчанні Епікур, стверджував, що «насолада є початок і кінець щасливого життя», однак, на

відміну від Арістіппа, у число
«щастя утворюючих факторів»
він включав не тільки почуттєві
(тілесні) насолоди, але й
духовні, котрим віддавав
перевагу, а розуму у формі
аристотелевських
«діаноетичних чеснот» —
мудрості й розсудливості —
надавав роль своєрідного
фільтра, що дозволяє
відокремлювати корисні
задоволення від шкідливих. При
цьому розрізнявалися

задоволення пасивні (відсутність страждань і атараксія, тобто безтурботність духу) й активні (радість та веселощі).

Епікурівська етика високо підносить значення філософського пізнання, дружби – чинників «здоров'я душі», які допомагають людині здолати страх перед богами, необхідністю і смертю, навіюють спокій, сповнюють серце радістю. Не випадково, що хоча по суті філософія

Епікура ще залишається у гедоністичних традиціях, в історію філософсько-етичної думки Епікур увійшов передусім як найпослідовніший виразник більш широкого напрямку еудемонізму (від гр. eudaimonia – щастя), для якого саме щастя постає вищим принципом і метою людської моральності) [10,с.211].

Одночасно з вченням Епікура виникає такий напрям

елліністичної думки, як
стоїцизм, який мав дві форми —
грецьку і римську. Засновником
стоїцизму був грецький філософ
Зенон, який вбачав вищий сенс
людського існування у
підпорядкуванні природі, у
повному сприйнятті світу. У
світі, згідно з поглядами стоїків,
царює жорстока необхідність,
яка є вираженням космічного
розуму. Протидіяти цій
необхідності безглуздо, а
підкорюваність їй — є

залученням до вищого розумного
першопочатку. Але для такого
повного і свідомого підкорення
треба удосконалити особистий
розум (наблизитися до
космічного Розуму), навчитись
не піддаватись суб'єктивним
почуттям — бажанню, страху,
насолоді та скорботі. Ідеал
спрямувань стоїків — спокій
(атараксія) чи стан, вільний від
пристрастей (апатія) або, хоча б
безпристрасне терпіння (анатея).
Якщо людина помірна, мужня,

справедлива і розсудлива,
позбавлена жалощів і завжди діє
за наказом обов'язку, якщо вона з
радістю і легкістю приймає все,
що надається невблаганною
долею, тоді вона істинно мудра.
Саме вільне і свідоме
підкорення долі є
достоїнством).

Стоїчна етика на вершину
людських зусиль висуває
доброчесність – єдине благо
(шлях у злагоді з розумом).

Стоїчний мудрець (як ідеал людини) відрізняється терпимістю і стриманістю, а його щастя – «у тому, що він не бажає ніякого щастя»)[18].

Основний принцип стоїчної етики - усвідомити пануючу в світі необхідність і підкорятися їй, не втративши при цьому відчуття власної гідності. Цей принцип отримує різні форми вираження: жити у згоді з природою; доброчесно; жити розумно. "Ми народжені під

єдинодержавною владою:
покорятися Богу - ось у чому
свобода наша". Здавалося б, на
відміну від Епікура, стоїки
намагаються знайти зовнішню,
об'єктивну точку опори для
моралі, але, по суті, вирватися за
рамки суб'єктивізму не можуть.

Стоїки проповідують
відчуженість від пристрастей і
зовнішніх благ як умову
внутрішньої свободи; займають
раціоналістичну позицію при

вирішенні проблеми
доброчесності (доброчесність -
знання, зло - незнання);
визначають своє ставлення до
смерті. Що стосується останньої
проблеми, то стоїки виходять з
установки "Життя - не благо,
смерть - не зло", тобто життя
має бути доброчесним, інакше
воно позбавлене сенсу, і
перевага надається смерті:
"Краще гідно померти, чим
негідно жити")[18].

Головними ідеями і
напрямами етики, за Сенекою, є
принцип злагоди з природою
(жити щасливо — жити у злагоді
з природою) і принцип
підкорення людини долі. Сенека
відкидає намагання багатьох
сучасників накопичувати
матеріальні багатства,
отримувати високі посади у
державі, мотивуючи це так: «Що
вище хто піднявся, то ближче
той до падіння...». Сенс життя
він вбачав у досягненні

абсолютного душевного спокою,
чого можна досягти,
переборовши страх перед
смертю. Людина, за Сенекою,
повинна постійно прагнути
досягти вдосконалення, бо тоді її
життя буде найбільш достойним.

Основний напрям розвитку
античної філософії пов'язаний з
переходом від проголошення
влади загального над людиною
до ідеї єдності індивіда і
держави, що припускає

обґрунтування самоцінності людської особи (софісти, Сократ, Платон, Арістотель), і, нарешті, до протиставлення людини світу соціального буття, вироблення рецептів для відходу в свій власний, внутрішній світ (епікуреїзм, стоїцизм).

Проте зміст стоїчного ідеалу показує нам, що суб'єктивізм як основа етичної рефлексії вичерпав себе. Починався пошук об'єктивних

підстав щастя, який на тривалий час виявився пов'язаним з християнською релігією.

Атеїстичний екзистенціалізм Ж.П.Сартра.

Тема работы: ; что Сартр понимает под экзистенциализмом? Самым надежным свидетелем истины экзистенциалисты считают нетранслируемую индивидуальную субъективность сознания, выражающуюся в настроениях, переживаниях, эмоциях человека. Постигнуть мир, как он есть (или, по

выражению Мерло-Понти, «каким он существует до науки»), — значит, согласно экзистенциалистам, выявить смысл единого мироощущения личности, произвольно присутствующего в этих настроениях, переживаниях, /288/ эмоциях. «Бытие, — пишет Сартр, — может быть обнаружено нами лишь некоторыми средствами прямого доступа, скажем, через переживание скуки, отчаяния,

отвращения и т. д.».

Экзистенциалисты не отрицают, что, как психологические явления, переживания человека обусловлены обстоятельствами, различными для разных людей. Однако они полагают, что переживание никогда не бывает полностью обусловленным, а всегда несет в себе нечто общее всем людям и выражающее самое существо человеческого положения в мире. Эта необусловленная тенденция

переживания становится
видимой либо тогда, когда
пробудившая его ситуация
является трагически острой,
либо тогда, когда само
переживание возникает со
спонтанной произвольностью.
какие две разновидности
экзистенциализма существуют?
Экзистенция — способ бытия
человека. Впервые в этом
значении термин экзистенция
употребляется Кьеркегором.
Экзистенциализм (от позднелат.

exsis e ia — существование) — «философия существования», одно из самых модных философских течений в середине XX в., явившее собой «самое непосредственное выражение современности, ее затерянности, ее безысходности. Экзистенциальная» философия выражает общее чувство времени: чувство упадка, бессмысленности и безысходности всего происходящего.

Экзистенциальная философия — это философия радикальной конечности» Существует две разновидности экзистенциализма: религиозный и атеистический.

Религиозный — единение человека с богом. Реальный же человек вынужден жить в обществе, подчиняться его требованиям и законам. Но это не подлинное существование.

3.какой первый принцип экзистенциализма? Человек есть

лишь то, что он из себя делает.
Таков первый принцип
экзистенциализма. Это и
называется субъективностью, за
которую нас упрекают. 4. как
Сартр определяет человека?
Существуют две разновидности
экзистенциалистов:
христианские – Ясперс, католик
Габриэль Марсель;
экзистенциалисты-атеисты –
Хайдеггер, французские
экзистенциалисты и он сам. И
тех и других объединяет то, что

нужно исходить из субъективности, существование предшествует сущности (человек сначала существует, встречается, появляется в мире, и только потом он определяется).

Атеистический экзистенциализм учит, что даже если бога нет, то есть по крайней мере оно бытие, у которого существование предшествует сущности, бытие существует прежде чем его можно определить каким-нибудь понятием. Для экзистенциалиста

человек потому не поддается определению, что первоначально ничего собой не представляет. Человеком он становится лишь впоследствии, причем таким, каким он сделает себя сам. Нет никакой природы человека, как нет и бога, который бы ее задумал. Человек просто существует, и он не только такой, каким себя представляет, но такой, каким он хочет стать.

Чуттєве і логічне пізнання, їх співвідношення.

3.1. Відчуття

Для пізнання людиною речей і процесів природи необхідна форма діяльності, яка називається чуттєвою діяльністю або чуттєвим пізнанням. Вона пов'язана з функціонуванням органів чуття, нервової системи, мозку, завдяки чому виникають відчуття і сприйняття.

Відчуття може розглядатися як найпростіший і початковий елемент чуттєвого пізнання і людської свідомості взагалі.

3.2. Сприйняття

Сприйняття визначаються як цілісний образ предмета, що знаходиться перед нами. Це може бути образ сонця, що сходить, гірської вершини або музичної мелодії.

3.3. Представлення

Уявлення - образ раніше
сприйнятого предмета, що
зберігся в пам'яті, або створення
нового образу за допомогою уяви
і знання. Вистава "біднішими"
сприйняття, так як втрачаються
деякі якості об'єкта, що
проявлялися на рівні
сприйняття. Тут більш чітко
виражений виборчий характер
пізнання, так як
запам'ятовуються найбільш
цікаві та значущі для суб'єкта
риси предмета, що грають роль у

діяльності людини і його переживання. У поданні більш чітко, ніж у сприйнятті, виявляється активна роль мислення, особливо при створенні образів майбутнього.

5. Висновок. Єдність чуттєвого та логічного пізнання

Чуттєва і логічна щаблі пізнання та їх форми знаходяться в діалектичній єдності. У процесі людського пізнання їх не можна розділяти так як логічне

пізнання може відбуватися
тільки на базі матеріалу, який
отримується чуттєвим
пізнанням.

Дане положення в історії
філософії визнавалося аж ніяк не
всіма мислителями. У XVII ст. в
теорії пізнання чітко виділилися
дві течії: сенсуалізм і
раціоналізм. Ті філософи, які
перебільшували значення
чуттєвого пізнання, вважаючи,
що всі основні знання дають нам

відчуття, а розум мало що додає і навіть затемнює те, що дають відчуття, отримали найменування сенсуалістов (від лат. Sensus - почуття, відчуття). Сенсуаліст були Дж. Локк, Г. Гоббс, багато матеріалісти XVIII ст. (Д. Дідро, Ж.-П. Ламетрі та ін), а також суб'єктивні ідеалісти (Дж. Берклі, Д. Юм, махісти).

Ті філософи, які недооцінювали можливості органів почуттів і вважали розум основою

пізнання, отримали
найменування раціоналістів (від
лат. Ratio -
розум). Представниками
раціоналізму були Р. Декарт, Б.
Спіноза, Г. Лейбніц та ін

«Теорія пізнання діалектичного
матеріалізму подолала
однобічність як емпіризму, так і
раціоналізму. Емпіричне
пізнання є основою, на якій
розвивається абстрактно-логічне
пізнання. Сутність предметів,

закони можуть бути пізнані тільки з допомогою логічного мислення ».

Абстрактне мислення і чуттєве пізнання знаходяться в діалектичній єдності. Тільки взяті разом, у своїй єдності чуттєва і абстрактно-логічна ступеня пізнання в змозі розкрити об'єктивний світ і його закони.

Елліністична філософія:
епікуреїзм, стоїцизм,
скептицизм

Еллінізм характеризується докорінною зміною світогляду, пов'язаною з переходом від рабовласницької республіки до монархії, перетворенні людини вільної (у межах полісу) на підданого (у межах держави - імперії). “Полісний світогляд” з демократичною системою цінностей замінюється

космополітичним. Людина зосереджується на собі та своїх проблемах, стає індивідуалістом, фаталістом, покладається тільки на себе. Це відображується і у філософії, де можна виділити низку течій: епікуреїзм, стоїцизм, скептицизм, школа перипатетиків, академічна школа, еkleктизм.

1. Епікур (341-270 рр. до н. е.) в онтології сприймає атомістичне вчення Демокріта, доповнюючи

його ідеєю мимовільного відхилення атомів, тим самим визнаючи наявність випадковостей. Центральна проблема – етична, де метою є гедонізм (насолада), але не грубий, чуттєвий, а узгоджено з розумом. Мета життя – евдемонізм (щастя), для його досягнення не треба боятися богів та смерті, а треба займатися філософією.

2. Стоїцизм (засновники –

Зенон, Клеанф, Хрисіпп)
розділяє філософію на фізику,
етику, логіку. У фізиці
виділяють три рівня:

1) конкретно-фізичний (вода,
повітря, пієвма, земля, вогонь);

2) абстрактно-фізичний
(категорії субстанції, якість та
ін.);

3) теолого-фізичний, де пієвма
не тільки фізичне (суміш повітря
та вогню), але і духовне

(світовий дух)

Етика стоїків – етика боргу, “вміння жити” безпристрасно (атараксія); щастя у спокої духу, рівновазі. Це близько до аскетизму кініків, але без їх безсоромності.

3. Скептицизм (Піррон, Тімон) підрозділяють на: а) повне заперечення можливості досягнення достеменного знання; б) пробабілізм (помірний) – ймовірно,

правдоподібне знання.

Скептицизм можна віднести до різновидності агностицизму. У етиці метою є досягнення щастя (атараксії), незворушності, безтурботності, а також треба утримуватися від будь-яких суджень! Якщо раніше атараксія досягалась через знання, то у скептиків через відмову від знання. “Вони не знають навіть того, що нічого не знають”.

Елліністична філософія —

останній період розвитку
філософії Стародавньої Греції,
після Аристотеля, в період
еллінізму — поширення грецької
культури за межі старогрецьких
колоній після завоювань
Александра Македонського.
Часові рамки елліністичної
філософії обмежують
виникненням неоплатонізму. До
основних рис елліністичної
філософії відносять етичну
спрямованість і адаптацію
східних релігійних моментів.

Скептицизм

Скептицизм - напрям у філософії, що виник під впливом античної філософії на основі ідеї про плинність всього сущого («все тече, все змінюється»). Зокрема Демокріт стверджував, що мед нітрохи не солодший, ніж гіркий, крім того він постійно змінюється. Будь-яка річ, з точки зору скептиків, «Тобто це не більшою мірою, ніж те». Скептики також

відзначали різницю між
чуттєвим сприйняттям та
мисленням. Тому стверджувати
нічого в точності не має сенсу.
Краще висловлюватися,
наприклад, так: «Мені здається,
що їжа солодка». Утримання від
категоричних суджень
призводить до незворушності -
ідеалу для мудреця.

Засновником скептицизму є
Піррон (360-270 до н. е.). На
його переконання сильний вплив

справив Демокріт, а також аскети і сектанти, з якими Піррон мав справу в азіатському поході Олександра Македонського. Однією з центральних ідей філософії Піррона є прагнення до безтурботності (атараксії). Піррон не писав творів, а викладав свої ідеї усно.

Епікуреїзм

Найяскравішими представниками епікуреїзму

були Епікур (341-270 до н. е.) та
Лукрецій Кар (бл. 55 - 90).

Епікур розвинув ідеї атомізму.

Він не міг прийняти
причинність, що панувала у світі
атомів Демокріта, за яким усе
створено в результаті «зіткнень»
атомів. Епікур приписує атомам
здатність «відхилятися» в своєму
русі від строго визначених
законів. Він фактично приписує
атомам певну волю, через яку
світ не є хаотичним. Факт
прояву волі і «відхилення

атомів» Плутарх називає випадком. Таким чином виходить, що «в необхідності немає жодної необхідності». Епікур вважає, що життя і смерть однаково не страшні для мудреця: «Поки ми існуємо, немає смерті; коли смерть є, нас більше немає». Знання Епікур розглядає як результат осмислення чуттєвого досвіду. Центральною ідеєю етичного вчення Епікура є прагнення до насолоди (принцип гедонізму),

часто споглядальної. Вищим благом для філософа за Епікуром є постійне відчуття насолоди, тобто звільнення від страждань. Для цього він закликає жити розумно і морально, проявляти повагу до богів.

Лукрецій - філософ, політик і поет, автор поеми «Про природу речей», в якій витончено описує невловиму дію випромінюваних атомами «ейдолів» на органи

чуття, які викликають у людей почуття і емоції. Атоми за Лукрецієм не є мінімальними дробовими частками речовини, але свого роду творчі образи, матеріал для природи. Також як і Епікур визнає існування богів і душі, розглядаючи її як сукупність з найгладкіших частинок.

Стоїцизм

Засновником стоїцизму є Зенон з Кітію. Стоїцизм як підхід в

філософії проіснував з III ст. до н. е.. до III ст. н. е.. Праці ранніх стоїків (Зенона Кітійського, Ксенофана, Хрісіппа) дійшли до нас неповними, пізніх (I, II ст. Плутарх, Цицерон, Сенека, Марк Аврелій) - у вигляді окремих збережених творів.

Ідеал стоїка - незворушний, навіть «бездушний» мудрець, вільний від пристрастей. Стоїки у своїх навчаннях приділяли багато уваги феномену волі. На

вчення стоїків тому сильний вплив справив Сократ, який мужньо виніс суд над собою і страту. На думку Хрісіппа весь всесвіт складається з єдиної душевної жіночно-ніжної матерії - ефіру. Марк Аврелій, римський імператор, вважав, що все у світі взаємопов'язане, розвивається за якомось законом, під керівництвом божественного провидіння. Існує єдина світова душа, що управляє всім сущим. Особливо виразно

ця думка звучить у працях
Сенеки, для якого свобода -
вищий ідеал.

Філософія ранніх стоїків
будується на тому, що світ
складається з чотирьох стихій:
землі, води, вогню і повітря.
Треба сказати, що стоїки вірили
прогнозам і астрології. Основою
світобудови вважалися вогонь і
повітря. Закон, за яким вогонь
переходить в інші стихії, слідом
за Гераклітом назвали логосом.

Доля для стоїків є логос космосу: він упорядковує все у світі. Марк Аврелій також вважав, що всі люди рівні від народження і поважав форми правління, при яких в управлінні країною задіяно все населення країни. Під час його царювання було покращено становище жінок і рабів. Крім того, стоїки приділяли велику увагу граматиці.

Витоки філософської думки в Україні.

Свідченням того, що ще за давніх часів український народ був високо розвинутою спільнотою, є результати дослідження Трипільської культури, а значно пізніше — геніальна пам'ятка українського народу V—IX ст., написана у IX і переписана в XVI чи в XVII ст., "Велесова книга". Представлена у "Велесовій книзі" характерологія

українського народу показує, що початки української філософії зумовлені духом віри, любові і надії, а вінцем цього духу є свобода.

Філософський світогляд, поданий у "Велесовій книзі", показує, що український народ вірить передусім у свої власні сили, здібності, що тільки завдяки діяльності можна досягти щастя і свободи: "Йдемо до полів наших трудитися, як боги веліли кожному

чоловікові..." (с. 18), "Маємо істинну віру, що не потребує людської жертви" (с. 39).

"Велесова книга" свідчить, що український народ пройнятий любов'ю до життя, до власної землі, відважний і сміливий у реалізації цієї любові: "... Ми відважні, коли боремося за життя..." (с. 41). Ця любов пов'язана з величезною рішучістю і оптимізмом: "І одсічемо старе життя наше од нового, як січуть, рубають дрова

в домах огнищан простих"(с. 47).
Таким чином, філософія віри,
надії, любові і свободи, яку
плекав український народ у
стародавні часи, є породженням
його власного, неповторного і
нескореного духу.

Особливого розвитку
філософська думка України
набуває у Київській Русі.

Виникнення філософії Русі
відбувалось у процесі
розв'язання суперечностей між
слов'янським міфологічним

світоглядом та християнством.-
Київська Русь — перша
східнослов'янська держава, яка
розвитком своєї культури
продемонструвала приклад
закономірного переходу від
міфологічного до релігійного і
від релігійного до філософського
рівня світогляду.

Отже, філософська думка
України розвивається як етико-
моральне вирішення цілої низки
світоглядних проблем, як
філософський дух морального

спрямування. Це спрямування було співзвучне християнській культурі, тому справедливим є твердження про те, що філософія доби Київської Русі мала християнський характер. Розвиток філософської думки у Київській Русі в межах християнського віровчення яскраво демонструють літописи та твори церковно-богословського характеру: проповіді, повчання та ін. На початку XII ст. з'явилася

"Повість временних літ",
автором якої за традицією
вважають ченця Печорського
монастиря Нестора у "Повість
временних літ" постає не тільки
як літературний твір, а й як одна
із пам'яток філософської думки.
Вже тут ми можемо знайти
терміни "філософ" та
"філософствувати" (мається на
увазі "промова філософа" перед
князем Володимиром).
Із становленням феодального
ладу християнський характер

української філософії змістився у бік утвердження патристичних і агіографічних ідей.

Проповідувалась зверхність віри над знанням, вищою метою пізнання проголошувався Бог, а єдиним методом пізнання — божественне одкровення.

Людина тлумачилась як істота, опоганена "первородним гріхом", тіло якої є вічним джерелом гріха, а душа визнавалася безсмертною.

Розвитку схоластики протидіяли

гуманістичні ідеї, які почали поширюватись в Україні в XVI ст. До ранніх українських гуманістів належали Юрій Дрогобич (1450—1494), Павло Русин (1470—?) із Кросна, Лукаш із Нового Міста, Станіслав Орловський (1513—1566) та інші. Ю.Дрогобич у своїх поглядах на людину, світ, історію звеличував силу знання та людського розуму. Він вважав, що людина здатна пізнати світ, і ця здатність

зумовлюється наявністю в природі непохитних законів. Аналізуючи людину й історію, Ю.Дрогобич твердив, що історія не є реалізацією наперед визначеного Божого промислу, а постає людською драмою в дії, де головне місце належить природним силам безвідносно до велінь Бога. Філософія українських гуманістів мала яскраво виражені риси антропоцентризму. Так,

С.Оріховський, на відміну від томістської точки зору, вважав, що кожна людина має самодостатню цінність, і від неї самої залежить, чи стане вона гідною високого призначення, чи перетвориться на тварину. Оріховський, замислюючись над вічним питанням про сенс людського життя, зазначав, що до безсмертного життя шлях треба торувати, живучи розважно, чесно й побожно на землі. А однією з основних

чеснот людини він вважав
самопізнання, що допомагає
людині досягнути внутрішнього,
духовного оновлення,
морального вдосконалення.
Наприкінці XVI ст. починається
новий етап у розвитку духовної
думки в Україні. Цей етап
позначається становленням
нової характерології, що виникає
на ґрунті формування
української версії
реформаційної ідеології та
ренесансного гуманізму.

Важливу роль у розвитку
філософської культури
тогочасної України відіграла
Острозька академія — перша
українська школа вищого типу. В
Острозькій академії вивчали сім
так званих вільних наук,
викладали старослов'янську,
грецьку та латинську мови.
Філософія як окрема дисципліна
в Острозькій академії ще не
значилась, але читався курс
логіки, яка називалась тоді
діалектикою. Рівень викладання

вільних наук (граматика, риторика, діалектика, арифметика, геометрія, фізика й астрономія) мав узагальнюючий, філософський характер.

В Острозькій академії був сконцентрований значний науковий інтелектуальний потенціал, що сприяло інтенсифікації процесів взаємо обміну ідеями, духовного взаємозбагачення їх носіїв (острозьких книжників). У цьому взаємо обміні і

взаємозбагаченні народжувалась особлива філософія, в основі якої лежала ідея обґрунтування необхідності збереження й розвитку старослов'янської мови, вимога абсолютної точності при перекладах з грецької мови на старослов'янську священних і богослужбових книг. Особливе місце займала віра в чудодійну силу старослов'янської мови. Твори Герасима Смотрицького, Нова Княгиницького, Івана

Вишенського (бл. 1538 — після 1620) показували, що осягнення Божественної істини в процесі здобуття навичок розрізнення численних смислових відтінків слів, проникнення в їхню приховану духовну сутність є одночасно й процесом становлення людини як особистості, її само творенням. Отже, мислячі люди завжди були на Україні. Починаючи від правителів Київської Русі, закінчуючи філософами,

вченими, дипломатами. Саме їх роздуми і стали фундаментом того, що тогочасна Україна була високоосвіченою і культурною державою, мала повагу та силу голосу серед інших тогочасних держав.

Філософське вчення про істину. Кінцевою метою пізнання є досягнення істини. У першому наближенні істину можна визначити як підтверджене практикою правильне відображення суб'єктом об'єктивної дійсності. Точніше визначення залежить від різних аспектів розуміння істини, в тому числі логічних: по-перше, вона є процесом пізнання від явища до дедалі глибшої сутності; по-друге, істинність

суджень визначається наявністю їхнього зв'язку зі всією системою знань, чуттєвими даними і практикою; по-третє, істинність — є властивістю системи суджень відображати реальні об'єкт; по-четверте, істинність — це властивість ідеального об'єкта, точним описом якого є теорія, бути адекватною моделлю реального об'єкта; по-п'яте, поняття як термін судження не може бути ані істинним, ані хибним; по-

шосте визначається лише істинність поняття як ідеального об'єкта.

Протилежним до істини поняттям є хибна думка. Вона є змістом свідомості, який не відповідає реальності, але сприймається за істинне, і його часом треба спростовувати.

Основна проблема теорії істини — як можна встановити відповідність одержаних знань реальним об'єктам, які постійно розвиваються? Для розв'язання

цієї проблеми необхідно
розглянути основні
характеристики істини:
об'єктивність, абсолютність,
відносність, конкретність і
перевірка практикою. Кожна
істина, оскільки вона
досягається суб'єктом, є
суб'єктивною за формою і
об'єктивною за своїм змістом.
Абсолютизація моменту
суб'єктивного в наших знаннях
веде до суб'єктивізму,
агностицизму. На противагу цим

хібним поглядам наукова
філософія виробила поняття
об'єктивної істини.

Об'єктивна істина — це такий
зміст знань, який не залежить ні
від окремої людини, ні від
людства в цілому. Об'єктивність
істини ніяк не означає її
незалежності від інтересів і
потреб людини. Навпаки, істина
завжди була і залишиться однією
з найважливіших гуманістичних
цінностей людини.

Визнання об'єктивної істини з

необхідністю обумовлює
визнання в тій чи іншій формі
абсолютної істини. Абсолютна
істина означає повне, вичерпне
знання про щось. Можна
погодитися, що таке знання
можливе. Але оскільки
розвивається не тільки пізнання,
а і його об'єкт — навколишній
світ, то людство може лише
наближатися до нього. До
абсолютних істин можна
зарахувати вірогідно встановлені
факти, дати подій, народження й

смерті тощо, але такі істини не становлять пізнавальної цінності, їх просто називають вічними істинами.

Суб'єктивність істини.

Неможливо відділити об'єктивний зміст знання від неминуче суб'єктивного способу його існування. Будь-яке знання є завжди антропоморфним: тобто за формою отримання і фіксації воно ґрунтується на «людино-подібних» уявленнях, формах

мислення, методах і засобах пізнання. Крім того, на результати пізнання мають вплив той чи інший емоційний стан суб'єкта пізнання, індивідуальні особливості його екстерорецепторів, моральні установки. Ступінь антропоморфності знання у різні періоди розвитку науки був різним, але завжди замовником того чи іншого знання і виконавцем цього замовлення була і буде людина. Тому

позбутися суб'єктивної
характеристики знання, поки
існує його замовник і
виконавець, неможливо.

Абсолютна істина — в
широкому розумінні — це
всеосяжна істина про реальність
у цілому або реальність окремих
її фрагментів. Важливо визнати,
що абсолютна істина існує і що
вона принципово пізнавана.

Абсолютна істина складається із
суми відносних істин.

Відносна істина — це обмежено

правильне знання про щось.
Наприклад, тіла складаються з атомів, вода кипить при температурі 100° тощо. У кожній відносній істині є зерно, елемент абсолютної.

Абсолютизація моменту абсолютного в наших знаннях веде до догматизму, омертвіння знань, а абсолютизація відносного — до релятивізму (лат. *relativus*— відносний), тобто до агностицизму, фактичної відмови від пізнання.

Яким же чином ми можемо
переконатися, правильні наші
знання чи помилкові? В
кінцевому підсумку це
досягається за допомогою
практики. Практика
різноманітна — від
повсякденного життєвого
досвіду до складних наукових
експериментів. Вона є джерелом
та основою пізнання, його
рушійною силою,
найважливішим об'єктивним
критерієм істини. Якщо предмет

під час його використання
виявляє себе так, як
передбачалося, то це означає, що
наші уявлення про нього
правильні. Практика історично
розвивається. Тому практика
виступає і як абсолютний, і як
відносний критерій істини.
Істина завжди була й
залишається однією з найвищих
гуманістичних цінностей
людини. Будь-яка спроба
відділити істину від
суб'єктивного, гуманістичного

контексту неминуче обертається трагедіями, катастрофами, знищенням самої істини. Саме тому, крім вказаного критерію практики, є багато інших критеріїв істини: логічний, прагматичний, естетичний, утилітарний, інтуїтивний тощо.

Сутність і основні риси
філософії Середньовіччя.

1. Релігійний характер
філософської думки

Середньовіччя

Філософська думка середніх
віків формувалась в період
зародження і розвитку
феодальних відносин (У-ХІУ
ст.). Якщо антична філософія
за своєю суттю була

космоцентрична (визначальною
реальністю для неї була природа,
Космос), то середньовічне

мислення характеризується
теоцентричністю (від грец.
—«теос» — бог).

Утвердження християнства в
якості панівної релігії (поч.ІУ
ст). привело до такого бачення
реальності, яка створена за
образом і подобою духу. На
цьому підґрунті і починає
формуватися середньовічна
філософія, ідейно-світоглядним
змістом якої стає духовно-
ідеальне тлумачення реальності.
Оскільки ж найдосконалішим

духом є Бог, то теологія (богослів'я) підноситься за цих умов на рівень найголовнішого знання, якому підпорядковуються всі інші види знання. В умовах релігійного диктату філософія була оголошена «служницею богослів'я», і за допомогою свого раціонального апарату вона повинна була утверджувати основні положення християнства. Характерними рисами

світогляду цього часу є: по-перше, теоцентризм. Це означає, що активне творче начало як би щезає з природи і передається Богу, який стоїть над природою. Істинним буттям володіє тільки Бог: він — вічний, незмінний, ні від кого не залежить і є джерелом всього існуючого. Ключем до пізнання істинного буття є віра. Віра не може бути готовим знанням, яке можна передати іншому, як певну інформацію, вона потребує

власних духовних зусиль.

По-друге ідея духовності, яка пов'язана не тільки з Богом.

Вперше в історії людства середньовіччя відкриває людину як особистість, як насамперед духовну, а не природну і тілесну істоту.

На перший план релігійного світогляду виходять протиріччя в морально-етичній сфері.

Людина сприймається як зосередження протиріч, що

існують в світі — між земним і небесним, між тілом і душею, між гріхом і святістю. З однієї сторони, людина — вінець божого творіння, з іншої, зло в світі йде від людини, людина — створіння, в якому «сидить» диявол.

По-третє, світ сприймається як двоїсте буття, справжній (божественний, небесний) і несправжній (земний, гріховний) світи. Цей поділ проходить через всю

середньовічну філософію.

2. Християнсько-середньовічна апологетика і патристика.

Розпочинається становлення філософії середніх віків

періодом так званої

«апологетики» (апологія —

захист). Представники

апологетики виступали із

критикою античної

філософської і культурної

спадщини і захищали

християнство. Найбільш видним

представником цієї епохи був

Квінт Тертулліан (160-229 рр.), який проголосив Думку про несумісність філософії і християнського віровчення, розуму, знання і віри.

Найвідомішим серед «отців» західної церкви був Августин Блаженний, який систематизував християнський світогляд, спираючись на принципи платонізму.

Протиріччя людської душі, зв'язок людини з Богом, добро і зло, історичний час і вічність,

смысл людської історії — ось ті проблеми, які цікавили його понад -усе. Етична проблематика займає у нього головне місце.

Зло у світі, за Августином, — не помилка творця. Бог не відповідає за нього. Зло — це вільний вибір людини, і вона несе за нього відповідальність.

Джерело зла у світі — від свавілля людини. Вона протиставила волі Бога свою людську волю. Зло виявляється у

повстанні людини проти Бога,
створіння проти твориш.
.Оскільки Бог не творив зла, то
воно не має справжньої
реальності, тобто воно не існує
само по собі. Зло — це лише
відсутність, нестача
(спотворення) добра.
Він вважає, що розум є
потрібним для сприйняття
християнської доктрини, але
його повинна випереджати віра.
«Віруй, щоб розуміти», — таку
тезу висуває Августин.

Цікавою була також думка
Августина про лінійний
розвиток людської історії. У
своїх працях «Про місто Боже» і
«Сповідь» він поділяє всю
історію людства на шість
історичних епох: від дітей Адама
і Єви і до народження Христа
людство проходить перші епохи,
з народження Христа
починається шоста, остання
епоха, яка триватиме до кінця
існування людства.

3. Середньовічна схоластика.

Реалізм і номіналізм.

Схоластика (від грецького «схола» — школа) — це специфічна система середньовічної філософсько-теологічної думки; яка зародилася в монастирських школах. Пізніше так стали іменувати всю середньовічну філософію. Схоластика була спрямована на раціональне обґрунтування основ християнського віровчення, насамперед для осмислення і

доведення буття Бога.

Вважалося, що істина вже дана в Біблії, необхідно її лише логічно вивести звідти. Природа

перестає бути найважливішим об'єктом людського пізнання.

Основна увага зосереджується на пізнанні Бога і людської душі.

Схоластика опиралась в основному на формальну логіку Арістотеля.

Однією із центральних проблем схоластичної філософії є дискусія про універсали

(загальні поняття). У відповідності з тим, як тлумачилося питання про існування універсали, середньовічна філософія репрезентована двома основними напрямками — номіналізмом і реалізмом. Номіналізм (від лат. — ім'я, назва) — напрям, який вважав, що реально існують лише поодинокі реальні речі, а загальні поняття є тільки назви абр імена. Найвидатнішими

представниками є І.Росцелін,
Дуне Скот, У.Оккам.

Представники реалізму,
продовжуючи лінію Платона,
твердили/що загальні поняття
(універсал?) є не відображенням
предметів і явищ, а існують
реально як певні духовні
сутності поза одиничними
речами і незалежно від них і
складають субстанцію речей.
Раніше існує, наприклад, ідея
людини як загального поняття, а
потім — її породження —

одиничні люди.

Зовні диспут між номіналістами і реалістами виглядав як богословська форма суперечки щодо характеру реальності «Святої Трійці». Реалісти захищали існування ідеального, надаючи тим самим єдино справжньої реальності загальним поняттям, універсаліям. Це приводило реалістів до визнання єдності Божественної Трійці як істотної реальності.

Номіналісти, стверджуючи
реальне існування конкретних,
одиничних речей і явищ,
приходили до визнання
реальності саме іпостасей
(ликів) Святої Трійці.

Догмат триєдності Бога — один
^ із основних у християнському
віровченні. Зміст його полягає в
тому, що Бог єдиний у трьох
особах:

Отець, Син і Дух Святий.

Триєдина сутність ликів Бога
така ж реальна, як і самі

іпостасі.

Номіналізм, який відкидав
реальне існування загального,
мав тенденцію заперечувати
реальність Божественної
єдності, а тому був небезпечним
для основної догми
християнської церкви.

“Практична філософія”

Г.Сковороди.

Релігійна філософія Сковороди –
це філософія практична,
філософія як духовні справи.

Традиція такого розуміння
філософії виникла в античності,
продовжувала існувати в
середньовіччя та епоху

Відродження, але занепала в
Новий час. Згідно із сучасними
істориками філософії (П. Адо
«Духовные упражнения в
античности», «Что такое

антична філософія?»)
першими філософію як єдність
теорії та практики зрозуміли
Піфагор і Сократ. Мистецтво
мислити було при цьому однією
із практик. Необхідним
фундаментом же для мислення
було саме моральне
удосконалення, подолання
пристрастей, практика
поглибленого самопізнання.
Вчення про філософію як
духовні вправи було
сформульоване в діалогах

Платона, які самі підводили
людину до ряду духовних
народжень чи перенароджень.
Духовні вправи опинилися в
центрі філософії у стоїків. Саме
завдяки цій античній традиції
розуміння філософії як практики
святі отці називали
християнську аскезу «нашою
філософією», а титани
Ренесансу і Монтень розуміли
філософію як життєву мудрість.
Сковорода приймає ідеал
практичної філософії із

платонізму та стоїцизму. Згідно із Платоном, метою філософії є виховання розуму, волі та чуттєвості людської душі, а не здобуття теоретичних знань. Шлях виховання можливий для того, хто усвідомив, що його особистість відрізняється від його тіла, є духовним Я. Той, хто з усією серйозністю прийме цю першу істину, зрозуміє, що пристрасті та гадки, які звичайно приймаються за бажання і думки, є наслідками

впливу тіла, а не породжені особистістю самою по собі. Бути філософом означає не лише пережити цей поворот до внутрішнього від зовнішнього, але і йти шляхом філософського виховання вчителем («пайдея») та самовиховання («софросіне»). Вершиною цього шляху є мудрість. В цьому стані душа, що вже наблизиться до довершеності, буде близькою до світу першопричин, буде ясно пізнавати Джерело всіх

матеріальних та ідеальних світів
– Благо. При цьому філософ
прагне не лише до пізнання
Істини, але і до блаженства,
яким супроводжується це
пізнання. Із Платона Сковорода
приймає загальний задум
філософії як духовного
сходження, із стоїцизму –
конкретні духовні вправи по
досягненню безпристрасності,
по вихованню учнів через
написання листів із
нагадуваннями важливих істин.

Всі філософські твори
Сковороди написані не в руслі
потуг модерної філософії
відкрити теоретичну істину та
узагальнити результати наук, в
техніці «нагадування», що була
розвинута в платонізмі та
стоїцизмі. Душа сама по собі
вже знає істину, але це знання є
призабутим – тому філософ в
живій бесіді чи за допомогою
діалогів нагадує істину. Ціль
філософського спілкування в
бесіді чи через твори – і

досягненні озаріння, інсайту, а не в передачі суми знань. Така точка зору платонізму. Згідно ж із стоїками, філософія має певну кількість «догматів», тобто найзагальніших положень, які вчитель усно пояснює учням. Завдання ж листів вчителя до учнів, віршів, символічних малюнків – нагадати про те, що говорилося усно. Вчитель навіть може писати самому собі, щоб нагадати пізнане та укріпити себе в установці на

безпристрасність. Всі прийоми античних філософів були не лише усвідомлені Сковородою, але і застосовувалися ним особисто.

Коли філософія мислиться лише як теоретична наука, то філософ не зобов'язаний втілювати у власному житті ті принципи, які він вважає необхідними для людства. Наприклад, деякі сучасні теоретики розказують про необхідність економити

ресурси землі, але виходячи останніми із лекційної аудиторії не виключають світло. Для античних філософів і їх вірного учня Сковороди такого роду розколи теоретичного і практичного – аномалія. Сковорода приходить до висновку про необхідність втечі від світу – і реально тікає, стає мандрівником, який скрізь не в своєму домі, не зв'язаний суспільними обов'язками. Ця втеча від світу є філософською, а

не християнською. Філософ
втікає від пристрастей до
свободи, до духовного бенкету
мислення і вільного спілкування.
Втеча від світу, яку здійснює
монах – це усамітнення і
передача власної свободи в руки
вчителя, старця. Сковорода не
пішов в ченці і не став учнем
монахів. Він втік у вільні
філософи і від учнів не вимагав
послуху, але чекав вільного
саморозвитку. Всяка схожість
втечі Сковороди із практиками

християнського благочестя – зовнішня. Він не був ні «странніком», ні «юродивим». Він був філософом – таким, яким були звичайно філософи в античності – від Піфагора до Прокла. Він йшов шляхом втечі «єдиного в мені до Єдино в всьому» (Плотін), шляхом, який передбачав досягнення моральної безпристрасності, філософського споглядання та містичного осяяння. Ця філософська святість цінувалася

отцями Церкви як можлива
ступінь до шляху власне
християнської святості. Але сама
по собі ця філософська святість
не може замінити
християнського благочестя і
сама до нього не приводить.
Тому філософська духовність
Сковороди – це така собі
паралельна реальність до
християнської чернечої
духовності. І небезпека в тому,
що самі по собі паралельні лінії
не сходяться. Як казав про

власний досвід св. Григорій Ниський, одного разу необхідно переплигнути безодню між філософією та християнством, полюбивши замість Єдиного філософів Живого Бога християн: люблячого Отця, смиренного Сина, животворящего Духа. Св. Григорій Ниський свідомо зробив цей крок. Григорій Сковорода свідомо залишався філософом. Тому Григорій Ниський – християнський

теолог, Григорій Сковорода –
релігійний філософ. І ці
означення виявляють
принципові відмінності.

Методи наукового пізнання

Наукове пізнання відзначається своєю упорядкованістю завдяки тому, що вчені використовують методи наукового пізнання, своєрідні дороговкази у складному лабіринті досягнення дійсності. Кожен метод включає в себе сукупність засобів, що поєднуються певними регулятивними принципами. Класифікуючи методи за ступенем їх загальності, як правило, виділяють такі групи

методів:

всезагальні методи\ (діалектика і метафізика);

загальні методи;

спеціальні методи, які

застосовуються в окремих науках (скажімо, лише в біології).

Розрізняють також ті наукові методи, до яких вдаються на емпіричному рівні пізнання, і методи теоретичного осмислення дійсності.

Методи емпіричного рівня пізнання (вимірювання,

порівняння, спостереження, експеримент) дають можливість накопичити емпіричні дані, факти, аналіз яких дає можливість продукувати понятійне знання.

Спостереження — це упорядкована, систематизована, цілеспрямована система сприйнять досліджуваних явищ, його властивостей, зв'язків, відношень, яка дає вихідний емпіричний матеріал для пізнання, його властивостей,

зв'язків, відношень, відповідні факти. Будь-що стає науковим фактом за умови, що воно зафіксоване тим чи іншим прийнятим уданій науці способом — у вигляді протокольного чи магнітофонного запису, фотографії тощо. Спостереження широко застосовуються в багатьох природничих та суспільних науках. У сучасній науці в процесі спостереження дедалі частіше використовують

різноманітні прилади, які ніби доповнюють органи чуття людини, розширюють можливості сприймання, — мікроскоп, телескоп та ін. На відміну від спостережень, які мають місце у повсякденному житті, наукове спостереження завжди пов'язане з вирішенням відповідного теоретичного завдання, перевіркою певної гіпотези тощо.

Експеримент, перебуваючи в тісному зв'язку із

спостереженням, відрізняється від останнього тим, що експериментатор активно втручається в перебіг досліджуваних явищ та подій. Він вдається до експерименту тоді, коли для розв'язання проблеми доводиться вдаватися до певної форми взаємодії з досліджуваним предметом, до створення штучного середовища з метою одержання відповідних емпіричних даних. Свідомо і планомірно підбираючи умови, в

яких відбувається досліджуване
явище чи протікає процес,
регулюючи, багатократно
повторюючи його, вчений
виявляє в ньому істотне і
абстрагується від неістотного.
Експеримент використовують не
лише для одержання емпіричних
даних. Іноді до нього вдаються і
тоді, коли виникає потреба
підтвердити або спростувати
певні наслідки, що випливають з
існуючої теорії.
Експеримент дає загалом

багатшу і глибшу інформацію про досліджувані явища порівняно із спостереженням. Правда, при цьому виникає можливість привнесення суб'єктивного начала в пізнавальний процес, перекрученого відображення дійсності.

Крім названих, до методів емпіричного рівня відносять ще порівняння, вимірювання, метод спроб і помилок та ін. Порівняння — метод

емпіричного рівня наукового пізнання, з допомогою якого робиться висновок про подібність чи відмінність об'єктів пізнання. Цей метод дає можливість виявити кількісні й якісні характеристики предметів, класифікувати, упорядкувати і оцінити їх. Вимірювання — метод емпіричного рівня пізнання, з допомогою якого визначається відношення однієї, вимірюваної величини, до іншої, що

приймається за постійну стосовно вимірюваної. Метод вимірювання включає в себе такі основні моменти: вибір одиниці вимірювання і одержання набору відповідних мір, установлення правил порівняння вимірюваної величини з мірою і правил складання мір, опис процедури вимірювання.

Здобутий з допомогою емпіричних методів пізнання матеріал, факти обробляються, результатом чого є справжнє

теоретичне знання. При цьому вдаються до теоретичних методів пізнання — абстрагування й узагальнення, аналізу і синтезу, індукції і дедукції та інших методів продукування понятійного знання.

Абстрагування — це метод, за допомогою якого мислено відволікаються від неістотних властивостей явищ, що вивчаються. Результатом абстрагування є поняття, в яких

відображаються загальні та суттєві ознаки предметів і явищ об'єктивної дійсності.

Узагальнення — це мислений перехід від окремих фактів, подій до їх ототожнення або від однієї думки до іншої, що є більш загальною. Ці переходи відбуваються на підставі особливих правил. Узагальнення перебуває в органічному взаємозв'язку з абстрагуванням, аналізом, синтезом, порівнянням тощо.

Аналіз — це мислене розчленування предмета (явища, процесу), властивості предмета або відношення між предметами на частини. Процедура аналізу є органічною складовою будь-якого наукового дослідження. Вона, як правило, становить початкову стадію вивчення об'єкта, на якій дослідник переходить від нерозчленованого опису цього об'єкта до виявлення його структури, складових, а також

властивостей.

Синтез — мислене поєднання різноманітних елементів, сторін предмета в єдине ціле (систему).

Синтез є наступним етапом пізнання після аналізу.

Синтез має багато різних форм. Так, будь-який процес утворення понять ґрунтується на діалектичному взаємозв'язку аналізу і синтезу. Аналізуються, а потім синтезуються та узагальнюються і емпіричні дані в процесі наукового

дослідження. В теоретичному науковому знанні синтез виступає у формі взаємозв'язку теорій, що відносяться до однієї предметної сфери. Для сучасної науки характерні процеси синтезу не лише в середині окремих наукових дисциплін, але й між різними дисциплінами — міждисциплінарні. Так, процеси синтезу відіграли суттєву роль у процесі формування біофізики, біохімії тощо.

Індукція — метод пізнання, з допомогою якого на підставі знання властивостей, зв'язків чи відношень окремих предметів роблять висновок про наявність цих властивостей (зв'язків чи відношень) усіх предметів чи явищ відповідної предметної сфери.

Об'єктивною основою індукції виступають закономірності об'єктивного світу, а суб'єктивною — пізнаваність цих закономірностей з

допомогою логічних чи статистичних схем цього виду умовиводів. Логічні схеми, що застосовуються в припущенні, вказують на те, що осмислювані явища не є випадковими, а статистичні — ґрунтуються на припущенні про те, що ці явища є випадковими.

Історично першим видом міркувань за індуктивною схемою була індукція, що ґрунтувалася на факті простого повторювання зв'язків між

явищами. Це так звана популярна (народна) індукція. Вона виникає в ситуації, коли в окремих випадках вбачається певна регулярність, зокрема у формі повторюваності явищ, процесів, подій, що дає можливість сформулювати цілу низку одиничних суджень, у яких узагальнюється ця регулярність. За умови відсутності суперечливих випадків ця сукупність одиничних суджень

розглядається як підстава для загального висновку.

Індукція поділяється на повну і неповну. Індукція, в якій

висновок про всю множину предметів роблять на підставі знання кожного елементу цієї множини, називається повною.

Повна індукція дає достовірні висновки. Так, знаючи, що Земля обертається навколо Сонця, Марс обертається навколо Сонця, Венера обертається навколо Сонця і т.д., на основі

знання дев'яти одиничних суджень, суб'єктами яких виступають поняття, що позначаються відповідними іменами (назвами планет сонячної системи), робиться висновок за повною індукцією: "Отже, всі планети сонячної системи обертаються навколо Сонця".

Індукція, завдяки якій на основі знання лише деяких елементів множини предметів роблять висновок про всю множину,

називається неповною. Неповну індукцію називають науковою лише за умови, що, крім формального, дається і реальне обґрунтування її висновків шляхом доведення їх не-випадковості, насамперед з допомогою виявлення причинно-наслідкових зв'язків між явищами, що досліджуються. Загалом же неповна індукція дає ймовірні висновки, які свідчать про необхідність діалектичного

зв'язку між індукцією і дедукцією. Значний вклад у розвиток індуктивного методу належить перш за все Ф.Бекону і Дж.С.Міллю.

Дедукція — метод наукового пізнання, з допомогою якого, виходячи з більш загальних положень, одержують менш загальні, часткові, а то й одиничні. Завдяки дедукції одержують достовірне знання, тому дедуктивними часто називають необхідні умовиводи.

Творцем дедуктивного методу вважають Арістотеля. Бекон та Мілль негативно ставилися як до дедуктивного умовиводу, вважаючи його другорядним методом, так і загалом до дедукції.

Сучасна наука враховує діалектичний взаємозв'язок індукції та дедукції.

Аналогія — метод, відповідно до якого на підставі подібності предметів за одними ознаками робиться висновок про їх

подібність за іншими ознаками. Аналогія, як і неповна індукція, сама по собі ще не може гарантувати достовірні висновки.

Моделювання — метод дослідження об'єктів на їх моделях. Побудова моделей предметів і явищ здійснюється з метою їх досконалішого вивчення, раціоналізації способів їх побудови, впливу на них тощо. Форми моделей різноманітні і залежать від

багатьох обставин, зокрема від сфери їх застосування. Так, за характером моделей розрізняють предметне і знакове (інформаційне) моделювання. Моделювання завжди застосовується разом з іншими методами, особливо в тісному зв'язку воно перебуває з експериментом. Моделювання завжди передбачає використання методів абстрагування та ідеалізації. Воно дедалі глибше проникає в практичну діяльність

людей, оскільки становить собою не лише метод пізнання, але й критерій перевірки наукових знань.

Формалізація — метод, з допомогою якого змістове знання відображається у формалізованій мові.

Необхідною умовою для побудови такої мови є використання аксіоматичного методу, завдяки якому вдається одержати всі твердження теорії з невеликої кількості положень

(аксіом), які приймаються без доведення.

Формалізація доведень дає можливість звільнитися від звертання до інтуїтивних засобів, що має вирішальне значення для строгості обґрунтувань.

Формалізація є необхідною умовою побудови штучних (формалізованих) мов. Одержані з допомогою формалізації результати мають важливе філософське значення, зокрема

для розв'язання проблеми співвідношення формальних і змістових компонентів у науковому знанні. Формалізація є засобом виявлення і уточнення змісту наукового знання. Разом з тим необхідно зазначити, що будь-яка формалізація не може вичерпати все багатство змісту знань.

Філософія Середньовіччя:
геоцентризм, патристика,
схоластика, номіналізм і
реалізм.

Залежно від історіософської
позиції, середньовіччя як
історичну епоху можна вважати
або закономірним
продовженням античності (і тоді
важко зрозуміти безодню між
ними), або новим витокom
історії. Більш прийнятною є
друга позиція, яка ґрунтується на
концепції історичного

коловороту (греко-римська цивілізація занепала, прийшли нові народи і розпочався новий цикл нової цивілізації).

Варвари, які завоювали Римську імперію, перебували на стадії становлення феодального (традиційного землеробського) суспільства. А феодалізм ще не визнавав особи. Щоправда, європейський феодалізм перейняв від античності християнство, а християнство як релігія передбачає певну

самоствійність особи і
орієнтована на особу, наділену
свободою волі. (Релігія є носієм
ідеї особистості.) Оскільки ж за
феодальних відносин особа не
може реалізуватись як соціальна
одиниця, вона під впливом
християнства утверджується як
духовна особа. Духовна особа —
це своєрідний компроміс
феодалізму і християнства:
особа, яка не може реалізуватись
у зовнішньому світі,
заглиблюється в себе.

Характерною особливістю середньовічного світогляду є теоцентризм. Античність не знала ідеї трансцендентного (потойбічного стосовно реального світу) Бога.

Вважалося, що боги, як і люди, живуть в єдиному для всіх космосі (космоцентричний світогляд). Середньовіччя по-іншому мислило і Бога, і світ. Бог творить світ з нічого, він абсолютно перший, істинне буття. Природа як творіння Бога

втрачає свою самоцінність. Вона виступає тільки символом чи знаком божественної премудрості, адресованим людині. Відношення Бога і природи мислиться в категоріях справжнього і несправжнього буття елеатів: Бог єдиний, неподільний, незмінний (трансцендентний); природа множинна, подільна, рухома, але існує завдяки Богові. Філософія в середньовіччі розвивалася в лоні релігії як

панівного світогляду тієї епохи. Релігія, безумовно, звужувала межі філософського мислення, задавала і проблематику, і загальну модель вирішення проблем. Крім того, філософія в епоху середньовіччя не мала власної соціальної бази — особи, яка потребувала б філософського світогляду. Тому розвиток в лоні релігії був єдиною можливим способом існування і збереження філософського мислення загалом. В іншій

іпостасі воно тоді просто не
могло б існувати.

Формування християнської
філософії має свої особливості.

Як релігія, християнство
підозріло ставилось до
язичницької мудрості —
античної філософії. Одначе,
вступивши з нею в дискусію,
воно змушене було відповідати
на аргументи аргументами.

Завдяки цьому шляхом
«заперечення» в лоно
християнства був перенесений

філософський стиль мислення. Носіями філософії в дану епоху було вузьке коло служителів церкви. Світської філософії не існувало. Звідси догматизм, авторитаризм і традиціоналізм цієї філософії.

Патристика

Перший період (II—VII ст.) у розвитку середньовічної філософії названий патристикою.

Патристика (лат. pater — батько) — сукупність філософських

доктрин християнських
мислителів (отців церкви) II—
VII ст.

Представлений він вченням
«отців церкви» — Квінта
Тертулліана (160—220),
Августина Блаженного та ін.
Відомим твердженням «Вірую,
бо це абсурдно» Тертулліан
висловив один із основних
принципів патристики —
примат віри над розумом. Розум
справді був безсилий будь-що
змінити в період розпаду

Римської імперії. Відновитись до життя можна було тільки через віру, через утвердження абсолютно нових цінностей. У цих словах теолога не просто церковна догма, а вистраждана епохою істина.

Августин Блаженний пристосував платонізм для розбудови християнської теології. На його думку, світ ідей Платона є не що інше, як думки Бога, що передують акту створення світу. В Бога ідеї

передують речам, в людині вони сліднують за речами. Пізнаючи речі, людина проникає в думки Бога. В такий спосіб теологи поєднали релігійну доктрину створення світу Богом і концепцію Платона.

Певний інтерес представляє концепція історії Августина. На противагу циклічним уявленням про час, характерними для греко-римської культури, Августин розвинув лінійну концепцію: історія має початок

(створення світу), кульмінацію (пришестя Христа) і майбутній кінець (друге пришестя і страшний суд). І хоч така концепція є есхатологічною (визнає кінець історії), однак розуміння історії як єдиного сповненого смислу процесу сприяло пробудженню історичної свідомості. Стараннями Августина в європейській культурі утверджується розуміння часу як однолінійної перспективи, що

йде з майбутнього через сучасне в минуле.

Августин у «Сповіді» відкрив новий предмет дослідження — переживання людини, внутрішню духовну особу. Греки не знали сфери внутрішніх переживань як чогось самотійного. Для них особа виявляла себе через дію. З моменту, коли зовнішня діяльність стала регламентованою, коли релігія загостила моральні почуття,

самі помисли, порухи душі
почали сприйматися, як дія.
Християнство не тільки
відкрило, а й розбудувало цю
внутрішню духовну особу.
Августин дав цікавий аналіз
часу, виходячи із структури
внутрішніх переживань. У душі
він розрізняє три настанови:
чекання, спрямоване в майбутнє;
увагу, пов'язану із сучасним;
пам'ять, яка утримує минуле.
Завдяки цим настановам душа
«конститууює», творить час. Час,

на думку Августина, існував би навіть за умови існування однієї лише душі. Ідея

«конституювання» часу на основі внутрішніх переживань набула популярності у філософських течіях ХХ ст. — феноменології та екзистенціалізмі.

Схоластика

Наступний період (ХІІІ—ХV ст.) в розвитку середньовічної філософії називають схоластикою.

Схоластика (лат. scholastikos — учений, шкільний) — філософське вчення, в якому поєднані релігійно-філософські засновки з раціоналістичною методикою та формально-логічними проблемами.

Філософія викладалась у школах при монастирях, вона була шкільною мудрістю, звідси і назва — «схола» (з грецької — школа). Пізніше це слово набуло негативного значення, ним стали позначати відірване від життя

мудрування. У розвитку
схоластики існує два періоди:

1. До XII ст. На цьому етапі
домінують ідеї Августина,
пов'язані з неоплатонізмом
(августиніанство).

2. З XIII по XV ст. У цей час
поширюються ідеї Фоми
Аквінського (1225—1274), який
пристосував учення Арістотеля
до потреб зміцнення позицій
католицизму. За іменем
фундатора цей період
схоластики отримав назву

томізм.

Перехід від ідей Августина до томізму зумовлений кількома чинниками. Передусім розвитком і зміцненням третього стану (ремісників і торговців), в яких пробуджується інтерес до природи. А вчення про природу краще розвинуто у філософії Арістотеля. Для Платона природа взагалі позбавлена самоцінності. Певну роль у поширенні вчення Арістотеля у Західній Європі

відіграло й ознайомлення європейців зі вченням арабських мислителів, Арістотелевих послідовників — Аверроеса (1126—1198) і Авіценни (980—1037). Арабська та Візантійська філософія стали перехідною ланкою від античної до західноєвропейської культури XII—XV ст. У східній частині Римської імперії — Візантії — перехід до феодалізму відбувався поступово, без різкого розриву з античною традицією. Тут

збереглося багато творів античних мислителів. Саме з Візантії бере початок філософська думка всіх народів православного світу (Вірменії, Грузії, Київської Русі). Пожвавлення міського життя в XII ст. на арабському Сході зумовило розквіт арабської філософії, яка засвоїла античну традицію. Схід у цей час значно випереджав Захід у культурному розвитку, а східна філософія помітно вплинула на розвиток

західноєвропейської
філософської думки.
Схоластика, особливо її
розвинута форма — томізм,
практично вирівнює в
значущості віру й розум. На
думку її прихильників, знання,
яке осягається в акті віри, можна
передати розумом. У підвищенні
статусу розуму в схоластиці
порівняно з патристикою
полягає суттєва відмінність
католицизму від православ'я, які
розійшлись у XII ст. Католицька

теорія сформувалась на основі більш раціональної схоластики, а у православ'ї домінує патристика. Цим значною мірою зумовлено і те, що наука сформувалась саме в Західній Європі.

Форма як організуючий принцип по-різному пронизує матерію на цих рівнях — від зовнішньої форми до розумної душі, яка існує окремо від тіла і яка є безсмертною на відміну від рослинної і тваринної душі.

Церква високо оцінила вчення
Фоми Аквінського. Він, як і
Августин, був канонізований як
святий. У ХІХ ст. його вчення
було поновлене церквою
(неотомізм), проголошено
офіційною філософією
Ватикану.

Суттєве значення для
подальшого розвитку
європейської філософії мала
дискусія між номіналістами і
реалістами, яка тривала в
схоластиці протягом кількох

століть. Центральна проблема дискусії — природа загальних понять. Ця проблема споріднена з проблемою співвідношення загального і одиничного, що хвилювала давньогрецьких філософів, але їй властиве дещо інше смислове забарвлення. Реалізм (лат. *realis* — суттєвий, дійсний) — філософський напрям, згідно з яким загальні поняття (універсалиї) існують реально як сутності речей. Реалісти — Ансельм

Кентерберійський (1033—1109),
Фома Аквінський — вважали,
що людина осягає ці сутності в
поняттях розуму. Отже,
універсаліям спершу надавався
статус реального буття —
сутності речей, а вже відтак —
загального поняття розуму.
Номіналізм (лат. *nomen* — ім'я)
— філософське вчення, що
заперечує онтологічне значення
універсалій (загальних понять),
стверджуючи, що універсалії
існують не в дійсності, а тільки в

мисленні.

Номіналісти — Вільям Оккам (1300—1349), Жан Буридан (1300—1350) — вважали, що речі одиничні, не приховують ніяких універсалій. Загальні поняття є тільки назвами одиничного, вони — творіння людського розуму. Така відмінність у співвідношенні одиничного і загального в світі речей передбачала різні тлумачення способу їх творення. Реалісти — прихильники

платонівсько-арістотелівської традиції, для якої Бог є передусім розумом — вважали, що ідеї (загальне) як думки Бога передують творінню (є своєрідним планом творіння) і в самому творінні, в речах складають їх сутність. Усе це зумовлює ланцюжок: ідея, що існує в Бога, — сутність речі — ідея в розумі людини. Ієрархічна побудова сущого, що постала в концепції Аквінського, зумовлена різним способом

втілення ідеї — форми.
Номіналісти щодо розуміння
Бога схилялись до біблійної
традиції, яка тлумачить його як
вищу волю. На їх думку, Бог
творить речі за своєю волею,
вони не є втіленням ідей. Речі
одиничні. Це є підставою для
заперечення принципу
ієрархічності побудови світу.
Обидві концепції по-різному
інтерпретують і пізнання. Для
реалістів пізнання — осягнення
розумом сутності, розкриття її

через умоспоглядання (зародки майбутнього раціоналізму). Для номіналістів пізнання є чуттєвим пізнанням одиничних речей. Саме це живило їх увагу до досвіду, фактів, дало поштовх для емпіричного напрямку у філософії Нового часу.

Вчення про “Сродну” працю
Г.Сковороди.

Історична своєрідність
розв'язання основного питання
філософії Сковородою полягає в
тому, що воно не постає для
нього у вигляді «чистої»
онтології чи гносеології, а
насамперед як методологічна
основа розв'язання проблем
філософії моралі. Питання про
відношення матерії і духу, буття
і свідомості не знімаються ним,
а органічно сполучаються з

ученням про людину, а
гносеологічні завдання
змикаються з концепцією
самопізнання... Обґрунтування
потреби людини в сродній праці
є одним з найважливіших
висновків концепції сродності.
Згідно з твердженням
Сковороди, сродна праця є
водночас і потребою людського
тіла, і потребою духовною,
оскільки вона звеселяє дух,
приносить задоволення і
насолоду. Сродна діяльність

характеризується тим, що вона однаково корисна й для того, хто знайшов своє покликання, і для суспільства. Цією єдністю суспільного і особистого інтересу сродна праця відрізняється від випадкової праці, обраної з міркувань користі, слави чи гордості. Тому уважне ставлення до самого себе, турбота про власний духовний світ матиме значення для інших людей. Сковорода закликає працювати заради

власної користі, дбати про
потрібне для себе і тим самим
про досягнення свободи. Де
міркування важливе для
розуміння філософії і моралі
Сковороди в цілому. Проте було
б помилковим вважати, що ця
заслуга належить винятково
Сковороді. Вже в «Діоптрі», що
користувалася значною
популярністю, говориться про
величезне значення праці в
житті людини. Там знаходимо
такі думки) «Как птица рождена

летать, так й человек работать»,
«Человек живет лишь тогда,
когда занят трудом»,
«Праздность есть нечто иное как
смерть й погребеніе человека
живого». Подібні думки
висловлювали й інші українські
попередники Сковороди, які
обстоювали погляд на працю як
на одне з джерел моралі. Новим
у поглядах Сковороди була не
вимога праці взагалі, а вимога
«природної» праці.
Порівнюючи погляди Сковороди

на роль і значення сродної праці з ідеями буржуазних просвітителів з цього питання, можна помітити як риси певної спільності, так і істотну їх відмінність. Однією з важливих проблем просвітництва була боротьба проти неробства та паразитизму і доведення того, що всі працездатні повинні займатися суспільно-корисною працею, яка є джерелом життя і умовою добробуту та суспільного багатства. В

поглядам просвітників важливе місце посідають принципи помірності праці, працелюбства та справедливості. Позиція Сковороди в даному питанні близька до такого роду ідей, насамперед у тому відношенні, що він також з великою пристрасстю засуджує «праздность», паразитизм, неробство, розкіш та багатство. Але в питанні про значення праці для людини погляди Сковороди виділяються тим, що

в його розумінні сродна праця є не тільки засобом забезпечення матеріального існування людини, а й засобом її духовного самоствердження, джерелом радості, «веселія», щастя. Таким чином, істотна відмінність Сковороди від буржуазних просвітників полягає в тому, що він розглядає працю не як джерело матеріального багатства й наживи, а як джерело духовної насолоди, задоволення життям...

Сродна праця у Сковороди виступає не стільки як засіб, скільки як мета і смисл життя. І на його думку, такі види праці, як ремесло й землеробство, сприяють не тільки досягненню добробуту, а й найбільше відповідають цій меті.

Неробство («праздность»)

Сковорода вважає злом і для людини, і для суспільства. Але разом з тим не раз підкреслює, що сродна праця повинна бути легкою, вона ; зумовлює

веселість духа, святковий
настрій душі. Тому для доброї
людини кожний день свято..
Відзначимо, що філософ
тлумачить працю не тільки як
фізичні зусилля, а й як
активність думки, рух свідомості
по шляху до пізнання істини. До
останнього ряду праці, зокрема,
належить і філософська
творчість самого Сковороди,
який на закиди в бездіяльності
відповідав, що неробство важче
за Кавказькі гори, але справа для

людини не тільки в тому, щоб «продавати, покупати, жениться, посягати, воєваться, тягаться, портняжить, строиться, ловить зверя», бо ці справи не можуть вичерпати людське серце.

«Погрузив все наше сердце в приобретение мира и в море телесных надобностей», пише Сковорода, «не имеем времени вникнуть внутрь себе, очистить и поврачевать самую госпожу тела нашего, нашу душу», і в цьому й полягає причина

розслаблення духа, боязливість,
зздрість, невдоволення, гнів
тощо.

Сродна праця втрачає
властивість, що семантично
пов'язана з поняттям
«трудність», вона стає легкою,
як розвага, і супроводжується
духовною насолодою.

Послідовно обстоюючи
природне життя як життя
духовне, як сердечну веселість,
Сковорода захищає Піфагора,
який, на його думку, правильно

вказав на джерело «чистоти
сердечної». Піфагор закликав
обирати природне життя, яке
звичка зробить солодким і
приємним, бо звичка без
природи мертва, тоді як
заснована на природі, вона веде
до щасливого життя.

Історичні форми діалектики
Етимологічно "діалектика" (від
грец. - с-іаіектіке) означає
мистецтво вести полеміку,
суперечку, діалог, зіткнення
полярних суджень. Сучасна
матеріалістична діалектика є
наукою про найзагальніші
закони розвитку природи,
суспільства, його пізнання та
мислення, що осягає світ. Це
спосіб світорозуміння, теорія і
метод пізнання.

Першим, хто надав поняттю

"діалектика" значення методу розумного пізнання, був Гегель. Він підкреслював, що "діалектика" осягає світ ("абсолютну ідею") у єдності протилежних визначень, у саморусі, саморозвитку. Це був новий стиль мислення, який характеризувався гнучкістю й компромісністю.

Проте діалектика вчить й про неосяжні зв'язки, що поєднують між собою всі речі, явища, процеси об'єктивного світу. Ці

зв'язки проникають у їхню сутність, тому вирвати явище з них неможливо, оскільки це позбавить нас глибокого й повного його розуміння.

Навпаки, метафізика розглядає речі, явища та їх мисленні відображення, поняття окремо одне від одного, як уособлені, між собою не пов'язані (або пов'язані лише зовнішніми відношеннями). Вона аналізує речі, явища, а також і поняття поза процесом розвитку, які за

своєю суттю незмінні (а якщо й визнає розвиток, то спрощено, поверхово, не розкриваючи його сутності й рушійних сил).

Діалектика - виходить з того, що все існуюче може бути зрозумілим лише в розвитку, і що останній слід розглядати як саморозвиток, Що породжується внутрішніми імпульсами й включає в себе не лише поступові зміни, еволюцію, а й перериви поступовості, якісні стрибки, появу нового.

Теорія розвитку визнає як зовнішні, так і внутрішні суперечності, притому у внутрішніх вбачає головний імпульс, рушійну силу саморуху, саморозвитку існуючого і тому на дослідження цих суперечностей звертає головну увагу.

Метафізика вважає речі та явища само тотожними (рівними самим собі), позбавленими внутрішніх суперечностей. Нею визнаються лише зовнішні

суперечності - між різними предметами, - а також формально-логічні протиріччя, що виникають внаслідок непослідовності думки.

Так, починаючи з античності різні мислителі вкладали в поняття "діалектика" різний зміст: то як теорію розвитку, то як теорію пізнання (гносеологію), а то як науку про загальні закони і форми руху мислення (діалектичну логіку). З цього можна дійти висновку, що

діалектика розвитку об'єктивної
та діалектика розвитку
об'єктивної реальності, якщо й
не збігаються, то в чомусь єдині.
Згодом діалектику розвитку
об'єктивної реальності стали
називати об'єктивною, а
діалектику розвитку суб'єктивної
реальності - суб'єктивною.
Г.Гегель на ідеалістичній, а В.І
Ленін на матеріалістичній
основах вказали, що діалектика
як теорія розвитку, теорія
пізнання і діалектична логіка -

єдині, і що їх закони та співвідносні категорії за змістом збігаються, будучи різними за способом буття.

В історичному розвитку діалектика пройшла три основних свої етапи (форми). До першого відносять діалектику стародавніх (Геракліт, Демокріт, Платон, Арістотель та ін). Це була стихійна діалектика, яка поєднувалася з такими ж наївними матеріалізмом та ідеалізмом.

Потім шляхи матеріалізму й діалектики розійшлися. В XVII - XVIII ст. виникає метафізичний матеріалізм і панівними стають ідеї механіцизму (хоча й в деяких філософських вченнях проявлялась діалектика).

Виникнення й розвиток метафізичного матеріалізму зіграло в той час позитивну роль. Однак це мало тимчасовий характер, оскільки природі й суспільному життю завжди був притаманний діалектичний

характер. Тому й діалектика почала інтенсивно розроблятись (у класичній німецькій філософії). Вона й стала другою формою діалектики (насамперед, діалектика Гегеля). Суттєві зрушення в суспільному житті, три великі відкриття знову викликали необхідність поєднання матеріалізму з діалектикою, повернення до цілісного, діалектичного розуміння світу, але вже в іншій формі (на ґрунті науки й

суспільного досвіду). Так виникла третя форма діалектики (матеріалістична, марксистська), яка була поєднана вже зі зрілим матеріалізмом.

Вона не завершує розвиток рамками якогось "духу", а показує, як нескінченний розвиток нескінченної матеріальної дійсності відображається в людському пізнанні, а матеріалістичний діалектичний метод є докорінно протилежним ідеалістичному

діалектичному методу, оскільки об'єктивна діалектика первинна стосовно суб'єктивної. В ній принципи матеріальної єдності світу і принципи відображення перебувають у нерозривному зв'язку.

Діалектика, що була заснована на матеріалістичному розумінні природи й суспільства, на розумінні людини як суспільної, конкретно-історичної істоти, стала дійсно повним, всебічним, багатим за змістом вченням про

розвиток. Обґрунтування й розкриття законів діалектики (одночасно як законів буття і законів пізнання) стало можливим лише за умови, коли стала дослідженою й зрозумілою роль суспільно-історичної практики як основного й визначального відношення людини до об'єктивної дійсності.

Це вчення має свою структуру. її елементами є поняття, які обіймають структурні одиниці

різних рівнів, планів, аспектів (принципи, закони, категорії). Для розуміння їхньої сутності слід з'ясувати їхнє місце і роль у системі самої діалектики. А щоб зрозуміти діалектику як систему знань, слід з'ясувати її структуру, тобто проаналізувати її складові (елементи).

Філософія епохи Відродження:
антропоцентризм,
геліоцентризм, пантеїзм
Період XV–XVI ст. прийнято
називати епохою Відродження.
Соціально-економічною суттю
цієї епохи є зародження
капіталізму. В містах Італії, які
збереглися як торгово-ремісничі
осколки Римської імперії,
зароджується мануфактура,
формуються торгові центри
загальноєвропейського
значення. Історична особливість

цієї епохи зумовлена
зародженням капіталізму та
розкріпаченням (частковим)
особи.

Середньовіччя, як відомо, не
знало соціальної особи. То був
період станового суспільства,
навіть ремесла і торгівля мали
становий характер (цехи,
гільдії). Якщо з економічної
точки зору епоха Відродження
була світанком капіталізму, то із
соціологічної – вона стала
епохою пробудження особи, яка

іще не усвідомила меж своїх
можливостей. Йдеться не про
формування особи, яке за
відсутності християнства
затяглося би на довгі століття, а
саме про пробудження
внутрішньо сформованої особи.
Відродження – це епоха розквіту
художньої культури, зародження
гуманізму як світської культури,
епоха реформації та
контрреформації, заміни
геоцентричної системи
геліоцентричною, епоха великих

географічних відкриттів. Усі ці фактори визначали духовний зміст її.

В епоху Відродження зароджується «світська» гуманітарна, тобто людська (про людей і для людей), наука на відміну від «божественного знання», яке панувало в офіційних університетах. Термін «гуманізм» спершу означав світське знання, і великі гуманісти епохи Відродження (Франческо Петрарка (1304–

1374), Еразм Роттердамський (1466/69–1536)) були гуманістами саме в цьому значенні слова. При дворах феодалів і монархів активно працювали перекладачі; літераторам і філософам покровительствувала світська влада. Посилення світської влади, яка протягом всього середньовіччя вела боротьбу за верховенство з владою духовною (церквою), значною мірою зумовило зародження світської

науки. Суперечки світської та духовної влади сприяли звільненню філософів від абсолютного впливу релігії. В цей період набула поширення концепція двох істин – релігійної та філософської. Релігійна, вважалось, дана Богом через Біблію як одкровення, філософська є знанням, отриманим на основі вивчення природи – божого творіння. Ці відмінні за формою істини повинні збігатися за змістом.

Завдяки концепції двох істин філософія набула відносної незалежності від релігії. Саме в цей час виникла і поширилася реформація – релігійне оновлення, спрямоване проти офіційної церкви. Воно вимагало спрощення релігійних обрядів, заперечувало роль церковних ієрархів як посередників між людиною і Богом, відкидало монашество як релігійний інститут. Суть реформації, з одного боку, за

словами К. Маркса, полягає у
здешевленні церкви. Буржуазія,
що народжувалася, рахувала
гроші і не хотіла нести тягар
витрат на розкішне життя вищих
церковних ієрархів. З іншого
боку, реформація – це
поглиблення духовного життя,
перенесення ваги із зовнішнього
контролю офіційної церкви на
контроль внутрішній.
Протестантизм можна
розглядати і як реакцію на
«безмірність», «відв'язаність» (в

тому числі й від моральних норм) особи епохи Відродження. Справді революційним щодо усвідомлення місця людини в світі, в системі «людина – природа – Бог» було геліоцентричне вчення Миколи Коперника (1473–1543). До нього головним вважалося відношення людини і Бога. Земля – центр Всесвіту, людина – вінець творіння. Отже, весь світ Бог створив для людини. Геоцентрична система

ґрунтується на телеології.

Телеологія (грец. telos – ціль і logos – слово, вчення) – вчення про мету, доцільність, згідно з яким все для чогось призначене, має свою ціль.

Все, що відбувається в світі, набуває смислового значення крізь призму відносин людини і Бога. Землетрус, комета та інше – це дії або знаки (попередження) Бога, їх треба тільки уміти читати. Саме завдяки цьому в середньовіччі

набула такого поширення
астрологія. І раптом усе це було
піддано сумніву. Земля
проголошувалася однією з
планет, що обертається навколо
Сонця (Коперник), а Сонце
однією із зірок, навколо яких є
свої планети, ймовірно, заселені
розумними істотами – Джордано
Бруно (1548– 1600). Сприйняти
все це було непросто. Виходило,
що не для людини призначений
весь цей нескінченний всесвіт і
його не можна інтерпретувати в

межах спілкування людини з Богом. То був відчутний удар по телеології. Адже концепція Коперника спонукала осмислювати світ крізь призму причинності (чому), а не доцільності (для чого). Світ у ній набував рис об'єктивності, незалежності від волі та бажань людини. Значно меншим стало значення астрології та інших псевдонаук, хоча і Коперник, і Галілео Галілей (1564–1642), і Йоганн Кеплер (1571–1630) не

відмовлялися від складання гороскопів. Геліоцентрична система змінила і уявлення про Бога. Він все більше мислився як всесвітній розум, а не Бог, який на кожному кроці турбується про людину. Реакція церкви на геліоцентричну систему була особливо агресивною, бо вона відчула, яка загроза світоглядним засадам коріниться у вченні Коперника. Відомий мислитель раннього Відродження – неоплатонік

Микола Кузанський (Кребс)
(1401–1464), який в новому дусі
трактував ідеї неоплатонізму.
«Єдине», на його думку,
охоплює все, воно не має нічого
протилежного собі. Звідси
парадоксальний, але логічний
висновок: «єдине» — тотожне
безконечному. Згідно з цим
твердженням одиниця, єдине
(мінімум) і безконечне
(максимум) збігаються. Іншими
словами, безконечність можна
мислити як єдине, а єдине — як

безкінечність. На цій підставі М. Кузанський висловив кілька парадоксів, зокрема про збіжність діаметра і кола на безкінечності, про відсутність відмінності між центром і колом. На безкінечності будь-яка точка стає центром. На місце одиниці, яка у греків була конститутивним принципом сущого (визначала його межу та міру), М. Кузанський ставить безкінечність. Це руйнувало уявлення давніх людей про

космос і готувало підґрунтя для ідеї про безкінечність Всесвіту, відсутність в ньому центра, і, отже, для переходу від геоцентризму до геліоцентризму. Ідея збіжності центру, одиниці (Бога) і безкінечності (світу) стала основою пантеїзму.

Пантеїзм (грец. pan – усе і theis – бог) – філософське і релігійні вчення про присутність Бога у єстві самої природи, ототожнення Бога з природою,

розчинення Бога в природі, або, навпаки, природи у Богові. Пантеїсти вважали, що Бог і природа єдині, Бог мовби розлитий у природі. Завдяки пантеїзму відбувається реабілітація природи, яку перестають вважати гріховною. Це певною мірою стосується як зовнішньої природи, так і тіла людини. Ідеї пантеїзму поділяли і деякі мислителі Відродження, зокрема, дотримувався її знаменитий швейцарський лікар

і алхімік Теофраст Парацельс (1493–1541), який висунув здогад, що людське тіло – це хімічна система.

Відомим пантеїстом Відродження був італійській мислитель Джордано Бруно, який, поділяючи думки Кузанського про збіжність протилежностей, поєднав їх з геліоцентричним вченням Коперника. Дж. Бруно стверджував що космос і божество безкінечні, вони єдині.

Природа – це «Бог в речах». Здатність мислити, відчувати (гілозоїзм) притаманна всім речам природи. Завдяки пантеїзму долається дуалізм матерії та форми, який був притаманний платонівсько-арістотелівській традиції. Матерія не просто матеріал, який отримує активність через набуту ззовні форму, вона сама по собі (завдяки божественній суті) активна. Починаючи з Бруно, європейська філософія

перестала протиставляти матерію та форму як активний і пасивний первні. Матерію вона почала мислити субстанцією, якій притаманний рух і активність.

У боротьбі з реформацією і поширенням нових наукових ідей католицька церква вдалась до контрреформації. Був створений орден єзуїтів, який через суди інквізиції намагався зупинити поширення ідей, що, на погляд церкви, суперечили

Святому Письму. Чи не вперше в історії людей судили не за моральні злочини, а за наукові ідеї. Католицизм, завдяки притаманному йому раціоналізму, стимулював народження науки, але цей же католицький раціоналізм ставав ворогом науки, коли вона виходила за рамки церковних догм. Жертвою такого гоніння був і Д. Бруно, якого спалили на вогнищі в 1600 р. Вчення М. Кузанського і Дж.

Бруно дають підстави для висновків, що в онтології Відродження панували дві ідеї – пантеїзму і безкінечності Всесвіту. В гносеології М. Кузанський запроваджує розмежування між розсудком, побудованим на забороні поєднання суперечливих суджень, на дотриманні правил формальної логіки, і розумом, здатним осягнути збіжність протилежностей (максимуму і мінімуму). Таке розмежування

розсудку і розуму знайшло свій подальший розвиток в німецькій класичній філософії (Кант, Гегель).

У розумінні людини мислителі Відродження піднялись до ідеї свободи як вирішального виміру людського існування. На відміну від античності, в якій людина почувалась часткою космосу чи полісу і повинна була жити співмірно з цілим (звідси така увага до категорії міри у греків), італійський філософ Дж. Пікко

делла Мірандола (1463–1494)
проголошує, що людина повинна
сама створити свою міру.

Пробуджена «духовна особа»
Відродження втратила
«природну» міру, а соціальної
ще не набула. Це відкрило
простір для яскравих проявів
індивідуалізму в епоху
Відродження.

Найсуттєвішою особливістю
епохи Відродження стало те, що
саме в цей час філософія і наука
виходять з-під патронату релігії,

стають світськими знаннями,
урізноманітнюються течії,
розширюється коло проблем
філософії.

Проблема людини в
філософських роздумах
Г.Сковороди

Іменем мандрівного філософа,
поета, музиканта Григорія
Сковороди відкривається нова
ера в історії української
літератури. Постать його
настільки переростає всіх
попередників і сучасників, що
діяльність, погляди і загалом усе
життя філософа становлять
неповторне, оригінальне явище
української національної

культури. У творчості цього мандрівного вчителя поєдналася висока європейська освіченість і самобутній народний дух.

Основними для Г. Сковороди-філософа були роздуми про щастя людини й шляхи його досягнення. Вони пронизують усю його творчість. Проте найяскравіше, найоригінальніше проблема щастя висвітлена у трактаті «Розмова, звана Алфавіт, чи Буквар світу», у байках, а також у латиномовних

віршах.

«Як хочеш бути щасливим, не шукай свого щастя за морями, ... не мандруй по єрусалимах», бо, на думку Г. Сковороди, воно не тільки поруч з тобою, воно «всередині тебе»: у твоєму чистому серці, у твоїй чесній душі, що живе за законами Божими і за велінням Божим. Ця думка культивується автором у найрізноманітніших варіаціях, біблійних тезах, сентенціях, але, мабуть, найлаконічніше вона

передана у формулі: «Щастя твоє і світ твій, і рай твій і Бог твій всередині тебе є». За Сковородою, спізнати щастя, досягти його —це означає дослухатися до голосу серця (внутрішнього голосу, тобто сповна увійти «в храм свій», жити в гармонії зі світом, природою, Богом, людьми), бо тільки те приносить щастя, що передбачено тобі «блаженною натурою».

Проте для істинно щасливого життя потрібні також мудрість і знання. Сковорода розумів прогресивне значення науки і культури, але більше уваги приділяв мудрості, яку сприймав як поняття ширше, що охоплює і знання, і зміст життя.

Саме мудрість, як вважав мислитель, потрібна для іншої передумови щастя — вибору свого «сродного» (природного, натурального) місця в житті та

суспільстві. «Сродна праця»
приносить радість, щастя, додає
сил, впевненості, наснаги,
«потрібне робить неважким, а
важке — непотрібним». Бо з
людиною Бог, і «Без Бога ні до
порога, а з ним ходить за море»,
як підкреслює Сковорода. Ці та
інші ідеї трансформував
мислитель у своїх байках
«Собака і Кобила», «Дві курки»,
«Жайворонки», «Орел і
Черепаша».

А джерелом світогляду

мислителя була, безперечно, Біблія, яку він сприймає як найдосконаліший поетично-алегоричний світ, у якому й закодована Істина. Біблійні сюжети, мотиви, ідеї переплавлялися в горнилі непересічного таланту філософа на самобутні як за ідейно-тематичним спрямуванням, так і за художньою формою твори. Сковорода став провідником Просвітництва в Україні, ідейного руху, який прагнув

покращити суспільство,
допомогти людині усвідомити,
що вона сама — творець свого
щастя. Філософ декларував
самоцінність кожної
особистості, радив дивитись на
себе та на своє життя з повагою.
Сам він не спокусився ні славою,
ні грошима; найдорожчим
скарбом для нього була чиста
душа як запорука щастя. Г.
Сковорода воістину «жив, як
учив, а учив, як жив». Мабуть,
тому в громадській свідомості

він залишився як «мандрівний філософ», як мудрець, який все своє життя присвятив навчанню людей моральності.

...Не мав нічого. Окрім свого сумління та незрадливих, швидких і чистих, як березневий струмок, дум. Він був страждальцем, мучеником за всю біду, за всю неправду, за все лихе, що діялося на білім світі. А водночас людиною щасливою, бо відчував гармонію зі світом, людиною, яка пізнала осяяння і

просвітлення від Бога.

Недаремно на його надгробку
викарбувані слова: «Світ ловив
мене, та не спіймав».

Саме такою людиною був, на
мою думку, Григорій Савович
Сковорода. То хто ж він?
Філософ і поет, співак і
музикант, байкар і педагог. Свій
світогляд, стиль і спосіб
мислення ця дивовижна людина
відобразила у творах. Тут
відчувається культура

українського народу, що розвивалася і збагачувалася упродовж віків. Роздуми мислителя зосереджувались навколо проблем людини, пошуків «спорідненої праці» — як умови життєвого успіху та внутрішньої злагоди, морального вдосконалення, свободи й незалежності.

Основною категорією етики Сковороди є щастя. Філософ був переконаний, що його етичне вчення не тільки розшифровує

це поняття, але й вказує людині практичний шлях до нього. Темі людського щастя присвячена значна частина збірки «Басни Харківськіє» і цикл діалогів, написаних у першій половині 70-х років, а саме: «Разговор п'яти путников об истинном счастье в жизни», «Кольцо» тощо. Мислитель вважав філософське осягнення світу основною метою і змістом нашого життя. І найважливіші помічники в цьому — дух, думка, серце:

«Коли дух в людині веселий,
думки спокійні, серце мирне, то
все довкола світле, щасливе,
блаженне. Ось таке людське
життя і є живою філософією».
Питання, про щастя людини і
шляхи його досягнення лягли в
основу трактату Сковороди
«Розмова, названа Алфавіт, або
Буквар миру». Щастя людини, за
автором, — у праці. Письменник
славив її як джерело достатку,
радості й задоволення. Автор
підкреслював, що будь-яка праця

принесе щастя, якщо вона
відповідає здібностям і нахилам
людини настільки, щоб можна
було любити її, вкладати в неї
душу. Цю ж думку філософ
утверджує в байці «Бджола і
Шершень»: бджоли збирають
мед, бо вони «для цього
народжені», для них сам процес
збирання меду незрівнянно
більша радість, ніж його
споживання. Шершень збагнути
цього не може, він — «пан-
порадник», «великий дурень» —

вважає Бджолу немудрою, тому що плоди її праці споживають люди. Наприкінці Сковорода розкриває алегорію байки: «Бджола — се символ мудрої людини, яка у природному ділі трудиться. Шершень — се образ людей, котрі живуть крадіжкою чужого». Отже, праця повинна стати для людини природною потребою, «найсолодшою поживою». Тільки тоді життя матиме зміст і красу. Щастя людини, зауважував

мислитель, — у ній самій. Воно не в якихось почестях, а в задоволенні найнеобхідніших потреб. Григорій Сковорода пристрасно обстоював право людини на звичайне людське щастя, вчив шукати його не за морем, а вдома, у буденному житті та щоденній праці. Яким парадоксальним і разом з тим актуальним стало це для нас останнім часом, коли в пошуках щастя погляди багатьох моїх співвітчизників спрямовані саме

за моря...

Абсолютно логічною для
філософської системи
Сковороди є байдужість до
розкошів, до ненаситного,
самодостатнього збагачення.

Мислитель вважав, що гонитва
за ним сама по собі є злом і
породжує зло. В усі часи (і наш
не виняток) знайшлося б чимало
охочих із цим посперечатися.

Але в будь-якому випадку
незаперечним залишиться одне:
ідеалами видатного українського

філософа були багатство духу,
чистота серця, душевний спокій,
— загалом, цільна і не
розбещена «мерзотами світу»
Людина.